

Norsk tidsskrift
for logopedi

Desember 2012
Årgang 58

Logo

PEDEN 412

ARTIKKEL/DEBATTINNLEGG

Norsk Tidsskrift for Logopedi er åpent for ulike faglige standpunkt. Meningsytringene som kommer frem i de ulike innleggene står dermed for forfatterens egen regning – og deles ikke automatisk av redaksjonen. Norsk Tidsskrift for Logopedi fungerer som meldingsblad for alle medlemmer av Norsk Logopedlag. Redaksjonen forbeholder seg retten til å bestemme utgivelsesdato for innlevert manuskript. Fra utgave 1-2013 vil alle fagartikler også publiseres på NLLs internettside. Der finner du også innholdsfortegnelse, redaktørens side, nytt fra styre og yrkesetisk råd.

Redaksjonen er svært glad for at du vil skrive i Logopeden. Hvis du følger noen praktiske og tekniske råd, sparer du redaksjonen for mye arbeid.

TEKNISKE RÅD

- 1) Artikkel inkludert overskrifter skal skrives i Times New Roman og enkel linjeavstand.
- 2) Ikke bruk bindestrek ved orddeling på slutten av en linje. Linjelengden i tidsskriftet er ikke det samme som i ditt dokument.
- 3) Avsnitt markeres med dobbelt linjeskift uten innrykk. Bruk linjeskift kun ved markering av avsnitt.

PRAKTISKE RÅD

- 4) Artikkelen innledes med hovedoverskrift.
- 5) Artikkelen overskrifter skal ikke være nummererte. I tillegg til hovedoverskriften skal det brukes overskrifter på to nivå.
- 6) Artikkelen skal ha en appetittvekker på ca. 50-70 ord. Bruk pkt. 12 og kursiv.
- 7) Kun litteratur som er brukt i artikkelen skal oppføres som kilde.
- 8) Lengden på artikkelen bør ikke overstige 5 sider i tidsskriftet. En side i tidsskriftet utgjør ca 830 ord. (5 sider utgjør ca 4200 ord). Trykkeriet gjør nødvendige tilpasninger.
- 9) Artikkelen skal ha en presentasjon av forfatter, faglig bakgrunn, nåværende arbeidssted, og epost-adresse, samt et bilde. Ca. 20-50 ord.
- 10) To eksemplarer av bladet sendes forfatteren(e) etter publisering. Adressen bladene skal sendes til må oppgis.
- 11) Bilder og logoer lagres i JPG, TIFF eller EPS i så stor oppløsning som mulig.
- 12) Alt sendes til redaktør på e-post logoped.m.kirmess@gmail.com

FAGFELLEVRURDERING

Norsk Tidsskrift for Logopedi er anerkjent som vitenskapelig tidsskrift. Dette innebærer at redaksjonen har system for fagfelleevaluering av vitenskapelige artikler. Fagfelleevaluering avtales med den enkelte artikkelforfatter. Materiellfrist for artikler som skal gjennom fagfelle er én måned før ordinær materiellfrist.

MATERIELLFRIST OG UTGIVELSER

1. februar, utgis 1. mars
1. mai, utgis 1. juni
1. september, utgis 1. oktober
1. november, utgis 1. desember

ANNONSEPRIS PR. 01.01.2013

1/1 (175 x 221 mm) side - s/hv – kr. 1.500,-
2/3 (175 x 145 mm - 2 sp. x 221 mm) side - s/hv – kr. 1.200
1/2 (175 x 109 mm - 3 sp. x 109 mm) side - s/hv – kr. 1.100
1/3 (175 x 72 mm - 1 sp. x 221 mm) side - s/hv – kr. 900,-
1/4 (175 x 53 mm - 86 x 109 mm) side - s/hv – kr. 700,-
- Fargetillegg kr. 700,-
Annonser fra regionslag i NLL er gratis.

Grafisk formgiver kan være behjelpelig med utforming av annonsens utsende (faktureres separat).
Annonsekontakt: lisabaal@hotmail.com

STYRET I NLL

Leder Elisabeth Berg
Kortbølgen 10, 9017 Tromsø
nll.norsklogopedlag@gmail.com
Tlf.: 77 67 68 35

Nestleder Sve, Bjørg Tulluan
Sve, 6200 Stranda
bjorgsve@online.no
Tlf.: 70 26 06 14

Kasserer Marianna Juujärvi
Midnattsolvegen 3
9024 Tomasjord
marianna.juujarvi@gmail.com
Tlf.: 993 60 864

Sekretær Signhild Skogdal
Marielund 35, 9006 Tromsø
signhild.skogdal@gmail.com
Tlf.: 928 67 932

Styremedlem
Petersen Oftedal, Marit
Slupparmen 8, 4056 Tananger
mpo@online.no
Tlf.: 480 33 653

Varamedlem/nettansvarlig
Eliassen, Gunder
Sømnesåsen 20, 8920 Sømna
gme.ls@nfk.no

Varamedlem Kvisgård, Katrine
Kvernfare 13, 0383 Oslo
katkvi@online.no
Tlf.: 482 69 236

YRKESETISK RÅD

Leder Reichmann, Erik
Knattenvegen 7 a,
2005 Rælingen
ere@bluezone.no
Tlf.: 996 21 601
Medl. Haukeland, Ingjerd
Medl. Sørland, Brit
Varamedl. Dahl, Trine Lise

ORGANISASJONSUTV.

Leder Stine Brubak
Fetveien 2180
1910 Enebakkneset
Stine.brubak@gmail.com
Tlf. 476 78 087
Medl. Kristin Hovstein Vanebo
Medl. Jorunn Skartveit Lemvik
Varamedl. Beate Johansen

PEDAGOGISK UTVALG

Leder Højsgaard, Elsebeth
Sjøvegen 36, 4120 Tau
elsebeth.hojsgaard@lyse.net
Tlf. privat: 51 74 66 18
Tlf. jobb: 51 74 30 20
Medl. Rankin, Louise
Medl. Lea, Inger
Varamedl. Ravndal, Kristin

FAGUTVALGET

Leder Rygvold, Anne-Lise
Grindbakken 26, 0764 Oslo
a.l.rygvold@isp.uio.no
Tlf.: 22 85 80 78
Medl. Knoph, Monica I. K.
Medl. Klem, Marianne
Varamedl. Gitte Gjerstad

NTL: NORSK TIDSSKRIFT FOR LOGOPEDI

Kirmess, Melanie
Lensmannsjordet 52,
1352 Kolsås, Tlf. 95129142
logoped.m.kirmess@gmail.com
Medl. Vøyne, Jannicke
Medl. Røste, Ingvild
Medl. Baal, Lisa

SALGSREPRESENTANT

Nakling, Monica
Sædalsvegen 71 A, 5099 Bergen,
mnakling@online.no
Tlf.: 55 27 05 10 / 474 48 601

ARKIVAR

Arkivar Tina Kaasa
Arkivar Moe, Marianne
sembmoe@yahoo.com

PRIVAT UTVALG

Leder Andersen, Ole Petter
Marikosveien 20, 1715 Yven
opa@halden.net
Tlf.: 918 87 572
Medlem Jorunn Fiveland
Medlem Ole-Andreas Holmsen
Varamedlem Elin Sletten

VALGKOMITÉ

Leder Fossler, Randi
Anton Schjøthsg.18, 0454 Oslo
randifossler@logopedix.com
Tlf.: 412 84 393
Medl. Baumann, Vera
Medl. Gilleberg, Kristine
Varamedl. Lie, Bjarte

LEDERE I REGIONSLAG

Bu-Te-Ve Hiorth, Brit
brith.hiorth@c2i.net
Tlf.: 33 05 35 90

Akershus Hauglund, Brit
brit.hauglund@online.no
Tlf.: 408 82 802

Oslo Bratfoss, Helmine
helmineb.oll@gmail.com
Tlf.: 934 99 535

Møre Roms Hunnes, Elisabet
elisabet.hunnes@eide.kommune.no

Agder Nordbø, Gro
grosnord@online.no
Tlf.: 37 26 15 00

Hedm.Oppl. Møller, Arnt Ivar
iv-moell@online.no
Tlf.: 922 68 878

Nordland Sørensen, Jenny
jennysorensen@hotmail.no
Tlf.: 99 43 34 29

Troms Fin. Sørmo, Ågot Marie
agot.marie.sormo@statped.no
Tlf.: 75 75 72 22

Østfold
Bjørnland, Cathrine Strand
baugsaa@online.no
Tlf.: 90 88 81 91

Rogaland Lea, Inger Flatekvål
inger.lea@randaberg.kommune.no
Tlf.: 51 69 77 46

Trøndelag Severeide, Nina I.
insevere@online.no
Tlf.:

Hord. SognFj
Torsvik, Signe
Signe.torsvik@fjell.kommune.no
Tlf.: 951 72 189

Norsk Tidsskrift for Logopedi. Fagblad for medlemmer av Norsk Logopedlag.
Tidsskriftet har fire utgivelser pr. år, og sendes til alle medlemmer av Norsk Logopedlag.
Bladet er godkjent som vitenskapelig tidsskrift.

Redaktør:

Melanie Kirmess – Lensmannsjordet 52, 1352 Kolsås,
logoped.m.kirmess@gmail.com – Tlf. 95129142

Red.medl.:

Jannicke Vøyne – Tlf. 415 95 905 – jannicke.voyne@bsa.oslo.kommune.no

Red.medl.:

Ingvild Røste – Tlf. 480 57 974 – ingvildroste@hotmail.com

Red.medl/annonser:

Lisa Baal – Tlf. 911 78 201 – lisabaal@hotmail.com

Norsk Logopedlags web-side: www.norsklogopedlag.no

Nettansvarlig: Gunder Eliassen – gme.ls@nfk.no

Grafisk formgiver/Trykk:

Lura Trykkeri AS

Forside:

Harry Welten

Forsidefoto: Ketil Born/Samfoto

ISSN:

0332-7256

Et verdig liv

Høsten har blitt en høysesong for afasi, og dette gjenspeiler seg også i denne utgaven. Tradisjonen tro arrangerte Bredtvet Afasidager for logopeder i begynnelsen av november, som pleier å være et av de faglige høydepunkter jeg ser frem til. I år fikk dette riktignok noe konkurranse fra 50 års jubileet til The Academy of Aphasia, og begge deler kan du lese om senere i denne utgaven. 10. oktober var det Nordisk Afasidag, og Afasiforbundet kunne i år glede med en ny film «Afasihverdag» som beskrives nærmere av Marianne Lind, samt kampanjen «Gi tid». Filmen ligger på nett og anbefales alle, fordi den gir et innblikk i hvordan hverdagen er for personer med språkproblemer, og i tillegg fysiske handikap - noe de fleste logopeder og spesialpedagoger vil kunne gjenkjenne noe i. Filmens hovedpersoner og deres pårørende tar også opp fordommer og setter ord på tanker som det kanskje ikke er så vanlig å høre.

Norge oppfattes, spesielt internasjonalt, som et foregangsland når det gjelder inkludering og tilrettelegging for ulike former for handikap. Allikevel kan realiteten i hverdagen oppleves helt annerledes, og kanskje er vi for beskjedene, forsiktige eller for engstelige til å snakke direkte med eller spørre den personen det faktisk gjelder. Man kan høre mye negativt om for eksempel det amerikanske helsesystemet, men jeg ble positivt overrasket under et besøk i høst når det gjelder inkludering av en del funksjonshemninger i hverdagen. For eksempel ved det å kunne kjøpe dukker med høreapparat, rullestol, tannregulering eller amputasjon, eller tilrettelegging for rullestolbruk ved de fleste butikker, offentlige toaletter med mer. Samtidig kan man se den andre siden av hverdagen, for eksempel gjennom reaksjonen og fordommer til filmen «De Urørlige». Filmen er basert på en sann historie om Philippe, en rik

franskmann som blir lammet fra halsen og ned etter en paraglidingulykke, og som dermed har behov for mye hjelp i hverdagen. Filmen forteller om hans møte med en ny assistent, en ung, mørk og fattig kar som er pragmatisk og sier hva han tenker. Livet blir mer uforutsigbart, er sjelden politisk korrekt, men som Philippe uttrykker det «Jeg trenger ikke medlidenhet». Så hva utgjør et verdig liv? Og bidrar vi til dette i vår hverdag, både som fagpersoner og individer?

Et verdig liv bygger ofte på det å oppleve hverdagen som givende og meningsfull, for eksempel i form av arbeid. I denne utgaven kan du lese artikkelen om afasi og arbeid og hvilke utfordringer som møtes i tilbakeføringen til arbeidsplassen. En helt annen måte å tenke verdige liv på kan vinkles mot adopsjon av barn, og leseren kan glede seg til en artikkel om språkutvikling hos adoptivbarn. Også de andre to artiklene i denne utgaven omhandler henholdsvis tema afasi og setningsproduksjon, samt språkvansker hos barn. Hele tre artikler er fagfellevurdert i denne utgaven, som kanskje reflekterer en stigende interesse for vitenskapelig publisering i NTL. Det er allikevel alltid rom for alle typer artikler og bidrag!

Stammedagen var den 22. oktober og i denne utgaven kan du lese om hvordan Trøndelag regionslag markerte dette. Vi vil gjerne oppfordre flere regionslag til å sende kortere og lengre bidrag om hva som skjer i det hele landet, for vi vet at det skjer mye faglig utvikling. Neste store fagdag er Logopediens dag, 6. mars. Vi ønsker at mange markerer dagen på sine arbeidsplasser eller i lokalmiljø, og det er nå planene for dette skal legges.

Redaksjonen ønsker å gratulere Kari-Anne B. Næss med fullført doktor-

grad om språkutvikling hos barn med Down syndrom! Holder du på med phd eller kjenner noen

som gjør det, så ta kontakt. Vi ønsker å presentere pågående og avsluttede forskningsprosjekter.

Det skjer mye i Norsk logopedlag og styret er godt i gang med sine oppgaver etter Landsmøtet. Et av vedtakene gjaldt oppretting av en epostadresse som gjenspeiler logopedlaget. Den nye eposten er **nll.norsklogopedlag@gmail.com** og vil brukes til alle offentlige utsendelser fra styret, og er selvfølgelig også en kontaktmulighet for alle medlemmer i Norsk Logopedlag.

Savner du noe i tidsskriftet, eller har du en god ide om hva eller hvem vi bør skrive om eller publisere fra, så ta gjerne kontakt. Tidsskriftet blir bare så godt som sine bidrag. Redaksjonen oppretter herved «Idépostkassen»- og som motivasjon trekkes det en vinner blant innsendere i hver utgave som kan glede seg over en bok eller cd vi har anmeldt.

Året går mot slutten og jeg ønsker å takke alle bidragsyttere gjennom dette året, redaksjonen og trykkeriet for at det blir tidsskrift 4 ganger i året!

På vegne av redaksjonen, ønsker jeg alle en riktig god jul og et godt nytt år!

Melanie Kirnup

Nytt fra styret

Mens høsten har smykket naturen med skjønne farger, og vinteren har gjort sin entré med snødekte marker enkelte steder, har styret tatt fatt på små og store oppgaver det skal arbeides med denne landsmøte-perioden. Arbeidet foregår både på og mellom styremøter. Jevnlig svarer vi på henvendelser fra medlemmer, regionslag og andre via e-post. Spørsmålene angår både fag, utdanning, logopeders arbeidssituasjon og forholdet mellom logopediske behov og tilbud. Det kan være problemstillinger knyttet til samarbeid mellom logopeder og andre faggrupper, samarbeid mellom ulike etater, og tolkning av lovverk innen skole- og helse-sektoren. I slike og lignende spørsmål må det alltid vurderes hva NLL kan bidra med som faglig interesseorganisasjon. I forhold som angår arbeidssituasjon og arbeidsforhold er både arbeidsgiver og fagforening sentrale aktører. Arbeidet for å styrke faget logopedi og logopediske tjenester i samfunnet, er en utfordring for mange aktører på ulike nivå. Dette ble også et sentralt tema på Høstkonferansen.

Høstkonferansen ble avviklet i Oslo 6.-7. oktober i strålende høstvær. Det var mange positive og engasjerte tillitsvalgte fra utvalg, råd og tidsskriftet som deltok. I tråd med retningslinjene for denne konferansen, var det fokus på oppgaver vedtatt på LM i Fredrikstad. Det var også stort engasjement i forhold til NLLs rolle når det gjelder å kvalitetssikre logopediske tjenester i samfunnet – en problemstilling som stadig er aktuell. Dette var et hovedtema i gruppearbeid, og styret fikk presentert mange gode tanker, meninger og ideer til videre arbeid i denne sammenheng. Det var også fokus på hva NLL kan bidra med i arbeidet for å øke tilbudet av logopediske tjenester til både barn, unge og voksne i samfunnet. For øvrig var alle godt i gang med sine «vanlige» oppgaver.

Styret tenker at mer informasjon om logopeders kompetanse kan være et sentralt satsningsområde som kan bidra til både en kvalitativ og kvantitativ styrking. Erfaringer tilsier at både politikere, fagfolk og 'vanlige folk' ikke alltid har god nok kjennskap til den kompetansen logopeder har. Spesielt viktig er det å få spredt informasjon om vår kunnskap og kompetanse innen fagområder som andre fagfolk ikke innehar. I den forbindelse kan blant annet NLLs nye brosjyre, 'Hva

gjør en logoped', anvendes. Brosjyren kan også anvendes for å synliggjøre kommuners ansvar for logopediske tilbud i henhold til Opplæringsloven. Det kan være aktuelt å sende brosjyren til våre fylkesmenn, som skal føre tilsyn av kommuners virksomhet innen opplæring, og som er brukernes klageinstans. Styret har i tillegg mottatt informasjon som tilsier at logopedstudiet er ukjent for mange studenter. Nevnte brosjyre kan derfor også deles ut til studenter på våre utdanningsinstitusjoner, slik at de tidligst mulig får kjennskap til dette studietilbudet. I samarbeid med tillitsvalgte og aktuelle interesseorganisasjoner vil styret arbeide videre for å vurdere ulike måter å spre informasjon på om logopeders faglige kompetanse.

Styret er opptatt av at det er store variasjoner fra sted til sted når det gjelder logopediske tjenester/tilbud. Noen steder er det gjerne et fullverdig logopedisk tilbud innen offentlig virksomhet. Andre steder kan det være et samlet tilbud av offentlig og privat virksomhet, som helt eller delvis dekker behovet. Vi vet at grunnene til at logopediske tilbud ikke er tilfredsstillende, kan være mange. I noen kommuner/regioner blir det ikke opprettet logopedstillinger, mens det andre steder ikke er kompetente søkere til utlyste logopedstillinger. Det er derfor ikke enkle og entydige svar på de problemstillinger og utfordringer vi står overfor når det gjelder forholdet mellom logopediske behov og tilbud. I utgangspunktet må situasjonen vurderes fra sted til sted. Så må det vurderes hva som kan gjøres både kvantitativt og kvalitativt for å bedre situasjonen for personer med behov for logopediske tjenester. Det er først og fremst et arbeid for kommunale og sentrale myndigheter, men NLL må være pådriver ut fra et faglig og brukerrettet perspektiv.

Elisabeth Berg

Leder

NORSK
LOGOPEDLAG

nll.norsklogopedlag@gmail.com

Både styret, tillitsvalgte og enkeltmedlemmer i NLL kan/bør benytte enhver anledning til å tale brukernes sak. For eksempel er det sterkt beklagelig dersom foresatte og brukere får beskjed om å skaffe seg logoped på egenhånd, i tilfeller der kommunen ikke kan tilby logopediske tjenester i henhold til Opplæringsloven, som er primærloven for slike tjenester. Da er det et kommunalt ansvar å skaffe til veie den aktuelle logopediske kompetansen. Det kan skje ved kjøp av logopediske tjenester via interkommunalt samarbeid og/eller via kjøp av tjenester hos logoped i privat virksomhet. Styret er kjent med at enkelte kommuner i større grad enn tidligere har kjøpt logopediske tjenester. Styret vet også at dette i enkelte tilfeller har medført opprettelse av logopedstilling/-er, fordi kommunen har funnet det mer økonomisk i lengden. Styret mener dette er svært positivt, og at NLL bør støtte opp under en slik utvikling.

Like viktig som å arbeide for at logopedtilbudet øker og blir mer i samsvar med det behov som finnes blant barn, ungdom og voksne, er det at NLL viderefører et systematisk arbeid for å sikre og styrke kvaliteten i det logopediske arbeidet. Det fordrer at logopedutdanningen holder et høyt faglig nivå både teoretisk og praktisk. På NLLs årlige Utdanningskonferanse i januar 2013, der alle utdanningsinstitusjonene er representert, vil dette være et sentralt tema. NLLs kurstilbud via Vinterkurset og kurs i forbindelse med LM er viktige bidrag i en kvalitetssikring. Regionslagene arrangerer også relevante og viktige kurs i så henseende. Styret oppfordrer medlemmer til å delta på kurs i regi NLL både sentralt og regionalt. Dersom vår søknad om autorisasjon får et positivt utfall, vil det kunne bidra til ytterligere kvalitetsstyrking via obligatorisk kursvirksomhet.

En styrking av kvalitet innebærer også at logopeder er aktivt med i utredninger og vurderinger av vansker og behov. Dersom logoped ikke er involvert i et utrednings-

arbeid, kan et reelt behov for logopedisk hjelp ikke bli avdekket eller vektlagt i stor nok grad. Særlig kan det slå uheldig ut ved utforming av sakkyndige rapporter ved PPT, som angår spesialpedagogisk ressurs i henhold til § 5.1 i Opplæringsloven. I retningslinjene for utforming av slike rapporter står det at behovet for logopedisk hjelp må spesifikt uttrykkes. Det kan lett utebli dersom logoped ikke har vært involvert i utredningsarbeidet. Styret har kjennskap til at en videre henvisning til institusjoner innen helsesektoren, kan medføre at språklige utredninger og vurderinger blir gjennomført av fagfolk som ikke har den språklige kompetansen logopeder har. I begge nevnte tilfellene kan det medføre en svekket kvalitet i hjelpetilbudet. Ansvarlige arbeidsgivere og eventuelt fagforeninger må på banen for å sikre og bedre kvaliteten i arbeidet for personer med språkvansker, men NLL kan bidra i arbeidet for å sikre kvalitet via informasjon og opplysning om vårt fag og virke.

I arbeidet videre vil styret ta i betraktning at kvalitets-sikring av logopediske tjenester fordrer en systematisk innsats av flere aktører på flere hold. NLL må være bevisst sin rolle i et systemrettet arbeid for å styrke og videreutvikle logopediske tilbud og kvaliteten av dette. Styret tenker i den forbindelse at NLL kan bidra med viktig informasjon om faget logopedi, og med historier og situasjoner fra våre brukergrupper som konkretiserer behov og mangel på tilbud. Vi vil diskutere videre hvordan NLL på ulike måter kan nå fram til de rette aktørene med våre budskap og bidrag, for å påvirke situasjonen i positiv retning for personer med behov for logopediske tjenester.

Styret ønsker alle medlemmer god jul og godt nytt år!

*For styret i NLL
Elisabeth Berg, Leder*

Orientering fra ny kasserer

Det å overta et nytt verv kan være krevende, noe jeg som ny kasserer i NLL også har opplevd denne høsten. Jeg vil derfor benytte litt plass her for å orientere dere, medlemmer, abonnenter og annonsører om enkelte ting. Samtidig vil jeg beklage overfor de av dere som har opplevd ubehag med purringer, feilsending av tidsskriftet osv.

Bakgrunnen for en del oppstyr er at det i forrige periode ble inngått en avtale med nytt regnskapsfirma som gradvis skulle overta oppgaver knyttet til ulike regnskapsområder samt medlemsregisteret. I denne overgangsfasen har det vært en utskifting i styret og vi har fått en helt ny kasserer (meg). Når alle aktørene var nye og systemet for medlemsregisteret var nytt, var det vrient for meg som ny kasserer å vite nøyaktig hvilke detaljer som måtte kvalitetssikres for at systemet for medlemsregisteret skulle fungere hensiktsmessig.

Det viste seg at medlemsregisteret ikke var blitt oppdatert slik det burde. Dessverre førte det til at en del utmeldte medlemmer fikk tilsendt Logopeden i oktober, og at andre som skulle hatt det, ikke fikk det tilsendt. Jeg beklager det på det sterkeste.

En annen konsekvens av at registreringssystemet ikke var tilstrekkelig oppdatert, var at purringer for 2010, 2011 og 2012 som ble sendt ut i oktober ikke var i samsvar med det nye registeret vårt. En del av purringene var selvfølgelig riktige, og vi fikk inn mye penger som var utestående hos medlemmer og kunder. Det jeg vil beklage er at det var noen som fikk purringer, men som

hadde betalt for seg. Jeg vil takke dere som fikk disse purringene på feil grunnlag for at dere tålmodig har ventet på oppklaringer.

Nå begynner vi å få en viss oversikt for virksomheten i sin helhet, og det er lettere å planlegge arbeidet videre. I desember sender vi ut faktura for medlemskontingenten for 2013. Planen er å få inn alle betalingene i løpet av det første kvartalet, slik at vi slipper å ha ekstreme purreomganger mot slutten av året. Derfor er det fint om medlemmene kan betale til forfall.

NLL har 1317 medlemmer (1009 hovedmedlemmer, 195 pensjonistmedlemmer og 113 studentmedlemmer) og en god del kunder og abonnenter. Vi er en organisasjon som vokser og dette i seg selv er en utfordring regnskapsmessig, samtidig er det mange spennende og interessante trekk ved en voksende organisasjon.

Tross en utfordrende start som kasserer ser jeg positivt på arbeidet fremover i denne perioden.

*Marianna Juujärvi
NLL kasserer*

Marianna Juujärvi
Kasserer

NORSK
LOGOPEDLAG

marianna.juujarvi@gmail.com

HUSK! Logopediens dag
6. mars 2013

Språkmestring hos utenlandsadopterte 2. klassinger

Bakgrunn

Mellom 2000 og 2010 kom noe over 6000 barn til Norge gjennom en av landets tre adopsjonsforeninger. De fleste av barna kom fra Colombia, Kina og Sør-Korea. Etter adopsjonen blir barna i liten grad eller overhodet ikke, eksponert for sitt første språk, og tilegner seg derfor et nytt språk i sin nye familie og kultur. Det innebærer at språkutviklingen til de utenlandsadopterte barna vanligvis hverken er tospråklig eller enspråklig. I motsetning til en- og tospråklig utvikling har de en såkalt avbrutt språkutvikling. Denne formen for språk-tilegnelse betegnes vanligvis som en andre førstespråkutvikling (de Geer, 1992).

Resultatene fra en rekke studier tyder på at utenlandsadopterte barn har en rask utvikling av sitt nye språk (Delcenserie m.fl., 2012; Glennen, 2007; Dalen & Rygvold, 2006; Nicoladis & Grabois, 2002; Hene, 1987). Dessuten ser språk-tilegnelsen ut til å følge samme utviklingsgang som man finner i vanlig språkutvikling (Gauthier & Genesee, 2011; Glennen, 2007; Glennen & Masters, 2002; Pollock, 2005; Roberts m.fl., 2005), noe som overensstemmer med forståelsen av at barn går gjennom de samme språklige utviklingstrinn i samme rekkefølge uavhengig av om de har en typisk eller forsinket språk-tilegnelse (Colledge m.fl. 2002; Hagtvet, 2002). Det særegne for

adopterte barns språkutvikling er imidlertid at de ser ut til å 'miste' sitt første språk parallelt med utviklingen av det andre førstespråket (Gindis, 1999; Nicoladis & Grabois, 2002).

På tross av at de fleste adopterte barn tilegner seg sitt andre førstespråk relativt uanstrengt, skal man merke seg at det er større variasjonsbredde i språkutviklingen til utenlandsadopterte barn enn hva man finner i vanlig språkutvikling, noe som blant annet knyttes til at barna erfarer en brå endring i språk og kultur (Hwa-Froelich & Matsou, 2010). At mange barn kan ha levd under ugunstige forhold før adopsjonen, særlig knyttet til kvalitet på og lengde av eventuelle institusjonsopphold, kan bidra til at gruppen utenlandsadopterte barn er i risikozonen for en forsinket språkutvikling. I denne sammenheng er det også diskutert om det kan være utviklingsmessige forskjeller mellom barn som helt frem til adopsjonen har vært på en institusjon sammenlignet med barn som har hatt sine første levmåneder og -år i fosterhjem (Scott, 2009).

Resultatene fra studier av adopterte barns språkutvikling er ikke entydige. På den ene siden viser flere av dem at adopterte barn har en rask språkutvikling, noe som tyder på at de ganske raskt 'tar igjen' sine ikke-adopterte jevnaldrende. Noen av dem, og særlig de som er adopterte

Anne-Lise Rygvold

er 1.amanuensis ved Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo. Her har hun i en årrekke vært ansvarlig for logopediutdanningen.

Hennes forskning er konsentrert om internasjonalt adopterte barn med fokus på deres språkmestring og språklige problemer.

e-post: a.l.rygvold@isp.uio.no

fra Sør-Korea og Kina, kan til og med ha bedre språkferdighet enn ikke-adopterte jevnaldrende (Scott m.fl., 2008; Dalen & Rygvold, 2006; Pollock, 2005; Roberts m.fl., 2005; Tan & Yang, 2005; Glennen & Masters, 2002). På den andre siden er det også flere forskningsrapporter som konkluderer med at det er forsinkelser i de adopterte barnas andre førstespråkutvikling. Slike tilsynelatende motstridende resultater kan henge sammen med metodiske forskjeller mellom studiene, fra at data er samlet gjennom foreldre og/eller lærerreportering til at barnas språk er blitt kartlagt ved hjelp av standardiserte tester. Varierende resultater fra ulike studier kan, i følge Roberts & Scott (2009), også knyttes til adopsjonsalder og

adopsjonsland, selv om andre studier tyder på at for eksempel adopsjonsalder ikke har en entydig innvirkning på språklig utvikling og mestring (Dalen & Rygvold 1999). I tillegg vil preadopsjonsforholdene i stor grad kunne påvirke utviklingen, også språklig (Beckett m fl., 2006). En nyere metastudie som omfatter resultatene fra 22 studier av adopterte barns språkutvikling og -mestring, konkluderer da også med at det er stor spredning i forskningsresultatene, og at utenlandsadopterte barn har 'higher likelihood for language difficulties when compared with their non-adopted peers' (Scott m.fl., 2011, s 1164). På tross av dette tyder imidlertid forskningsresultatene samlet sett på at de fleste utenlandsadopterte barn har en positiv, ukomplisert andre førstespråkutvikling.

I løpet av de siste 10 årene har forskning på utenlandsadopterte barns språkmestring økt betydelig. De fleste studiene har omfattet førskolebarn, men forskningen har vokst med barna og det er i dag stadig flere studier som fokuserer på språkferdighetene til adoptivbarn i skolealder (Scott, 2009; Scott m.fl., 2008; Beverly m.fl., 2008). Dette betyr ikke at akademisk språk og skriftspråk har vært utelatt fra tidligere studier, men det har vanligvis ikke vært hovedfokus.

I motsetning til en rekke tidligere studier er den aktuelle studien longitudinell, og følger dermed språkutviklingen til en gruppe utenlandsadopterte barn over tid. De fleste longitudinelle studier innen området har vært kasusstudier, hatt relativt få informanter eller benyttet foreldre- og lærervurderinger i datainnsamlingen. Denne studien har et klinisk utgangspunkt og data om språkutviklingen er samlet inn gjennom språktesting av adopterte barn og en matchet gruppe ikke-adopterte barn. Valg av tester bygger på resultater fra tidligere studier og omfatter flere aspekter ved både språkproduksjon og språkforståelse, som for eksempel vokabular-kunnskap, grammatisk kunnskap og leseferdighet. Resultatene tyder i større grad enn hva som er funnet i tidligere studier, på at språkforståelse kan være en særlig utfordring for adopterte barn.

I denne artikkelen rettes søkelyset særlig mot utenlandsadopterte barns språkmestring i skolealder. Målet er å fokusere på 1) om utenlandsadopterte barns språkutvikling, særlig vokabularutviklingen, tilsvarer utviklingen til norskfødte enspråklige barna eller om de henger etter sine jevnaldrende, 2) en sammenligning av leseferdigheten til adopterte barn og deres jevnaldrende

når de går i 2.klasse, og 3) om adoptivbarns språkforståelsesvansker ved 4-års alder vedvarer til de går i 2. klasse.

Metode

Denne studien er longitudinell, og startet med kartlegging av språket til fireårige utenlandsadopterte barn. De samme barna ble fulgt opp da de gikk i annen klasse og var mellom syv og åtte år.

Deltakere

40 internasjonalt adopterte og 79 kontrollbarn ble rekruttert til prosjektet. Barna er adoptert fra 7 forskjellige land, med en majoritet fra Kina (60 %). Adopsjonsalderen er fra tre måneder til fire år ($M = 14.6$ måneder $SD = 10.0$). De ikke-adopterte kontrollbarna ble kontaktet gjennom de adopterte barnas barnehage. Utvalgs-kriteriene var kjønn og alder så nær den adopterte som mulig samt at norsk skulle være barnas morsmål, og at det ikke frem til testtidspunktet var rapportert om språkvansker, hørselshemming eller andre forhold som kan påvirke språktilegnelsen.

Etter den første kartleggingen (tid 1), da barna var fire år, ble to av de adopterte barna ekskludert fra studien fordi de ikke hadde skårbare resultater, en på grunn av språkvansker og den andre på grunn av kort tid i Norge, bare 6 måneder. Utvalget ble dermed bestående av 117 barn, 38 adopterte og 79 ikke-adopterte, som vist i tabell 1.

Tabell 1

Adopsjonsland og alder ved første og annen kartlegging

Bakgrunn	Tid 1		Tid 2	
	Adopterte	Ikke-adopterte	Adopterte	Ikke-adopterte
Gutter	11	24	10	22
Jenter	27	55	27	49
N	38	79	37	71
Adopsjonsland				
Kina	22		22	
Colombia	6		6	
Sør-Korea	4		4	
Etiopia	2		2	
Peru	2		1	
Nepal	1		1	
Polen	1		1	

Ved den andre kartlegging (tid 2) hadde 9 barn falt fra, og kartleggingen omfattet 108 barn, 93.3 % av det opprinnelige utvalget. Dermed ble 37 adopterte og 71 ikke-adopterte fulgt opp da de gikk i annen klasse.

Som tabell 2 viser, var barna mellom 49 og 60 måneder ($M=56.52$ mnd, $SD = 3.13$) ved første språkkartlegging. Ved andre gangs kartlegging var de mellom 85 og 105 måneder gamle ($M=91.33$ mnd, $SD=3.71$). Denne kartleggingen ble gjennomført i februar-mars da barna gikk i 2.klasse. På dette tidspunktet var det 20 måneder aldersforskjell mellom den yngste og den eldste i utvalget, noe som henger sammen med at to av de adopterte barna hadde utsatt skolestart og var henholdsvis 6.11 år og 7.3 år da de begynte på skolen.

Tabell 2 Barnas alder ved kartlegging 1 og 2

Barnas alder (måneder)	Adopterte			Ikke-adopterte		
	M	SD	Range	M	SD	Range
Alder ved kartlegging 1						
	56.55	2.97	49-60	56.51	3.23	50-62
Måneder i Norge	42.00	18.84	10-56			
Alder ved kartlegging 2						
	91.78	4.00	85-105	91.23	3.47	86-98
Måneder i Norge	77.54	9.64	43-91			

Som det går frem av tabellen over, er det ingen signifikante aldersforskjeller mellom gruppene hverken ved første eller andre kartlegging. De adopterte barna, som gruppe, har blitt eksponert for norsk i tre og et halvt år ved første kartlegging, og ca syv og et halvt år ved den andre. Det er imidlertid stor spredning i tiden de har blitt eksponert for norsk, noe som kan føre til at resultatene fra språktestingen kan ha større spredning enn blant kontrollbarna (Roberts & Scott, 2009).

Instrumenter

Studien har en klinisk tilnærming og evaluerer barns språkmestring ved bruk av både normerte og ikke-normerte språktester. Testene i undersøkelsen er valgt for å få frem bredden i språklig mestring. Ved første testtidspunkt, da barna var fire år, omfattet testbatteriet både kognitiv og språklig kartlegging. Fire subskalaer fra WPPSI-R Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence (Wechsler, 1990), *puslespill*, *brikkemønster*,

ordforråd og *likheter*, ble benyttet for å kartlegge barnas kognitive mestring. To av deltestene fra WPPSI-R lå også til grunn for å vurdere språkforståelse og -produksjon sammen med Reynells språktest (Hagtvet & Lillestølen, 1985). BPVS-II British Picture Vocabulary Scales (Dunn m.fl., 1997) ble benyttet i kartlegging av impressivt vokabular, mens narrativ ferdighet ble kartlagt med Renfrew's Bussfortelling (Renfrew, 1997). Non-ord repetisjon og bokstavkunnskap inngikk også i testbatteriet (Rygvoold, 2009).

I 2.klasse ble barnas språkmestring, verbale hukommelse og leseferdighet kartlagt. Språkforståelse i form av impressivt vokabular og setningsforståelse ble målt med henholdsvis BPVS-II og TROG-2 Test for Reception of Grammar (Bishop, 2003), språkproduksjon med deltesten *ordforståelse* fra WISC III Wechsler Intelligence Scale for Children (Wechsler, 1991) og Språk 6-16 (Ottem & Frost, 2005). TOWRE Test of Word Reading Efficiency (Torgersen m.fl, 1999) og NARA II Neale Analysis of Reading Ability (Neale, 1997) ble benyttet for å kartlegge fonemisk og visuell avkodingsferdighet i lesing. Sistnevnte inkluderte også kartlegging av leseforståelse. Hukommelsesmålene var deltestene *setningsminne* og *ordspenn* fra Språk 6-16. I den andre kartleggingen var også Renfrew's bussfortelling og non-ordrepetisjon tatt med i testbatteriet, men resultat fra disse vil ikke bli presentert her.

Det er vanskelig å få signifikante utslag når naturlig utvikling måles i et så lite utvalg. Der det er store gjennomsnittlige forskjeller vil disse bli kommentert for utvalget.

Resultater

Det sentrale resultatet i denne studien er at det er små forskjeller mellom språkmestringen til utenlands-adopterte barn og ikke-adopterte jevnaldrende.

Kognitiv kompetanse

For å utelukke at eventuelle svake skårer på språktestene kan henge sammen med lav kognitiv fungering, ble WIPPSI-R inkludert i testbatteriet da barna var fire år. Resultatene viser at både adoptiv- og kontrollbarna hadde skårer innen normalområdet, og det ikke er signifikante forskjeller mellom gruppene på de kognitive målene, se tabell 3.

Tabell 3 Kognitiv kompetanse (4 år)

<i>WPPSI-R</i>	<i>Adopterte</i> (n=36)		<i>Ikke-adopterte</i> (N=76)		<i>For- skjell i mean</i>
	M	SD	M	SD	
<i>Vokabular</i>	11.71	1.86	12.00	1.85	-.29
<i>Likheter</i>	10.70	1.94	10.97	2.40	-.27
<i>Brikkemønstre</i>	10.66	3.38	10.77	2.60	-.11
<i>Puslespill</i>	10.68	2.95	10.65	3.03	-.03

Andre studier viser også at det er ubetydelige forskjeller i kognitiv skåre mellom adopterte og deres ikke-adopterte søsken eller jevnaldrende (van IJzendoorn m.fl., 2005). Imidlertid kan slike resultater knyttes til hvor lenge barnet har vært på institusjon før adopsjonen, og hvor depriverende levekår barnet hadde i denne perioden. Resultater fra studien English-Romanian Adoptee Study (ERA), som fulgte utviklingen til 165 barn adoptert fra Romania til England da de var mellom 0 og 42 måneder, viser at institusjonell deprivasjon som varer lengre enn 6 måneder kan ha vedvarende effekt på den kognitive utviklingen (Beckett m.fl., 2006).

Språkkompetanse

På same måte som resultatene fra de kognitive målene er det små forskjeller mellom adopterte og kontrollbarns språkkompetanse både når de er fire år (tid 1) og når de går i 2. klasse (tid 2).

Tabell 4 Resultater fra språkkartlegging; 4 år

<i>Språktester</i>	<i>Adopterte</i> (n=36)		<i>Ikke-adopterte</i> (n=79)		<i>For- skjell i mean</i>
	M	SD	M	SD	
<i>Reynell; Språk- forståelse</i>	58.13	3.81	59.80	3.42	-1.67 *
<i>Reynell; Språk- produksjon</i>	58.66	5.49	59.27	5.86	-.61
<i>BPVS II</i>	49.74	8.82	48.54	9.03	1.19
<i>WPPSI-R; Ordforråd</i>	11.71	1.86	12.00	1.85	-0.29

* t-test= -2.37; p = .019

Når de er fire år skårer de adopterte barna skårer innen normalvariasjonen for enspråklige norske barn på testene, som vist i tabell 4. De har ubetydelig svakere skårer

på språkproduksjon (Reynell språktest og WPPSI-R) enn sine jevnaldrende ikke-adopterte, og gruppene skiller seg særlig lite fra hverandre på ordforråd målt med WPPSI-R. Når det gjelder språkforståelse er bildet blandet. De adopterte barna skårer noe bedre enn kontrollbarna på reseptivt vokabular målt med BPVS II, men signifikant dårligere enn dem om man bruker Reynell språktest som mål. BPVS II er en smalere språkforståelsestest enn Reynell da den bare kartlegger ordforståelse ved at barnet skal peke på ett av fire bilder som korresponderer med et stimulusord han eller hun blir presentert for. Språkforståelsesmålene i Reynell språktest omfatter ordforståelse, relasjonsforståelse (eksempelvis 'hva kan vi skrive med') og setningsforståelse. Ved nærmere analyse av disse tre faktorene viser det seg at det er omtrent identiske resultater mellom gruppene på ordforståelse (adopterte M= 20.97, kontrollbarn M=21,00), tilsvarende resultatene på BPVS II. Forskjellen mellom gruppene viser seg på relasjonsforståelse og setningsforståelse. På relasjonsforståelse er skårene til kontrollgruppen (M= 13.82, sd .53) signifikant bedre enn adopsjonsgruppen (M= 13.50, sd .92), og tilsvarende på setningsforståelse (M= 10.52, sd 2.13 mot M= 9.34, sd 2.28). Imidlertid er signifikansnivået på relasjonsforståelse ($t=-2.006$; $p=.050$) markant lavere enn på setningsforståelse ($t=-2.884$; $p=.006$). I sin studie av språkmestringen til 23 kinesiske jenter som er 6.3 år gamle finner også Gauthier og Genesee (2011) at adoptivbarna har en signifikant svakere språkforståelse enn kontrollbarna.

De adopterte barnas svakere setningsforståelse synes imidlertid ikke ut til å bestå over tid, noe som går frem av resultatene fra TROG2 som måler setningsforståelse, se tabell 5. Når de er syv-åtte år og går i 2. klasse, er det ubetydelige forskjeller i skårene til de to gruppene, noe som indikerer at adoptivbarna har tatt igjen sine enspråklige jevnaldrende på dette språkmålet.

Tabell 5 Resultater fra språkkartlegging; 2.klasse

<i>Språktest</i>	<i>Adopterte</i> (n=37)		<i>Ikke-adopterte</i> (n=71)		<i>For- skjell i mean</i>
	M	SD	M	SD	
<i>Språk 6-16 (skalert sumskåre)</i>	94.92	15.22	99.06	14.63	- 1.40
<i>Språk 6-16; begreper</i>	8.70	2.99	9.52	3.39	- .82
<i>WISC-III; ordforståelse</i>	9.68	2.31	10.18	2.34	- .51
<i>BPVS II</i>	83.86	8.53	84.46	6.98	- .60
<i>TROG 2</i>	69.54	5.42	69.94	6.38	- .40

På samme måte som ved første kartlegging har gruppene også relativt jevne skårer på språktestene som ble benyttet da de gikk i 2. klasse, som vist i tabell 5. Selv om skårene til de adopterte barna er noe svakere enn kontrollgruppens, er det ingen signifikante forskjeller. Gruppene skiller seg imidlertid tydeligst fra hverandre på resultatene fra Språk 6-16 hvor kontrollbarna har en markant bedre skalert sumskåre.

Det ser ut til at de utenlandsadopterte barna har en utvikling av ordforrådet som tilsvarer kontrollbarnas. Det er ingen signifikant forskjell mellom gruppenes vokabularkunnskap, hverken i breddevokabular (BPVS II) eller dybdevokabular (WPPSI-R og WISC III) på noen av kartleggingstidspunktene (tabell 6).

Tabell 6

Utvikling av vokabular fra fire år (tid 1) til 2. klasse (tid 2)

<i>Vokabular</i>	<i>Adopterte</i>		<i>Ikke-adopterte</i>		<i>For- skjell i mean</i>
	M	SD	M	SD	
<i>Tid 1: WPPSI-R; vokabular</i>	11.71	1.86	12.00	1.85	- 0.29
<i>Tid 2: WISC-III; vokabular</i>	9.68	2.31	10.18	2.34	- .51
<i>Tid 1: BPVS II</i>	49.74	8.82	48.54	9.03	1.19
<i>Tid 2: BPVS II</i>	83.86	8.53	84.46	6.98	- 0.60

Som det går frem av tabellen over, ser det ut til at den største språklige veksten har vært i det reseptive vokabularet (BPVS II), noe større hos kontrollbarna enn hos de

adopterte selv om BPVS II-skåren ved fireårskartlegging det eneste målet hvor de adopterte barna skårer høyere enn sine jevnaldrende. Disse skårene kan vanskelig sammenlignes med de norske normene fordi disse normene har en meget fingradert inndeling av gjennomsnittsskårer for fireårsalder. Brukt i denne studien medfører det svært varierende antall adopterte i hver av de fire undergruppene (4.0-4.2, 4.3-4.5, 4.6-4.8 og 4.9-4.11 år), fra 2 i den yngste gruppen til 24 i den eldste. Resultatet for gruppene samlet er imidlertid innen normalområdet.

WISC-III skårene tyder på at det ikke er tilsvarende fremgang i det ekspressive som i det reseptive vokabularet for noen av gruppene. Fallet i standardskåre mellom fire år og 2. klasse er noe større i adoptivgruppen enn i kontrollgruppen, 2.03 mot 1.82 poeng på den skalerte skåren, men spredningen er den samme. 'Tilbakegangen' i skårer på den ekspressive vokabulartesten som innebærer å definere ord, kan sannsynligvis forklares av aspekter ved testkonstruksjon. Mens WPPSI-R i hovedsak består av grunnleggende daglige ord, har WISC-III en rask progresjon og består av mer lavfrekvente kognitivt, akademiske ord. De adopterte barna skårer, på samme måte som kontrollbarna, noe bedre enn aldersnormen på ekspressivt vokabular når de er fire år (tid 1), og de skårer innen aldersnormen når de går i 2. klasse (tid 2). Selv om de skårer innen aldersnormen, har de adopterte barna noe svakere skårer enn kontrollbarna ved den andre kartleggingen både på WISC-III og Språk 6-16 *begreper*, begge de to målene på ekspressivt vokabular. Dermed støttes resultatet på WISC-III av resultatene fra Språk 6-16's deltest *begreper* hvor adoptivgruppens skårer var M= 8.70, SD= 2.99, mens kontrollgruppens var M= 9.39, SD= 3.43 (tabell 5). Forskjellen mellom gruppene var imidlertid ikke signifikante og må derfor tolkes med varsomhet.

Språkproblemer?

Som vist i tabell 5 har de adopterte barna en langt svakere skalert sumskåre på Språk 6-16 enn kontrollbarna, selv om forskjellen ikke er signifikant. De standardiserte skårene på denne screeningen er fordelt på fem kategorier som det går frem av tabell 6.

Tabell 7 Språkproblemer (Språk 6-16) i 2.klasse

Språk 6-16	Adopterte (n=37)		Ikke-adopterte (n=71)	
	N	%	N	%
<i>Alvorlig problem</i>			1	1.4
<i>Moderat problem</i>	2	5.4	4	5.6
<i>Mildt problem</i>	12	32.4	8	11.3
<i>Normalområdet</i>	18	48.6	45	63.4
<i>Over normalområdet</i>	5	13.5	13	18.3

Språk 6-16, som er en screeningtest, viser at det er betydelig flere i gruppen adopterte barn som har språk-vansker enn det er i kontrollgruppen, 37.8 % mot 18.9 %. Forskjellen mellom gruppene er signifikant ($t=-2.256$; $p=.026$). Skårene viser at det også er signifikant forskjell mellom de 14 adopterte barna i kategoriene moderate og milde språkproblemer og de 23 uten slike problemer på den skalerte sumskåren ($t=-4.714$; $p<.000$). Forskjellen mellom disse gruppene viser seg dessuten på de tre deltestene Språk 6-16 screeningen består av, setningsminne ($t=-2.439$; $p=.020$), ordspenn ($t=-4.220$; $p<.000$) og begreper ($t=-4.457$; $p<.000$).

Selv om det advares mot å trekke klare konklusjoner på grunnlag av testen (Ottem & Frost 2005) kan dette resultatet tyde på at de adopterte barn, ifølge testnormene, er språklig mer sårbare enn sine jevnaldrende. Det ser med andre ord ut til å være noen forskjeller i språkmestring mellom adopsjons- og kontrollgruppe som ikke kommer frem i resultatene fra de andre testene. En slik forskjell kan blant annet knyttes til at skalert sumskåre på Språk 6-16, som ligger til grunn for inndeling i fem kategorier, kan gi andre utslag enn tester som måler en enkelt språkferdighet. Men også andre faktorer så som situasjonen før adopsjonen kan påvirke utviklingen (Beckett m.fl., 2006).

Lesekompetanse

Kartlegging av leseferdighet i denne studien omfatter avkodingsferdighet, lesenøyaktighet og leseforståelse.

Tabell 8 Resultater fra lesekartlegging; 2. klasse

Lesetester	Adopterte (n=37)		Ikke-adopterte (n=71)		For- skjell i mean
	M	SD	M	SD	
<i>TOWRE; avkodning av ord</i>	73.22	31.15	72.14	27.83	1.07
<i>TOWRE; avkodning av non-ord</i>	41.27	18.68	38.87	15.02	2.40
<i>NARA; lesenøyaktighet</i>	32.68	18.54	33.51	16.62	-.83
<i>NARA; leseforståelse</i>	11.22	3.97	13.15	4.99	-1.94*

* t-test=-2.048; $p=.040$

Som vist i tabell 7, er leseforståelse det eneste lesemålet hvor det er signifikant forskjell mellom gruppene. 13,5 % av adoptivbarna og 9.9 % av kontrollbarna skårer minst 1 sd under gruppens gjennomsnitt på leseforståelse. Sammenhengen mellom språkferdigheter i førskolealder og senere leseferdighet er vel etablert (Catts & Kahmi, 2005), og den svake leseforståelsen til adopsjonsgruppen kan sees i sammenheng med resultatene fra den første kartleggingen hvor denne gruppen hadde signifikant svakere språkforståelse enn kontrollgruppen.

De adopterte elevene har imidlertid bedre avkodingsferdighet i lesing av enkeltord, (TOWRE) enn sine jevnaldrende, men spredningen i skårer er noe større. Det vil si at de avkoder både flere enkeltord og non-ord korrekt innen en gitt tidsramme. Men når de skal lese tekst (NARA), er lesingen deres mindre nøyaktig enn kontrollgruppens på tross av at sammenhengende tekst vanligvis støtter avkodningen (Hulme & Snowling, 2009; Catts & Kahmi, 2005). En intervensjonsstudie av Snowling & Nation fra 1998 (Hulme & Snowling, 2009) konkluderer med at konteksten eller setningen fasiliteter lesenøyaktigheten hos de fleste barn, både gode lesere og barn med dysleksi, men gjør dette i mindre grad hos barn som strever med leseforståelsen. Denne konklusjonen kan bidra til å belyse funnet i denne studien som viser at adoptivgruppen både har signifikant svakere leseforståelse og noe svakere lesenøyaktighet enn kontrollgruppen. Imidlertid har tekstene i NARA en så bratt innholdsmessig progresjon med mange lavfrekvente, uvanlige ord, at dette også kan bidra til at det vil være vanskelig for barn i 2. klasse å utnytte setningskonteksten.

Siden de utenlandsadopterte barna i denne studien har bedre avkodingsferdighet enn kontrollbarna, men dårligere leseforståelse, kan de være i faresonen for å bli betegnet som 'poor comprehenders'. Dette er betegnelsen på en gruppe elever, som i motsetning til elever med dysleksi, har god avkodingsferdighet, men svak leseforståelse (Hulme & Snowling, 2009; Nation m.fl., 2010), noe som kan være særlig interessant for videre analyser.

Adopsjonsalder

For å forklare eventuelle forskjeller i språkutviklingen mellom utenlandsadopterte og enspråklige barn, har adopsjonsalder vært ansett som en viktig faktor (Dalen & Rygvold, 1999; Delcenserie m.fl., 2012). I denne studien er det signifikant forskjell mellom barn som var adoptert før og etter de fylte et år bare på ett av alle språkmålene, og det er på Reynell språktest *forståelse* ($t=3.368$; $p=.002$) fra den første kartleggingen. Det er ingen signifikant forskjell mellom skårene til tidlig og senere adopterte på noen av de andre testene som måler ulike sider ved språkforståelse og -produksjon ved hverken første eller andre kartleggingstidspunkt. Heller ikke i gruppen barn med språkvansker, målt med Språk 6-16, er det noen signifikant forskjell på barna som er adoptert før eller etter 12 måneders alder ($t=.573$; $p=.595$). Men, som nevnt, kan man ikke forvente å finne signifikante forskjeller med et såpass begrenset utvalg som 14 barn. Blant de fjorten barna med språkproblemer er det flest tidlige adopsjoner. Seks av barna har adopsjonsalder under 11 måneder, seks mellom 12 og 18 måneder og to har adopsjonsalder over 29 måneder, noe som illustrerer at det ikke er en tydelig sammenheng mellom barn som strever språklig og adopsjonsalder.

At adopsjonsalder ikke ser ut til å ha noen signifikant innflytelse på resultatene når barna går i 2. klasse kan tyde på at adopsjonsalderens betydning svekkes, og at tiden barna har blitt eksponert for sitt andre førstespråk har større innflytelse på språkmestringen. Den store bredden i testalder, 11 måneder for fireåringene og 20 måneder for syv-åtteåringene, fører til at tiden barna har blitt eksponert for norsk varierer avhengig av kombinasjonen testalder og adopsjonsalder. Derfor vil det være mer hensiktsmessig å knytte adoptivbarnas språkutvikling til eksponeringstid for norsk enn til adopsjonsalder. Når den fjerdedelen av barna som har vært kortest i Norge ($n=9$) sammenlignes med den fjerde-

delen som har vært her lengst ($n=11$) viser det seg at det ved den første kartlegging er signifikant forskjell mellom gruppene i utvikling av flere språkferdigheter enn språkforståelse målt med Reynells språktest ($t=-3.181$, $p=.005$). Også det ekspressive vokabularet målt med WPPSI-R ($t=-3.143$, $p=.006$) og det reseptive vokabularet målt med BPVS ($t=-3.358$, $p=.003$) ser ut til å være påvirket av tiden barna har vært eksponert for norsk. Ved den andre kartleggingen er imidlertid bildet endret, og det er her ingen forskjell mellom den fjerdedelen som har henholdsvis lengst og kortest eksponering for norsk, noe som kan tyde på at de tre årene mellom første og andre kartlegging har bidratt til at barna med kortest eksponering for norsk har tatt igjen de med den lengste eksponeringstiden. Med andre ord er det ingen entydige resultater med hensyn til språkmestring og adopsjonsalder, så i denne studien tyder det på at adopsjonsalder ikke spiller en vesentlig rolle for språkutviklingen.

Diskusjon

Hvilken innvirkning en brutt språkutvikling kan ha på utenlandsadopterte barns andre førstespråkutvikling kan ikke slås fast så lenge man ikke har tilstrekkelig kunnskap om preadopsjonsforholdene. Som nevnt er ikke forskningsresultatene entydige, de viser både at adopterte etter kort tid tar igjen sine jevnaldrende ikke-adopterte så vel som forsinkelse i språkutviklingen. (Glennen, 2007; Beckett m.fl., 2006; Dalen & Rygvold, 2006; Tan & Yang, 2005; Van IJzendoorn m.fl., 2005). Et sentralt spørsmål er om de adopterte barna følger samme språklige utviklingskurve som sine norske jevnaldrende. Resultatene tyder på at de adopterte barna i denne studien, som kom til Norge da de var mellom tre måneder og fire år ($M=14.6$ måneder $SD=10.0$), synes å ha utviklet språket i samsvar med sine jevnaldrende, og stort sett har tatt dem igjen når de er syv-åtte år og går i 2. klasse. Dette er i samsvar med resultatet fra en studie av Gauthier & Genesee (2011) som fulgte språkutviklingen til 27 jenter adoptert fra Kina fra de var fem år til de var ca 6.4 år. De finner at disse jentene skårer innen normalvariasjonen på de fleste testene som ble benyttet, noe som støttes av Delcenserie m.fl. (2011) som fulgte opp en gruppe av de samme barna til de var 7.10 år.

To av funnene i studien er det imidlertid verdt å legge merke til. Det første er at språkforståelse er den eneste språkferdigheten som ser ut til å henge etter hos de uten-

landsadopterte barna. De skårer signifikant svakere enn kontrollgruppen på språkforståelse da de er fire år, og på leseforståelse når de går i 2. klasse. Selv om sammenhengen mellom språkvansker i førskolealder og problemer med lesing, som nevnt, er godt dokumentert, er det fortsatt spørsmål om svak språkforståelse i fireårsalder alene kan forklare svak leseforståelse tre år senere. Det er mulig at dette også delvis kan knyttes til at språkferdigheten mange adopterte barn har i førskolealder, rent generelt, ikke er robust nok til å honorere krav som stilles til mestring av akademisk språk og leseferdighet (Scott, 2009; Scott m.fl., 2011), selv om dette ikke går frem av testresultatene i denne studien. Også ikke-adopterte barn som strever med leseforståelse, kan ha noen diffuse språklige problemer i førskolealder som ikke er så omfattende at omgivelsene oppfatter det som en språkvanske. Det ser heller ut vil være en språklig begrensning som bidrar til at grunnlaget for å utvikle god leseforståelse, som er språkmestring på et høyere nivå, er svekket (Justice m.fl., 2011). En gruppe av de adopterte barna ser også ut til å ha en slik språklig begrensning, noe som er det andre vesentlige funnet i studien. Deres skårer på Språk 6-16 tyder på at de har eller er i risikozonen for å utvikle språklige problemer i skolealder. Dette er et resultat som i liten grad kan forklares i lys av skårene på andre språkmål, men som er i tråd med funn fra andre studier (Glennen & Bright, 2005; Beverly m.fl., 2008). De svakere skårene til adoptivbarna kan også sees i sammenheng med at lite målbare forhold som situasjonen før adopsjonen, stor endring i livssituasjon og arbeidet med tilknytning i den første perioden etter adopsjonen kan føre til at språktilegnelsen, som nevnt, kan ta noe lengre tid enn i vanlig utvikling (Hwa-Froelich & Matsou, 2010). At nesten en tredjedel av adoptivbarna har skårer som tilsier at de kan

ha milde språkvansker er i samsvar med studier som konkluderer med at det er risiko for språkproblemer, utviklingsforstyrrelser eller at de bare delvis tar igjen sine jevnaldrende som har en vanlig språkutvikling, særlig de sene adopsjonene (Beverly m.fl., 2008; Beckett m.fl., 2006; Glennen & Bright, 2005; Van IJzendoorn m.fl., 2005; Dalen & Rygvold, 1999). Men i denne studien er det, som nevnt, ingen signifikant forskjell på barn med språkvansker avhengig av adopsjonsalder.

For de adopterte barna kan diffuse språklige vansker også knyttes til andre forhold enn preadopsjonssituasjonen. Vanligvis betraktes det som positivt at utenlandsadopterte barn tilegner seg ord og setninger i et raskt tempo, men god imitasjonsferdighet og et ønske om å bruke språket i sosialt samspill kan føre til overflatisk språklæring hos adopterte barn (Rygvold, 2007). Utstrakt bruk av imitasjon kan hemme en dypere utforskning av det andre førstespråket, og barnet kan stå i fare for å utvikle et mer overflatisk språk med tilsynelatende godt ordforråd, men svak språkforståelse. Det er ofte sagt om utenlandsadopterte barn at 'språkfasaden blender', nettopp fordi de kan ha et tilsynelatende bedre ekspressivt enn reseptivt språk. Dermed kan det være mulig at de adopterte barnas noe svake språkforståelse, muntlig og skriftlig, også kan knyttes til en eventuell rask språkutvikling.

Det vil alltid være et spørsmål om og eventuelt når det bør iverksettes tiltak for å støtte utenlandsadopterte barns språkutvikling. Funnene fra denne studien tyder så langt på at språkforståelsen bør fokuseres spesielt, og at logopeder bør være oppmerksomme på at barna kan ha subtile språkproblemer som ikke nødvendigvis registreres hverken i barnehage og skole eller avdekkes ved de språkscreeningene som vanligvis benyttes i førskole- og skolealder.

HUSK! Logopediens dag
6. mars 2013

Kilder

- Beckett, C., Maughan, B., Rutter, M., Castle, J., Colvert E., Groothues, C., Kreppner, J., Stevens, S. O'Connor, T. G. & Sonuga-Barke, E.J. S. (2006). Do the Effects of Early Severe Deprivation on Cognition Persist Into Early Adolescence? Findings From the English and Romanian Adoptees Study. In *Child Development*, Vol 77, no 3: 696 - 711
- Beverly, B. L., McGuinness, T. & Blanton, D. J. (2008). Communication and Challenges in Early Adolescence for Children Who have been Adopted From the Former Soviet Union. In *Language, Speech and Hearing Services in Schools*. Vol 39:303-311
- Bishop, D.V.M. (2003). *TROG-2 Test for Reception of Grammar*. Norsk utgave 2009. Stockholm: Pearson Education Inc.
- Catts, H.W., & Kamhi, A.G. (2005). *The Connection Between Language and Reading Disabilities*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Colledge, E. Bishop, D.V.M., Koeppen-Schomerus, G., Price, T.S., Happé, F.G.E., Eley, T. C., Dale, P.S. & Plomin, R. (2002). The structure of language abilities at 4 years: A twin study. In *Developmental Psychology*, Vol 38(5), 749-757.
- Dalen, M. & Rygvold, A.L. (2006). Educational achievement in adopted children from China. *Adoption Quarterly*, vol 9, no 4, 45-58
- Dalen, M. & Rygvold, A.L. (1999). *Hvordan går det på skolen? En analyse av utenlandsadopterte barns skolekompetanse*. Oslo: Institutt for spesialpedagogikk, UiO
- De Geer, B (1992) *Internationally Adopted Children in Communication. A Developmental study*. Doktoravhandling. Lund University: Department of Linguistics
- Delcenserie, A., Genesee, F. & Gauthier, K. (2012). Language abilities of internationally adopted children from china during the early school years: Evidence for early age effects? I *Applied Psycholinguistics*. Published online: 07 mars 2012
- Dunn, L., Dunn L., Whetton, C. & Burley, J. (1997). BPVS-II. British Picture Vocabulary Scales. Norsk utgave 2008. Oslo: Institutt for spesialpedagogikk
- Gauthier, K. & Genesee, F. (2011). Language Development in Internationally Adopted Children: A Special Case of Early Second Language Learning. I *Child Development*, Vol 82, no 3: 887-901
- Gindis, B. (1999). Language-related issues for international adoptees and adoptive families. In T. Tepper, L. Hannon, & D. Sandstrom (Eds.), *International adoption: Challenges and opportunities*. Meadowlands, PA: First Edition
- Glennen, S. (2007) Predicting Language Outcome for Internationally Adopted Children. In *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 50: 529-548
- Glennen, S. & Bright, B. J. (2005). Five years later. Language in School-Age Internationally Adopted Children. *Seminars in Speech and Language*, Vol 26, no 1:86-101
- Glennen, S. & Masters, M.G. (2002). Typical and Atypical Language Development in Infants and Toddlers Adopted from Eastern Europe. *American Journal of Speech and Language Therapy*, Vol 11: 417-433.
- Hene, B. (1987). *De utlandske adoptivbarnen och deras språkutveckling*. Sprins rapport 36. Göteborg: Institutionen för Lingvistik, Göteborgs Universitet
- Hagvet, B. (2002). *Språkstimulering: tale og skrift i førskolealderen*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Hagvet, B. & Lillestølen R. (1985). *Reynells språktest*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hulme, C. & Snowling, M. (2009). *Developmental Disorders of Language, learning and Cognition*. West Sussex: Wilwy-Blackwell
- Hwa-Froelich, D.A. & Matsuo, H. (2010). Communication Development and Differences in Children Adopted From China an Eastern Europe. I *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, Vol 41, 349-366
- Justice, L., Mashburn, A. & Petscher, Y. (2011). Very early language skills of fifth -grade children. I *Journal of Research in Reading*, Wiley Online Library: DOI: 10.1111/j.1467-9817.2011.01498.x 1-14
- Neale, N.D. (1997). *Neale Analysis of Reading Ability. Second Revised British ed. Norsk oversettelse*. Windsor: NFER-Nelson
- Nation, K., Cocksey, J., Taylor, J.S.H. & Bishop, D.V.M (2010). A longitudinal investigation of early reading and language skills in children with poor reading comprehension. I *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51 (9), 10031-1039
- Nicoladis, E. & Grabis, H (2002). Learning English and losing Chinese: A case study of a child adopted from China. In *International Journal of Bilingualism*. 6: 441-454
- Ottom, E & J. Frost (2005). *Språk 6-16 Screeningtest. Manual*. Oslo: Bredtvet kompetansesenter
- Pollock, K. E. (2005). Early Language Growth in Children Adopted from China: Preliminary Normative Data. *Seminars in Speech and Language*, Vol 26, no 1: 22-32
- Renfrew, C. (1997). Bus Story Test. Oxon: Winslow. Norsk utgave 2005

- Roberts, J.A., Pollock, K.E., Krakow, R., Price, J., Fulmer, K.C., & Wang, P. (2005). Language Development in Preschool-Age Children Adopted from China. *Journal of Speech, Language, and Hearing research, Vol 48*: 93-107
- Roberts, J. A. & Scott, K. A. (2009). Interpreting Assessment Data of Internationally Adopted Children. Clinical Application of Research Evidence. *Topics of Language Disorders. Vol 29, no 1*: 82-99
- Rygvoid, A-L (2007). Adopterte barn og språk. Oslo: Adopsjonsforum, InorAdopt og Verden Barn
- Rygvoid, A-L (2009). Språkutvikling hos internasjonalt adopterte førskolebarn. I *Norsk tidsskrift for logopedi. vol 55, nr 4*: s. 5-11
- Scott, K.A. (2009). Language Outcome of School-Aged Internationally Adopted Children. A Systematic Review of the Literature. In *Topics in Language Disorders, Vol.29*: 65-88
- Scott, K.A., Roberts, J.A. & Glennen, S. (2011). How Well Do Children Who are Internationally Adopted Acquire Language? A Meta- Analysis. In *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, Vol 54*, 1153-1169

- Scott, K.A., Roberts, J.A. & Krakow, R. (2008). Oral and Written Language Development of Children Adopted From China. In *American Journal of Speech-Language Pathology, Vol.17*: 150-160
- Tan, T. X. & Yang, Y. (2005). Language development of Chinese adoptees 18–35 months old
In *Early Childhood Research Quarterly, Vol. 20, no 1*: 57-68
- Torgersen, J., Wagner, R. & Rachotte, C. (1999). *Test of Word Reading-Efficiency. Norsk oversettelse*. Austin, TX: PrO ED
- van IJzendoorn, M.H., Juffer, F., & Klein Poelhuis, C.W (2005). Adoption and Cognitive Development: A Meta-Analytic Comparison of Adopted and Nonadopted Children's IQ and School Performances. *Psychological Bulletin. Vol. 131*: 301-316.
- Wechsler, D. (1991). *WISC III Wechsler Intelligence Scale for Children. Norsk utgave 2003*. Stockholm: Pearson Assessment
- Wechsler, D. (1990). *WPPSI-R. Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence. Svensk manual 1999*. Stockholm: Psykologiförlaget AB

Nå kan du ringe med Lightwriter® SL40 Connect!

LIGHTWRITER® SL40 CONNECT er et spennende tekst-til-tale hjelpemiddel med SMS funksjon og mulighet til å snakke i telefon! Ved hjelp av USB Minnepenn kan du overføre notater til og fra Lightwriter Connect, ta sikkerhetskopier og opprette ordliste med egne ord og uttrykk.

NYHET!

Nå leverer vi fuktbeskyttelse til Lightwriter.

Ved å scanne koden, kan du lese mer om mulighetene med Lightwriter.

Se vår hjemmeside for mer informasjon

ABILIA AS

Tel 37 14 94 50 | Fax +47 37 14 94 70 | info@abilia.no | www.abilia.no

**Trøndelag
Logopedlag**

INVITERER TIL KURS MED SUNIL LOONA

Møller - Trøndelag kompetansesenter • TORS DAG 24.01.13 kl. 09.00-15.00 • Trondheim

«Om å lære seg norsk som andrespråk og hvordan traumer kan virke inn på språktilegnelsen»

Målgruppe: Logopeder, spesialpedagoger og pedagoger i fremmedspråk

Påmelding til:

Lise H. Hovde, lisehhovde@hotmail.com

Skriv på navn, telefon, e-post og fakturadresse!

Pris:

Medlemmer **kr. 800,-**,
ikke-medlemmer **kr. 1000**
og studenter **kr. 500**

Prisen inkluderer en enkel lunsj og kaffe/te.

Litt om Sunil Loona:

Sunil Loona arbeider som seniorrådgiver ved nasjonalt Senter for flerkulturell opplæring (NAFO), høgskolen i Oslo og Akershus. Han er utdannet psykolog, både fra India og Norge, med embetseksamen fra Universitetet i Oslo 1975. Sunil Looma har lang erfaring i arbeidet med språklige minoriteter.

SPRÅKVANSKER

– ER STATISTISK LÆRING PROBLEMET?

I denne artikkelen presenterer jeg forskningsfunn som tyder på at evnen til å spore de statistiske regelmessighetene i språket, såkalt statistisk læring, er sentral for en normal språkutvikling. De siste årene har statistisk læring trådt frem som en viktig forklaringsfaktor både for språkvansker og for individuelle forskjeller i språkferdighet. Spesielt interessant er det at statistisk læring ser ut til å være relativt uavhengig av andre høyere-ordens kognitive evner som IQ og arbeidsminne.

Janne von Koss Torkildsen er førsteamanuensis i logopedi ved Universitetet i Bergen. Hun har doktorgrad i nevrolingvistik, og forsker på språkvansker og språklæring.

E-post:
janne.torkildsen@psybb.uib.no

INNLEDNING

Hva er statistisk læring?

I sin videste forstand dreier statistisk læring (SL) seg om vår evne til å finne mønstre i miljøet som omgir oss (Romberg og Saffran, 2010). Hjernen vår er spesialist på å plukke opp slike mønstre, og den gjør det ofte helt uten at vi er klar over det. De tillærte mønstrene danner grunnlag for våre forventninger om hva vi kommer til å høre eller se i fremtiden, enten det er om to sekunder eller om to år. Mønstrene i omgivelsene kan være visuelle, som når du lar blikket gli over et gulv der annenhver flis er sort og annenhver er hvit, og blir overrasket over å oppdage en klynge av sorte fliser. Mønstrene kan være musikalske, som når du hører på en cellokonsert og etter en tid kan forutsi hvilken tone som er den neste. Og aller mest interessant for oss: språket er fullt av mønstre. For eksempel er det noen kombinasjoner av fonemer som opptrer sammen langt oftere enn andre. Hører en nordmann fonemet /s/, nikker hjernen hennes gjenkjennende hvis det neste fonemet er /e/ (som i *se*, *selge*, *seter*, *september* og *selvangivelse*..), men stusser litt hvis det kommer en /r/ (som i *Sri Lanka* og *Srebrenica*). Vår erfaring med norsk har gitt oss forventninger som hjernen vår må ta et oppgjør med når vi møter nye språk.

Statistisk læring og språkprosessering

Språkforskere begynte å interessere seg for SL for omtrent 15 år siden. De var ute etter en forklaring

på hvordan spedbarn kan lære seg sitt morsmål så forbausende fort, på tross av at det dreier seg om svært komplekse strukturer. Forskerne lurte på om spedbarn har evnen til å holde rede på de statistiske regelmessighetene i ordstrømmen fra folk rundt dem. Svaret viste seg å være et rungende ja: Spedbarna vet det ikke selv, men de er faktisk svært kompetente statistikere. Faktisk kreves det bare noen minutter med eksponering for et nytt språk før spedbarn har kalkulert hvilke stavelser som hører sammen i ord og hvilke stavelser som ikke gjør det. Et av de nå klassiske eksperimentene som viste dette ble utført av Saffran, Aslin og Newport i 1996. Åtte måneder gamle babyer fikk høre på en to minutters kontinuerlig talestrøm fra et kunstig språk (*bidakupadotigolabubidakutupiropadoti*...). Talestrømmen var blottet for pauser og intonasjonsmønstre, så den eneste måte spedbarna kunne skille ut ord på var at stavelsene i ord alltid forekom i samme rekkefølge og rett etter hverandre (*bidaku*), mens andre stavelser kom i en tilfeldig rekkefølge (*ku* ble av og til fulgt av *pa*, men andre ganger av *tu*). Spedbarna måtte altså basere seg på beregninger av den statistiske sannsynligheten for at stavelser forekom sammen for å klare å skille ut ordene i talestrømmen. Etter to minutter med eksponering ble spedbarna testet. Resultatene viste at de uten problemer greide å skille mellom de ordene de hadde hørt i talestrømmen (f.eks. *bidaku* og *golabu*) og ord sammensatt av de andre stavelsene (f.eks. *kupado* og *dapiku*). Denne demonstrasjonen av spebarnas

sofistikerte statistiske læringsmekanismer ble publisert i det anerkjente tidsskriftet Science.

Dette og flere liknende eksperimenter fikk den amerikanske forskeren Jenny Saffran til å lansere hypotesen om at SL er en av de viktigste mekanismene som gjør spedbarn i stand til å plukke ut enkeltord fra den kontinuerlige talestrømmen de hører rundt seg (Saffran 2001). Men SL er en evne som kan benyttes på langt flere språklige nivåer, for eksempel når vi lærer grammatikken i språket vårt.

Det finnes en parallell litteratur med fokus på voksnes evner til å lære strukturert materiale uten instruksjoner, og denne har fokusert nettopp på grammatikklæring. Her blir gjerne begrepet 'implisitt læring' brukt istedenfor 'statistisk læring'. Voksenlitteraturen har røtter omtrent 40 år tilbake og begynte med Rebers (1967) demonstrasjon av at voksne kan lære kunstige grammatikker uten instruksjoner og uten å bruke eksplisitte læringsstrategier. I Rebers grammatikker består stimuli gjerne av bokstavstrenger (*VXXVP*) som følger visse regler (f.eks. en V er alltid etterfulgt av én eller flere Xer, som igjen er etterfulgt av en ny V, og deretter kommer en S eller P...). Når forsøkspersoner har blitt eksponert for slike strenger en viss tid, har de internalisert grammatikken og kan skille mellom strenger som følger grammatikken og strenger som ikke gjør det, selv om de ikke kan forklare reglene i grammatikken. I mange slike kunstig grammatikk-eksperimenter rapporterer forsøkspersonene at de ikke har lært noe som helst, og de føler at de svarer vilkårlig når de blir bedt å vurdere om en streng følger grammatikken eller ikke. Likevel viser atferden deres at de har lært.

De siste årene har de to parallelle litteraturene om statistisk og implisitt læring begynt å møtes og lære av hverandre. I sin oversiktsartikkel argumenterer Perruchet og Pacton (2006) for at disse to forskningstradisjonene studerer det samme, da det gjelder for begge typer forskning at forsøkspersonene blir eksponert for et strukturert materiale, at de ikke får noen instruksjoner, og at de lærer uten å bruke analytiske prosesser eller hypotese-testing. I begge typene eksperimenter kan læring foregå på minutter og uten at forsøkspersonene er klar over at de har lært noe. Begrepet 'implisitt statistisk læring'

er begynt å dukke opp (se f.eks. Kidd 2012), men jeg velger å holde meg til begrepet 'statistisk læring' som et samlebegrep for begge tradisjonene.

I både voksen- og spedbarnslitteraturen brukes tradisjonelt kunstige stimuli som nonord og kunstige sekvenser av ord, bokstaver eller ikke-språklige symboler. Fordelen med å bruke kunstige miniatyrspråk er at forskeren har kontroll på alle variabler. Hvis forsøkspersonen lærer, kan forskeren vite akkurat hvilken informasjon som gjør denne læringen mulig. Ulempen med disse kunstige språkene er at det er vanskelig å vite om funnene kan generaliseres til naturlig språk som er langt mer komplekst på en rekke parametere. Derfor er det de siste par årene også blitt gjort eksperimenter med stimuli fra naturlige språk (fremmede språk som er helt ukjente for forsøkspersonene), og disse eksperimentene har langt på vei bekreftet de funnene som er gjort med kunstige språk (Gullberg et al. 2010; Hay et al. 2011).

SL-eksperimenter bruker oppgaver av ulik vanskelighetsgrad og karakter. Noen undersøker læring av relasjoner mellom elementer som er ved siden av hverandre (f.eks. hvis den første bokstaven er en T er alltid den neste bokstaven en R). Andre eksperimenter ser på læring av distanseavhengigheter (f.eks. hvis den første bokstaven er en T er alltid den tredje en V, uansett hva som kommer mellom de to). Morfologiske og syntaktiske distanseavhengigheter finner vi også i naturlige språk, f.eks. mellom flertallsmarkørene i 'adjektiv+e substantiv+er' (som i storee båter). Et annet skille i litteraturen går mellom de eksperimentene som kun ser på gjenkjenning av trente stimuli og de som ser på generalisering til nye tilfeller som forsøkspersonene aldri har hørt før. Som jeg kommer tilbake til under, ser det ut til at både distanseavhengigheter og generalisering representerer særskilte problem for personer med språkvansker.

Individuelle forskjeller i evnen til statistisk læring

På tross av en betydelig interesse for SL de siste femten årene, er det bare helt nylig at forskere har begynt å interessere seg for individuelle forskjeller i denne evnen. Kaufman et al. (2010) fant at det var store individuelle forskjeller i SL i sitt utvalg av 153 ungdommer i alderen 16-18 år, og enda mer interessant, at forskjellene i SL var uavhengige av IQ, arbeidsminne og evne til eksplisitt

læring. Arciuli og Simpson (2011) viste at individuelle forskjeller i SL var til stede i et stort utvalg barn fra førskolealder til ungdomsskolen. Dette funnet er viktig, fordi en påvisning av individuelle forskjeller i barneårene er avgjørende for påstanden om at SL kan forklare forskjeller i *tilegnelse* av språk. I tråd med det økte fokuset på individuelle forskjeller, har det de siste årene kommet flere studier som viser en sammenheng mellom SL og språkferdigheter.

STATISTISK LÆRING OG SPRÅKFERDIGHETER

Hvilken rolle spiller SL for vår evne til å lære språk? Stadig flere studier viser at man bruker de samme områdene i hjernen under SL som under språkprosessering. For eksempel har studier som bruker funksjonell magnetisk resonansavbildning (fMRI) funnet at Brocas område, et av de klassiske språkområdene, er involvert både i læring av kunstige grammatikker (Forkstam et al. 2006) og implisitt læring av motoriske sekvenser (Clerget et al. 2012). Studier av personer med afasi peker i samme retning: Christiansen et al. (2010) fant at pasienter med agrammatisk afasi hadde problemer med å lære sekvenser av ikke-språklige symboler, et funn som tyder på at de samme hjerneområdene er involvert både i grammatisk prosessering og læring av sekvenser.

Også atferdsstudier av personer uten hjerneskade viser en assosiasjon mellom SL og språkferdighet. Conway og kolleger (2010) gjorde en omfattende studie av forholdet mellom språkprosessering på den ene siden og evnen til å lære sekvenser av fargede firkanter (visuell SL) og sekvenser av nonord (auditiv SL) på den andre. De demonstrerte en positiv korrelasjon mellom SL og språkferdigheter som var uavhengig av modalitet (dvs. om den var auditiv eller visuell). Det aller mest interessante ved denne studien var likevel at assosiasjonen mellom SL og språkferdigheter ikke var mediert av verken korttidsminne, non-verbal IQ, oppmerksomhet eller ordforråd. Misyak og Christiansen (2012) kom frem til et liknende resultat: en positiv sammenheng mellom evne til SL og språkferdigheter som eksisterte uavhengig av kognitiv motivasjon, korttidsminne og intelligens.

Det eneste studiet til dags dato som har sett på sammenhengen mellom SL og *tilegnelse* av syntaks hos barn er

Kidd (2012) som testet 100 barn i alderen 4–6 år. Han undersøkte evne til visuell SL, eksplisitt ordlæring og syntaktisk priming. Primingoppgaven inneholdt en testfase der barnet og testlederen byttet på å beskrive bilder, og der testlederen hele tiden brukte en bestemt syntaktisk konstruksjon (passiv) for å beskrive bildet. Deretter kom posttestfase der barna skulle beskrive bilder uten input fra en voksen. Posttestfasen var ment som en test på om primingeffekten (økt bruk av passiv) vedvarte også etter at primingen var avsluttet. Resultatene av studien viste at skårene på visuell SL predikerte hvor bra barna opprettholdt den syntaktiske primingeffekten i posttestfasen av studien. Skårer på oppgavene som handlet om eksplisitt læring derimot, predikerte ikke primingeffektene. Dette funnet tyder på at barna gjør bruk av sin evne til SL når de *tilegner seg* grammatiske mønstre.

STATISTISK LÆRING

HOS PERSONER MED SPRÅKVANSKER

Studiene som er nevnt over viser en sammenheng mellom SL og språkferdigheter hos personer med språk-evne innenfor normalen, men enda mer interessant fra et logopedisk ståsted er studier som dreier seg om personer med språkvansker. De siste ti årene er det publisert et økende antall studier av personer med språkvansker eller språkbaserte lærevansker, og litteraturen begynner nå å bli stor nok til at vi kan se noen generelle tendenser. Som jeg viser i avsnittene under, har disse studiene systematisk demonstrert at barn og voksne med språkvansker har en svekket evne til SL, både når oppgavene er verbale og non-verbale. I tillegg virker det som generalisering av lærte stimuli til nye tilfeller representerer et spesielt problem for denne gruppen, men at økt variasjon i input kan gjøre det lettere å generalisere (Richardson et al. 2006; Torkildsen et al. i trykken). Under presenterer jeg noen resultater som tyder på at variasjon i input kan være sentralt for læring, særlig hos personer med språkvansker, og gir en mulig forklaring på hvorfor variasjon kan ha en slik positiv effekt.

Variasjon letter grammatikklæring

Grunow og kolleger (2006) undersøkte voksne med språkbaserte lærevansker og deres evne til å lære grammatikken i setninger bestående av tre nonord der det var et avhengighetsforhold mellom det første

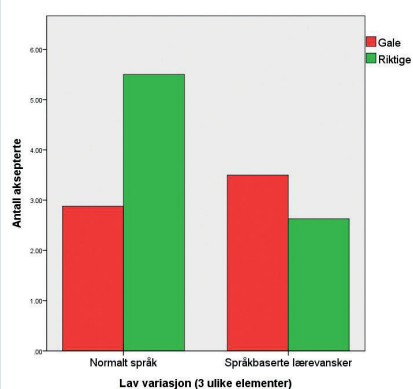
og det siste ordet (vor wadim jic, vor kicey jic, vor deffga jic). Når det var stor variasjon i det mellomste elementet i setningen (24 ulike ord), men ikke når variasjonen var liten (12 ulike ord), greide voksne uten språkvansker å lære denne avhengigheten og generalisere den underliggende grammatikken til nye setninger de aldri hadde hørt før. Voksne med språkvansker greide ikke å skille mellom grammatiske og ugrammatiske setninger verken når det var stor eller liten variasjon i mellomlementet.

Torkildsen og kolleger (i trykken) undersøkte også SL hos unge voksne med språkbaserte lærevansker, men brukte en enklere grammatikk der setningene besto av bare to nonord. Halvparten av deltakerne fikk høre 3 eksemplarer av hver av to setningstyper presentert seksten ganger hver (liten variasjon, høy repetisjon), mens halvparten fikk høre 24 eksemplarer to ganger hver (stor variasjon, lav repetisjon). Etter denne lyttefasen kom en testfase der deltakerne ble presentert for en rekke setninger og fikk beskjed om å trykke på én knapp for de som fulgte grammatikken og en annen knapp for de som brøt med grammatikken.

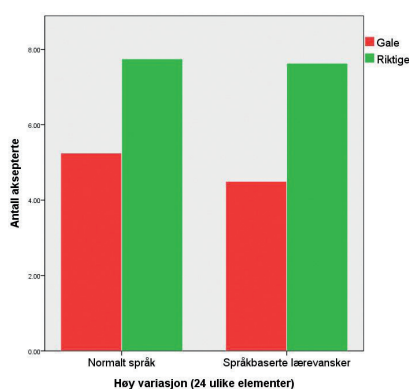
Kontrollgruppen med normalt språk klarte å gjenkjenne setningene de hadde hørt og generalisere den underliggende grammatikken til nye tilfeller både ved lav og høy variasjon (se figurer 1 og 2). I gruppen med språkbaserte lærevansker derimot, var det bare gruppen som fikk høy variasjon som greide å lære grammatikken. For de med språkvansker var det altså slik at en enkel manipulasjon av input (økt variasjon) muliggjorde læring av en grammatikk som i utgangspunktet var umulig. Og med denne manipulasjonen greide

deltakerne med språkvansker dessuten å lære grammatikken svært raskt, i løpet av bare fem minutter, og de presterte like bra som deltakere uten språkvansker (figur 2).

Hvorfor er det slik at variasjon letter grammatikklæring hos personer med språkvansker? Det er for tidlig å gi et sikkert svar på dette, men Torkildsen og kolleger fremsette en teori som har med læringsstrategier å gjøre (se figur 3). Så lenge variasjonen i input er lav, dvs. at det blir brukt et lite antall ord som blir repetert mange ganger, foretrekker personer med språkvansker å holde rede på den fonologiske sammensetningen av enkeltord fremfor rekkefølgen på ord og stavelser. Denne strategien førte ikke frem i eksperimentet, fordi det var rekkefølgen på ord og stavelser, ikke fonologien, som var definerende for grammatikken. Det finnes flere tidligere studier som viser at personer med språkvansker foretrekker å holde rede på fonologisk informasjon fremfor strukturen til fraser eller setninger (Bahl, Plante, og Gerken, 2009; Plante, Gómez, og Gerken, 2002; Richardson, Harris, Plante, og Gerken, 2006). I eksperimentet til Torkildsen og kolleger var det å holde rede på individuelle nonord en overkommelig oppgave i betingelsen med lav variasjon, fordi det bare var 8 ulike ord totalt. Derfor fortsatte deltakerne å bruke denne strategien gjennom hele eksperimentet. Men i betingelsen med høy variasjon var det 50 ulike ord, og dette overgikk sannsynligvis deltakernes kapasitet. Denne manipulasjonen tvang derfor frem et skifte av læringsstrategi, og deltakerne begynte å lete etter det minst variable aspektet ved input, og det var ikke individuelle ord, men den grammatiske strukturen.

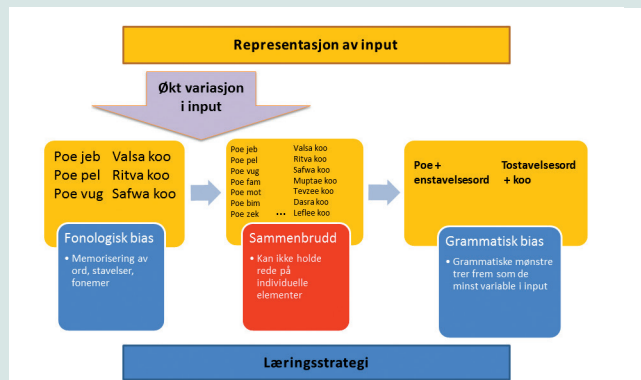

Figur 1

Figur 2

Figurer 1 og 2: Oversikt over deltakernes evne til generalisere den trente grammatikken til nye tilfeller i henholdsvis betingelsen med lav variasjon (figur 1) og betingelsen med høy variasjon (figur 2). Y-aksen viser gjennomsnittlig antall aksepterte setninger (antall ganger deltakeren svarte at setningen fulgte grammatikken) av 8 mulige. Den grønne søylen viser deltakernes tendens til å akseptere de riktige setningene, mens den røde søylen viser deltakernes tendens til å akseptere de gale setningene. Generalisering defineres som signifikant større aksept av strenger som følger grammatikken (Riktige) sammenlignet med strenger som bryter med grammatikken (Gale).

Figur 3: Illustrasjon av hvordan økt variasjon i input kan tvinge frem et skifte fra en fonologisk til en grammatisk læringsstrategi. Skiftet fører også til en ny og mer hensiktsmessig representasjon av input i minnet.

Det er altså mulig at det i noen sammenhenger har en god lærings effekt å oversvømme den som lærer med individuelle elementer slik at en underliggende struktur blir mer fremtredende. Denne hypotesen har støtte i noen tidligere studier av voksne og spedbarn uten språkvansker. Gómez (2002) fant at høy variasjon fremmet læring av en grammatisk konstruksjon som ellers er svært vanskelig å lære for voksne med normalt språk. Gómez og Maye (2005) viste en liknende effekt av variasjon for spedbarn på 15 måneder, et funn som tyder på at nytten av variasjon er uavhengig av alder.

Mangelfull statistisk læring hos barn med språkvansker

Studiene over har alle hatt voksne deltakere, men det finnes også noen undersøkelser av SL hos barn med språkvansker. Tomblin et al. (2007) fant en direkte assosiasjon mellom grammatikkvansker hos barn og svake resultater på en visuell SL oppgave der barna skulle lære ikke-språklige sekvenser. I tråd med dette fant Evans og kolleger (2009) at barn med spesifikke språkvansker (SSV) gjorde det dårligere enn kontrollgruppen på auditive SL-tester både med språklige og ikke-språklige stimuli. Barna med SSV viste evne til SL, men trengte lengre eksponeringstid for stimuli for å lære regelmessighetene. I likhet med studiene av voksne (Conway et al. 2011, Misyak og Christiansen 2012 og Kaufman et al. 2010), fant Evans og kolleger at evne til SL ikke var korrelert med IQ-skårer. Funnene til Tomblin og Evans er interessante, da de viser at vanskene til barna med språkvansker strekker seg over i det ikke-språklige domenet.

Resultatene fra Conway og kolleger (2011) peker i samme retning. I denne studien, som ikke dreide seg om barn med språkvansker, men døve barn med cochlea-implantat, fant forfatterne at evne til læring av visuelle sekvenser hadde en signifikant positiv korrelasjon med språkferdigheter, særlig med evnen til å formulere lengre setninger. Vi kan igjen merke oss at korrelasjonen mellom SL og språkferdigheter ikke var mediert av verken arbeidsminne eller vokabular.

Denne typen evidens har ledet til hypotesen om at grammatikkvansker er et resultat av generelle vansker med SL (Hsu og Bishop, 2010; men se Dabrowska 2010 for en alternativ forklaringsmodell). I sin oversiktsartikkel hevder Hsu og Bishop at vansker med grammatikk kan komme av en preferanse for å memorise individuelle ord fremfor å identifisere statistiske sammenhenger i input. Forfatterne peker på at barn med spesifikke språkvansker har spesielle problemer med å identifisere grammatiske distanseavhengigheter, og at disse vanskene fører til at de velger pugging fremfor abstraksjon som læringsstrategi.

OPPSUMMERING OG KLINISKE IMPLIKASJONER

I denne artikkelen har jeg gitt en oversikt over tre funn fra SL-litteraturen de siste årene som er relevante for logopeder som arbeider med språkvansker: 1) evne til statistisk læring kan forklare individuelle forskjeller i språkferdigheter 2) evne til statistisk læring er i stor grad uavhengig av andre høyere-ordens kognitive evner som IQ og arbeidsminne og 3) personer med språkvansker har særskilte vansker med statistisk læring, også i det ikke-språklige domenet. Særlig virker de å ha problemer med å lære distanseavhengigheter og å generalisere fra det de har trent på til nye tilfeller. Samlet tyder disse funnene på at SL er en egen evne som ikke dekkes av tradisjonelle logopediske eller psykologiske utredninger og som vi i fremtiden bør vurdere om vi vil ta med når vi utreder et barns forutsetninger for å tilegne seg språk.

Vi har nå solid evidens for en assosiasjon mellom SL og språkferdigheter. Likevel er det for tidlig å si i hvilken grad SL som forklaringsfaktor kan supplere eller erstatte eksisterende teorier om årsaken til språkvansker som for eksempel redusert kapasitet i arbeidsminnet (Gathercole og Baddeley 1990) eller perseptuelle vansker (Tallal

2004). Det gjenstår også flere steg før funnene i SL-litteraturen kan brukes klinisk. For det første trenger vi longitudinelle studier av forholdet mellom barns evne til SL tidlig i utviklingen og deres senere språkferdigheter (se Arciuli og Torkildsen 2012 for en mer omfattende oversikt og diskusjon). Longitudinelle studier vil vise i hvilken grad evne til SL vil kunne predikere språklig atferd og vil derfor kunne danne grunnlag for kontrollerte intervensjonsstudier som igjen kan brukes til å vise om det er en kausal sammenheng, og ikke bare en assosiasjon, mellom SL og språkferdigheter.

Det finnes få studier som bruker SL direkte som intervensjon, men et eksperiment av Wells og kolleger (2009) viser at SL av bestemte konstruksjoner (f.eks. relativsetninger) i en kortere periode kan lette forståelsen av disse. Som vist over har SL med stor variasjon i input også et potensiale til å fremme grammatisk læring som bør undersøkes nærmere (Torkildsen et al. i trykken). En nylig utgitt artikkel av Alt, Meyers og Ancharski (2012) er den første som gir konkrete forslag til hvordan forskningsfunnene om SL kan brukes i logopedisk praksis. Denne artikkelen gir et nyttig utgangspunkt for videre diskusjon om hvordan vi best kan benytte den kunnskapen vi har om statistiske læringsmekanismer hos barn til å gjøre den logopediske behandlingen mer effektiv.

Også i de tilfellene der intervensjonen ikke fokuserer direkte på SL, vil utredning av evnen til SL kunne hjelpe logopeder å identifisere barn med behov for intervensjon. Fordi tester av SL kan utføres allerede i første leveår, vil de ha potensiale til å plukke ut de barna som har størst behov for hjelp på et tidligere tidspunkt enn det man kan med tradisjonelle språktester.

REFERANSER

- Alt, M., Meyers, C. og Ancharski, A. (2012). Using principles of learning to inform language therapy design for children with specific language impairment. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 47: 487–498. doi: 10.1111/j.1460-6984.2012.00169.x
- Arciuli, J., og Simpson, I. (2011). Statistical learning in typically developing children: The role of age and speed of stimulus presentation. *Developmental Science* 14, 464–473.
- Arciuli og Torkildsen (2012). Advancing our understanding of the link between statistical learning and language acquisition: The need for longitudinal data. *Frontiers in Psychology*, 3, Article no. 324. doi: 10.3389/fpsyg.2012.00324.
- Bahl, M., Plante, E., og Gerken, LA. (2009). Processing prosodic structure by adults with language based learning disability. *Journal of Communication Disorders*, 42, 313–323.
- Christiansen, M. H., Kelly, M. L., Shillcock, R. C., og Greenfield, K. (2010). Impaired 481 artificial grammar learning in agrammatism. *Cognition* 116, 382–393.
- Clerget, E., Poncin, W., Fadiga, L., og Olivier, E. (2012). Role of Broca's area in implicit motor skill learning: evidence from continuous theta-burst magnetic stimulation. *Journal of Cognitive Neuroscience* 24, 80–92.
- Conway, C., Bauernschmidt, A., Huang, S., og Pisoni, D. (2010). Implicit learning in language processing: Word predictability is the key. *Cognition* 114, 356–371.
- Conway, C. M., Pisoni, D. B., Anaya, E. M., Karpicke, J., og Henning, S.C. (2011). Implicit sequence learning in deaf children with cochlear implants. *Developmental Science* 14, 69–82.
- Dabrowska, Ewa (2010) Productivity, proceduralisation and SLI: Comment on Hsu and Bishop. *Human Development* 53, 276–284
- Evans, J. L., Saffran, J. R., og Robe-Torres, K. (2009). Statistical learning in children with 509 Specific Language Impairment. *Journal of Speech Language and Hearing Research* 52, 321–335.
- Forkstam, C., Hagoort, P., Fernandez, G., Ingvar, M., og Petersson, K. M. (2006). Neural correlates of artificial syntactic structure classification. *Neuroimage* 32, 956–967.
- Gathercole, S. E. & Baddeley, A. D. (1990). Phonological memory deficits in language disordered children: Is there a causal connection? *Journal of Memory & Language*, 29, 336–360.
- Gómez, R. L. (2002). Variability and detection of invariant structure. *Psychological Science*, 13, 431–436.
- Gómez, R. L. & Maye, J. (2005). The developmental trajectory of nonadjacent dependency learning. *Infancy*, 7, 183–206.

- Grunow, H., Spaulding, T. J., Gómez, R. L., og Plante, E. (2006). The effects of variation on learning word order rules by adults with and without language-based learning disabilities. *Journal of Communication Disorders* 39, 158-170.
- Gullberg, M., Roberts, L., Dimroth, C., Veroude, K., og Indefrey, P. (2010). Adult language learning after minimal exposure to an unknown natural language. *Language Learning* 60, 5-24.
- Hay, J. F., B. Pelucchi, et al. (2011). «Linking sounds to meanings: infant statistical learning in a natural language.» *Cognitive Psychology* 63, 93-106.
- Hsu, H.J. og Bishop, D.V.M. (2010). Grammatical difficulties in children with specific language impairment: Is learning deficient? *Human Development*, 53, 264-277.
- Kaufman, S., DeYoung, C., Gray, J., Jimenez, L., Brown, J., og Mackintosh, N. (2010). Implicit learning as an ability. *Cognition* 116, 321-340.
- Kidd, E. (2012). «Implicit statistical learning is directly associated with the acquisition of syntax.» *Developmental Psychology* 48(1): 171-184.
- Misyak, J. B., og M. H. Christiansen (2012). Statistical learning and language: An individual 571 differences study. *Lang. Learn.* 62, 302-331.
- Perruchet, P., og Pacton, S. (2006). Implicit learning and statistical learning: one phenomenon, two approaches. *Trends in Cognitive Sciences*, 10, 233-238.
- Plante, E., Gómez, R., og Gerken, L.A. (2002). Sensitivity to word order cues by normal and language/learning disabled adults. *Journal of Communication Disorders*, 35, 453-462.
- Reber, A. S. (1967). Implicit learning of artificial grammars. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 6, 855-863.
- Richardson, J., Harris, L., Plante, E., og Gerken, L. (2006). Subcategory learning in normal and language learning-disabled adults: How much information do they need? *Journal of Speech, Language and Hearing Research*. 49, 1257-1266.
- Romberg og Saffran (2010). Statistical learning and language acquisition. *Wiley Interdisciplinary Reviews in Cognitive Science*, 1, 906-914.
- Saffran, J. R. (2001). The Use of Predictive Dependencies in Language Learning. *Journal of Memory and Language*, 44, 493-515.
- Saffran, J. R., Aslin, R. N., & Newport, E. L. (1996). Statistical learning by 8-month-old infants. *Science*, 274, 1926-1928.
- Tallal, P. (2004). Improving Language and Literacy is a Matter of Time, *Nature Reviews Neuroscience*, v. 5, no. 9, pp. 721-728.
- Tomblin, J. B., Mainela-Arnold, E., og Zhang, X. (2007). Procedural learning in adolescents with and without specific language impairment *Language Learning and Development*. 3, 269-293.
- Torkildsen, J. v.K, Dailey, N. S., Aguilar, J. M., Gómez, R., og Plante, E. (i trykken). Exemplar variability facilitates rapid learning of an otherwise unlearnable grammar by individuals with language-based learning disability. *Journal of Speech Language and Hearing Research*.
- Wells, J. B., Christiansen, M. H., Race, D. S., Acheson, D. J., og MacDonald, M. C. (2009). Experience and sentence processing: Statistical learning and relative clause comprehension. *Cognitive Psychology* 58, 250-271.

Interkommunal PPT for
Modum, Sigdal og Krødsherad søker

- **Logoped**
- **Spesialpedagog**

Tjenesten har 9 fagstillinger og sekretær. Vi holder til i trivelige lokaler sentralt i Vikersund. I de fleste skolene er det igangsatt systemarbeid etter LP-modellen, der PPT er faste veiledere. Barnehagene benytter ICDP i sitt arbeid.

Fra 01.01.13 har tjenesten ledig stilling som logoped i 100% fast stilling. Vi har også ledig stilling som PP-rådgiver i 100% stilling. Stillingen ønskes primært besatt av spesialpedagog m/master i spes.ped., evt. lærer/førskolelærer m/ 2.avd. spes.ped.

Vi søker medarbeidere som.

- Er selvstendige, fleksible og samarbeidsorienterte.
- Kan stimulere til utvikling i et dynamisk miljø.
- Har erfaring med rådgivning og veiledning.
- Har testkompetanse og god skriftlig framstillingsevne.

Vi kan tilby:

- Høy intensitet og spennende utfordringer.
- Bredt sammensatt, hyggelig og inspirerende arbeidsmiljø.
- Konkurransedyktig lønn etter kompetanse og avtale.

Personlig egnethet vektlegges. Menn oppfordres til å søke. Politattest av nyere dato må forevises ved tiltredelse. Tilsetting skjer på kommunale vilkår. Medlemskap i KLP. Den som ansettes må kunne disponere egen bil.

Nærmere opplysninger ved PPT-leder Elena Eika, tlf. 32 78 93 70/90 58 90 57.

Søknad med kopi av attester og vitnemål sendes: Modum kommune, Undervisningsetaten, Postboks 38, 3371 Vikersund, innen 15.12.12.

**Hordaland og Sogn og Fjordane
Logopedlag**

Velkommen til årsmøtekurs

Scandic Bergen City • 01.-02. februar 2013

Foredragsholdere: **Turid Helland, Wenche Andersen Helland, Janne von Koss Torkildsen, Frøydis Morken, Magnhild Selås og Hedda Døli.**

Tema: **Teori møter praksis.** Forskergruppen B.LOG fra masterprogrammet i logopedi ved UiB presenterer prosjekt og sin forskning, – og gir et kurs i fonetisk transkripsjon for logopeder.

Fredag 01. februar	
Kl. 16.30-17.00	Registrering og rundstykker
Kl. 17.00	Åpning
Kl. 17.00-18.00	I forskningsfronten: Fortell-prosjektet (alle i forskergruppen B.LOG)
Kl. 18.15-19.00	Praksis: Fonetisk transkripsjon m/innlagte øvelser (Magnhild Selås)
Kl. 19.15-20.15	Årsmøte Hordaland og Sogn og Fjordane logopedlag
Kl. 20.40	Festmiddag

Lørdag 02. februar	
Kl. 09.00-11.00	I forskningsfronten: Språkutvikling og språklæring (Janne Torkildsen) Språkprofiler; fra «Barn i Bergen»-studien (Wenche Helland)
11.00-11.30	Formiddagsbuffet
Kl. 11.30-14.30	I forskningsfronten: Om dysleksi: tidlige risikofaktorer, tidlig trening og kjønnsbalanse (Turid Helland) Skriveprosessen hos barn med dysleksi (Frøydis Morken) Språklig kompetanse hos barn med Noonans syndrom (Magnhild Selås) Språklige konsekvenser etter hjerneslag (Hedda Døli)
Kl. 14.30	Avslutning
Kl. 14.30-15.30	Lunsj

Kursavgift: 1300,- (for medlemmer av NLL), **1500,-** (for andre), **900,-** (for studenter)
Bindende påmelding med innbetaling av kursavgift **innen 01.01.2013**: 1503.18.84400.
HSFLL v/Linda Storemark, Sikthaugen Terrasse 80, 5145 Fyllingsdalen.

Overnatting på Scandic Bergen City. Adr: Håkonsgaten 2, 5015 Bergen, Tlf: 55 30 90 80

Vi er blitt tilbudt følgende pakkepris (**hotell må bestilles innen 01.01.2013**):

Standard enkeltrom m/frokost: 990,-

To-retters festmiddag m/kaffe: 260,-

Spørsmål vedrørende kurset rettes til: Signe Torsvik, Tlf. 951 72 189, e-post: hsf.log@gmail.com

Logopeden som en ressurs når afasirammede skal tilbake i arbeid

Abstrakt:

I Norge og internasjonalt er det manglende forskning på afasirammede som skal tilbake i arbeid. Empiri viser at arbeid tilfredsstiller grunnleggende menneskelige behov, blant annet økonomiske og sosiale. Forskningen som foreligger viser imidlertid en tendens til at logopeden er lite synlig i rehabiliteringsprosessen mot arbeid. Vi har derfor undersøkt hva 5 norske logopeder gjør og hva de kan gjøre når afasirammede skal tilbake i arbeid.

Denne artikkelen er en sammenfatning av deler av vår masteroppgave: «*Dråpen uthuler stenen ikke ved makt, men ved å dryppe ofte*» – *Logopeden som en ressurs når afasirammede skal tilbake i arbeid* (Hansen & Sveta, 2012).

INNLEDNING

Med eldrebølgen øker behovet for å holde personer lengst mulig i arbeid, da trygd og tidlig pensjon er en stor økonomisk belastning for samfunnet (Hinckley, 2008). I tiden fremover vil antallet personer som får hjerne- slag i Norge øke (Helsedirektoratet, 2009). Omkring en fjerdedel av alle som rammes av hjerne- slag er under 65 år, og er dermed i arbeidsdyktig alder. Funn fra flere undersøkelser viser at afasi vanskeliggjør tilbake- føring til arbeidslivet (Graham, Pereira, & Teasell, 2011; Naess,

Hammersvik, & Skeie, 2009), samt at logopeden er lite synlig i denne arbeidsrettede rehabiliteringen (Garcia, Barrette, & Laroche, 2000; Kersten, Low, Ashburn, Georges, & McLellan, 2002). Med bakgrunn i dette søkte vi å belyse følgende problemstilling:

På hvilken måte kan logopeden være en ressurs i rehabiliteringen av afasirammede som skal tilbake i arbeid?

Arbeid er et begrep som viste seg vanskelig å definere. I vårt prosjekt definerte vi arbeid både som lønnet arbeid, frivillig arbeid og utdanning, og definisjonen dekker returnering til reduserte, samt tilrettelagte stillinger. I oppgaven baserte vi oss først og fremst på internasjonal empiri, med unntak av én norsk medisinsk undersøkelse (Naess et al., 2009). Funnene i de internasjonale undersøkelsene kan ikke ukritisk overføres til norske forhold, da logoped- utdanning, offentlig og privat helse- tilbud og lignende faktorer vil variere fra land til land. Som en følge av manglende norsk forskning, valgte vi allikevel å ta i bruk de internasjonale undersøkelsene som foreligger.

Vi vil nå kort gjøre rede for den teoretiske og metodiske bakgrunnen for prosjektet. Deretter vil vi presentere og drøfte våre funn, med utgangs-

Silje Merethe Hansen

er logoped MNLL, og arbeider som stipendiat ved forsknings- avdelingen på Sunnaas Sykehus HF, Nesodden. Hun arbeider med telemedisinprosjektet «språktrening rett hjem». Hun har bachelor i spesialpedagogikk og master i spesialpedagogikk med fordypning i logopedi fra Institutt for Spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo.

E-post:

silje.merethe.hansen@sunnaas.no

Jenny Sveta

er logoped MNLL, og arbeider ved SUS, Avdeling for Fysikalsk Medisin og Rehabilitering i Stavanger. Hun har bachelor i spesialpedagogikk og master i spesialpedagogikk med fordypning i logopedi fra Institutt for Spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo.

E-post: jenny.sveta@sus.no

punkt i logopedenes arbeidsoppgaver samt logopedens opplevelse av styrker og begrensninger knyttet til egen rolle i den arbeidsrettede rehabiliteringen.

TEORETISK BAKGRUNN

Regjeringen har en visjon om et godt og anstendig arbeidsliv for alle. Dette kommer blant annet frem i St.meld. nr. 9 (2006-2007) Arbeid, velferd og inkludering, hvor det foreslås en rekke tiltak og strategier for å styrke inkluderingen i arbeidslivet. Forslagene innebærer blant annet forhold knyttet til å senke tersklene inn i arbeidslivet, og heve tersklene ut av arbeidslivet.

Et hjerneslag påvirker muligheten for å komme tilbake i arbeid. Flere studier har vist at afasirammede ofte returnerer til mindre krevende arbeid enn tidligere (Dalemans, De Witte, Wade & Van den Heuvel, 2008; Lasker, LaPointe, & Kodras, 2005). Det kan imidlertid se ut til at langt flere slagrammede uten afasi returnerer, sammenlignet med slagrammede med afasi (Graham et al., 2011; Naess et al., 2009). Afasi kan sees som en risikofaktor når slagrammede skal tilbake i arbeid (Radford & Walker, 2008). Samme undersøkelse viste imidlertid at den slagrammedes motivasjon og holdninger kan være en beskyttende faktor for tilbakeføringen. Det samme var positive holdninger hos arbeidsgiver, støttende familie og intensiv rehabilitering.

Arbeidsrettet rehabilitering

I Nasjonal retningslinje for behandling og rehabilitering ved hjerneslag (Helsedirektoratet, 2010) anbefales det at: «Personer med hjerneslag som har et arbeidsforhold bør kartlegges i forhold til arbeidsmuligheter og alle som har mulighet for å komme tilbake i arbeid, bør tilbys målrettet arbeidsrehabilitering» (s. 141). Wolfenden og Grace (2009, ref. i Graham et al., 2011) trekker frem fire sentrale prinsipper i arbeid med yrkesfaglig rehabilitering av personer med hjerneslag: (1) forberedelse til arbeid og konkret trening av vanskeområder, (2) læring og utdanning innenfor områder som er aktuelle i forhold til arbeidsplassen, (3) den slagrammedes deltakelse i planlegging og gjennomføring av den yrkesfaglige rehabiliteringen, og (4) oppfølging på arbeidsplassen av en fagperson som kjenner den slagrammedes situasjon godt.

I en undersøkelse utført av Garcia et al. (2000), identifiserte afasirammede, logopeder og ansatte med

personalansvar, barrierer og strategier for arbeidsrettet rehabilitering. Kun 11 % av de identifiserte strategiene var rettet direkte mot logopeden. Dette kan tyde på at verken den afasirammede, arbeidsplassen eller logopedene ser logopeden som en viktig del av tilbakeføringen til arbeid.

METODE

Da flere undersøkelser, blant annet Garcia et al. (2000), viste at logopedene er noe distansert fra denne prosessen, antok vi at få norske logopeder har erfaring med afasirammede som skal tilbake i arbeid. Dette talte for at problemstillingen vår best kunne besvares kvalitativt ved å søke kunnskap i dybden blant de logopedene som har den kunnskapen (Gall, Gall, & Borg, 2007). Kriteriene for vårt utvalg var at logopedene arbeider med eller har arbeidet med afasirammede som skal tilbake i arbeid, i løpet av de siste 10 årene. Utvalget bestod av fire kvinner og en mann. Tre av logopedene drev egen privat praksis, og to av logopedene arbeidet i det offentlige rehabiliteringstilbudet. Arbeidserfaringen deres varierte fra 3 til 30 år. Vi er klar over at vi ikke kan generalisere våre funn til å gjelde utover vårt utvalg. Informantene ble ikke tilfeldig utvalgt, og de meldte selv sin interesse for å delta i undersøkelsen. Det kan tenkes at informantene ikke representerer den typiske logopeden, men heller logopeder med et særlig engasjement.

Data ble samlet inn ved hjelp av kvalitative forskningsintervjuer. I forkant av intervjuene utformet vi en intervjuguide med utgangspunkt i problemstilling og forskningsspørsmålene, som rettet fokus på logopedenes arbeidsoppgaver og opplevelse av styrker og begrensninger knyttet til egen rolle. Intervjuguiden vår avsluttet med et mirakelspørsmål (Burns, 2005), som innebar elementer fra en optimal arbeidsrettet rehabilitering, og et åpent spørsmål hvor logopedene fikk mulighet til å ta opp eventuelle viktige emner som ikke allerede var tatt opp. Intervjuguiden ble prøvd ut på to prøveinformanter. Dette ble en øvelse for oss i bruk av oppfølgingsspørsmål, ansvarsfordeling og på samspillet mellom intervjuere, samt intervjuer og informant. I forkant av intervjuene gav vi alle informantene mulighet til å få tilsendt spørsmål og temaer på forhånd, og alle informantene ønsket dette. Vi utførte intervjuene på logopedenes arbeidsplass og var to studenter til stede under alle intervjuene.

Vi valgte å foreta transkripsjonen av opptakene kort tid etter intervjuene og transkribere det første intervjuet sammen. På denne måten fant vi frem til en felles stil som vi fulgte ved de individuelle transkriberingene. Vi oppnådde stor grad av samsvar, og resterende ulikheter ble luket bort gjennom korrekturlesning av egne og hverandres transkripsjoner. I vår analyse av datamaterialet lot vi oss inspirere av Grounded Theory, som innebærer at informantenes egne oppfatninger er utgangspunkt for analysen (Dalen, 2011). Vår analyse bestod av tre faser. I fase 1 leste vi transkriptene og kategoriserte hver for oss. Vi forsøkte å løsrive oss fra forskningsspørsmålene, og med åpent sinn finne nøkkelord og kategorier som tok utgangspunkt i datamaterialet vårt. I fase 2 delte vi nøkkelordene og kategoriene med hverandre, og utviklet en rekke felles kategorier. I fase 3 drøftet vi resultatene opp mot teori, og nye underkategorier oppstod. Vi brukte dataprogrammet NVIVO til å organisere datamaterialet, føre logg, samt holde oversikt over arbeidsfordeling og litteratur.

LOGOPEDENS ARBEIDSOPPGAVER

Logopedene trakk frem flere arbeidsoppgaver knyttet til deres arbeid med afasirammede som skal tilbake i arbeid. Disse arbeidsoppgavene vil nå kort belyses nedenfor.

Språkspesifikk trening

Ikke overraskende trakk samtlige av våre fem informanter frem spesifikk språktrening som en viktig del av rehabiliteringen, uavhengig om den afasirammede skal tilbake i arbeid eller ikke. Logopedene kartlegger og tilpasser behandlingsopplegg til hver enkelt afasirammet. Dette bekreftes av flere studier som viser at spesifikk språktrening er en nødvendig og vesentlig del av den logopediske rehabiliteringen (Cherney & Robey, 2008; Qvenild, Haukeland, Haaland-Johansen, Knoph, & Lind, 2010). Forberedelse til arbeid og konkret trening av språklige utfall er essensielt i en yrkesrettet rehabilitering (Graham et al., 2011). Ved Center for hjerne-skade i København har de gode erfaringer fra et intensivt tverrfaglig rehabiliteringsprogram for afasirammede i yrkesaktiv alder. Intensiv språk- og kommunikasjons-trening er kjernen i dette programmet (Jensen & Humle, 2011).

Arbeidsspesifikk trening

I vår undersøkelse viste det seg at alle fem logopedene

arbeider med spesifikke arbeidsoppgaver tilpasset den afasirammedes arbeidsplass. Logopedene hevdet at denne treningen er nødvendig når afasirammede skal tilbake til arbeidslivet. Den spesifikke arbeidstreningen kan innebære alt fra å ringe i telefon eller skrive e-post, til å holde foredrag eller ha uformelle samtaler rundt lunsjbordet. Rehabiliteringen kan foregå en-til-en eller i afasigruppe som en av logopedene trakk frem. Våre funn om arbeidsspesifikk trening blir bekreftet i undersøkelsen til Graham et al. (2011), hvor konkret arbeidsspesifikk trening blir trukket frem som essensielt prinsipp når slagrammede skal tilbake i arbeid. En logoped sa:

Når de skal tilbake kan de ha store forhåpninger fordi de har blitt bedre i kommunikasjon og språk (...). De har blitt bedre til å lese, de syns de takler dette godt. Så kommer de på arbeidsplassen sin og opplever kanskje at det er veldig mange skritt tilbake. De klarer ikke henge med, klarer ikke gå til lunsj for eksempel, de skjønner ikke hvordan de skal forholde seg til det å prate litt løst og selv om de har det faglige, kunnskapen er der fremdeles, så faller de litt ut da. For det er så mye som spiller inn.

Sett i lys av teori og empiri ser vi at det å tilrettelegge rehabiliteringen til den afasirammedes fremtidige arbeidsoppgaver er viktig når afasirammede skal tilbake i arbeid. Samtidig er det ikke alene nok, den spesifikke arbeidstreningen bør sees i tilknytning til miljøet på arbeidsplassen (Simmons-Mackie, 2008). Dette bekreftes også av logopedens eksempel ovenfor.

Informasjonsformidling på arbeidsplassen

Videre trakk logopedene frem kontakt med arbeidsplassen som del av sine arbeidsoppgaver. De understreket at denne kontakten er sjelden, men viktig. I kontakten med arbeidsplassen har logopedene gitt råd om mulig tilrettelegging, samtidig som det i noen tilfeller har blitt gitt generell informasjon om afasi.

En logoped uttrykte det slik: «Informert om afasi. Det tror jeg er veldig smart, det kan bli gjort overalt. (...) Det er veldig lite kunnskap». En annen logoped trakk frem at informasjonsarbeid til kollegaer og arbeidsplass er viktig slik at den afasirammede blir møtt med forståelse på arbeidsplassen. En tredje logoped trakk frem at:

Hun ser jo helt frisk ut ikke sant. (...) Sånn at det er veldig lett å se på henne som en helt normal person og ikke se de vanskene hun har. (...) Når vi da greide å få vanskene til å bli synlige, ble det også lettere å tilrettelegge.

Da få personer i Norge kjenner til begrepet afasi (Haaland-Johansen, 2010, juni), kan man tenke seg at arbeidsgiver og kollegaer har lite kjennskap til afasi. Simmons-Mackie (2008) skriver at logopeden og personer med afasi har et ansvar for å gjøre afasi mer kjent i det offentlige rom, for eksempel på arbeidsplassen. Jensen og Humle (2011) viser fordelene ved at logopeden har en aktiv rolle, og deltar på personalmøte på arbeidsplassen og informerer om utfordringer og ressurser hos den afasirammede.

Vår undersøkelse viste at logopedene hevder at arbeidsplassene som oftest er imøtekommande og vennlige, men at det likevel er lite kunnskap om afasi. En av logopedene sa: *«Da er det ikke meningen at nødvendigvis alle kollegaer må gå på kurs i samtale, og klare dette, men bare noen enkle grep da. (...) Det tror jeg er smart i fremtiden»*. Kollegaers kunnskap om afasi har innvirkning på hvordan den afasirammede blir oppfattet på arbeidsplassen. Teori har vist at støttet samtale for voksne med afasi kan bidra til å gi familie, venner og kollegaer økt forståelse for vanskene, og fremme samtaler hvor den afasirammede er en likeverdig partner (Kagan, 1998; Kagan et al., 2004; Simmons-Mackie, 2008). Det er imidlertid viktig å reflektere over hvilken grad det lar seg gjøre i praksis at kollegaer får kurs i dette. Som logopeden i eksemplet ovenfor belyser må ikke nødvendigvis alle kollegaer på kurs i støttet samtale, men at det er gjennomførbart med noen enkle grep som informasjonsformidling og samarbeid med arbeidsplassen.

Informasjonsformidling på arbeidsplass knyttet til den afasirammedes utfordringer, kan imidlertid være etisk utfordrende og få negative konsekvenser. I de yrkesetiske retningslinjene til Norsk logopedlag (2010) står det at logopeden skal være varsom og unngå uheldige virkninger for klienten. Dette viser at logopeden bør reflektere over hvor mye og hvor spesifikt man skal fortelle om andres skader. Informasjon som er for detaljert kan muligens virke mot sin hensikt og føre til stigmatisering av den afasirammede, i stedet for å fremme et

godt miljø for kommunikasjon.

LOGOPEDENS OPPLEVELSE AV STYRKER

Logopedene i vår undersøkelse trakk blant annet frem sin todelte fagkompetanse, samt at de er støttespillere for de afasirammede, som styrker knyttet til sin rolle.

Todelt fagkompetanse: relasjon og handling

Samtlige logopeder trakk frem sin fagkompetanse som en styrke når de arbeider med afasirammede som skal tilbake i arbeid. På den ene siden handler det om kunnskap om språk, afasi og kjennskap til pedagogiske verktøy, det Røkenes og Hanssen (2006) kaller handlingskompetanse. På den andre siden handler det om rådgivnings- og veiledningskompetansen, det Røkenes og Hanssen (2006) kaller relasjonskompetanse. Logopedene i vår undersøkelse opplever at de har en styrke i sin handlingskompetanse. En av logopedene forklarte hvordan denne styrken er særegen for logopedene: *«Ja. Jeg tror nok jeg har en spesiell kompetanse som handler om språk, ikke sant? Som handler om afasi som ikke de andre har»*.

På spørsmål om hva hun opplever som logopedens styrker, svarte den ene logoped: *«Faglig kompetanse på afasifeltet, og på språkfeltet, og også på det som handler om rådgivning faktisk. Det blir egentlig viktigere og viktigere»*. En logoped ønsket at de afasirammede skal innse hva de selv trenger:

Hvis vi er flinke og dyktige så kan vi få vedkommende til å reflektere over eget liv og ta beslutninger uten at man påvirker de direkte. Men at de kommer til en erkjennelse om hva som kan være bra for nettopp dem.

Dette handler om logopedens utnyttelse av relasjonskompetanse. Logopeden prøver å unngå å handle på den afasirammedes vegne, men i stedet få den afasirammede til sette ord på hva han eller hun selv ønsker. Dette fokuset på hjelp til selvhjelp i rådgivningen av den afasirammede, legger føringer for logopedens rolle og arbeidsoppgaver. En logoped sa: *«Det å ikke ta over, det er faktisk hun som skal gjøre jobben. Jeg kan bare bidra, ikke sant?»*. Logopeden kan være der, hjelpe, veilede og tilrettelegge, men kan ikke gjøre jobben for den afasirammede. Det er den afasirammede selv som har ansvar for egen fremgang og trening.

Logopeden er en støttespiller

En av logopedene beskeiv hvordan hun er en støttespiller for særlig en av sine klienter som er på vei tilbake i arbeid: «Jeg er med som en sånn diskusjonspartner for henne, og drøfter for og i mot. (...) ikke sagt til henne at hun kan gå tilbake igjen, men støttet henne at dette her kan du klare». Logopeden opplever at hun har vært en støtte og bidratt til den afasirammedes vei tilbake til arbeid, ikke bare gjennom språktrening, men ved å ta i bruk sin relasjonskompetanse (Røkenes & Hanssen, 2006). Flere av logopedene uttrykte at deres styrke som logoped er at de kan forstå den afasirammede på en måte andre ikke kan. En logoped sa:

For det første så blir vi jo veldig godt kjent med den afasirammede, og det at vi da kan ha et tillitsforhold og et inkluderende miljø som gjør at den afasirammede ofte kan betro seg og komme med mer ting til logopedene enn kanskje til noen andre.

Flere undersøkelser viser at når en slagrammet skal tilbake i arbeid, kan det være nyttig med en fagperson som kjenner til konsekvensene av slag og forstår den afasirammedes situasjon (Graham et al., 2011; Morris, Franklin & Menger, 2011; Radford & Walker, 2008). Morris et al. (2011) konkluderer imidlertid med at det som vil kreves av en fagperson som skal stå mellom arbeidsplass og afasirammet, strekker seg utover hva man kan regne som logopedens rolle.

LOGOPEDENS OPPLEVELSE AV BEGRENSNINGER

Logopedene i vår undersøkelse opplever begrensninger i den arbeidsrettede rehabiliteringsprosessen knyttet til den afasirammede, arbeidsplassen, og sin tverrfaglige og særrelaterte rolle.

Begrensninger knyttet til den afasirammede og arbeidsplassen

Logopedene i undersøkelsen beskrev hvordan grad av afasi etter hjerneslaget kan ha betydning for tilbakeføring til arbeidslivet. En logoped mente at personer med mild afasi har lettere for å komme tilbake i arbeid, og at dersom vanskene er mer omfattende, vil dette kunne vanskeliggjøre denne prosessen. Dette bekreftes i funn fra Vestling et al. (2003) sin undersøkelse som viste at omfang og grad av vansker etter et hjerneslag har

betydning for om den slagrammede returnerer til arbeid. Andre undersøkelser viser imidlertid at grad av afasi ikke nødvendigvis er avgjørende for en vellykket returnering til arbeidslivet (Hinckley, 2002; Jensen & Humle, 2011). Intensive rehabiliteringsprogram har vist positiv effekt når afasirammede med moderate og alvorlige vansker skal tilbake i arbeid.

Logopedene i vår undersøkelse hadde ulike oppfatninger av arbeidsplassenes ansvar når afasirammede skal tilbake i arbeid. Flere logopeder fremhever at arbeidsplassen prøver, men at enkelte krav fra arbeidsplassen er uunnværlige. Til tross for imøtekommende arbeidsplasser, opplever logopedene et begrensende gap mellom krav fra arbeidsplass og den afasirammedes ferdigheter. En logoped uttrykte at:

Det er stor forskjell på et krevende arbeid, og et frivillig arbeid. Så jeg tror at jeg kanskje vil slå et slag for frivillig arbeid [ler], og ha det som fanesak. Sånn at den afasirammede kan bli sett som en ressurs (...). At det kan være en fremtidig setting da for afasirammede.

Tre av logopedene i vår undersøkelse trakk frem at det er en vesentlig forskjell mellom å gå tilbake til et krevende faglig arbeid, enn i for eksempel en frivillig posisjon. Dette drøftes ytterligere i vår masteroppgave som ligger på UIO sine hjemmesider (Hansen & Svella, 2012).

Tverrfaglighet som begrensning

De tre logopedene som arbeider privat, har tidligere arbeidet på sykehus. Samtlige av disse trakk frem positive erfaringer med tverrfaglig samarbeid fra tiden som logoped på sykehus. Det ser imidlertid ut til at logopedens erfaringer med tverrfaglig samarbeid knyttet til afasirammede stopper ved den afasirammedes utskrivelse fra sykehuset. En logoped forklarte:

Jeg har jo jobbet på sykehus, så i akuttfasen der har vi jo jobbet tverrfaglig. De er så kort tid inne ikke sant, at tverrfagligheten, selv om det er veldig bra på sykehus, så forsvinner den jo, det pulveriseres det når de kommer ut.

Blant logopedene som arbeider privat ser det ut til å være en viss enighet om at logopedene i liten grad invi-

teres med på ansvarsgruppemøter i kommunen og NAV. Dette ser ut til å gjelde både for afasirammede som skal tilbake i arbeid og ikke. En logoped forklarte at: *«Jeg har aldri blitt kontaktet av noe team eller fastleger eller noe sånn, som har tatt meg med i den prosessen som en aktiv del da. Og det er jo ganske rart for å si det sånn»*. Det ser ut til at behandling og rehabilitering fulgt opp av et tverrfaglig team, står sterkt tidlig i rehabiliteringskontinuumet, men tynnes ut i kontinuumets siste faser. I de siste fasene er den afasirammede utskrevet av sykehus og rehabiliteringsinstitusjoner, og er i et rehabiliteringsløp hjemmefra (Golper, 2008). Det er først i disse siste fasene at tilbakeføring til arbeid blir aktuelt som et mål i rehabiliteringen. Ut i fra dette kan man tenke seg at afasirammede som skal tilbake i arbeid, i liten grad opplever å følges opp av tverrfaglig team.

To av logopedene i undersøkelsen kom imidlertid inn på at tverrfaglig oppfølging ikke nødvendigvis er av betydning for afasirammede som skal tilbake i arbeid. På spørsmål om nytten av tverrfaglig samarbeid for en afasirammet som skal tilbake i arbeid svarte en logoped at:

Jeg vet ikke om det er noe avgjørende i forhold til at han vil komme seg tilbake i jobb. Fordi det er jo utfallene som vurderer (...). Så jeg vet ikke om det hadde hatt noe å si. For de jeg har hatt her, som er tilbake 100 %, de har jo ikke hatt noe tverrfaglig oppfølging.

Det kan med andre ord se ut til at logopeden ikke behøver å delta i et tverrfaglig team for å være en ressurs for afasirammede med lette vansker som skal tilbake i arbeid, men at logopeden kan være en ressurs i seg selv.

Uklare grenser mellom logopedens og psykologens arbeidsoppgaver som begrensning

Alle logopedene i vår undersøkelse svarte at arbeid med psykososiale vansker er en del av arbeidet med afasirammede som skal tilbake i arbeid. Fire av logopedene tar opp at det kan være uklare grenser mellom hva som er logopedenes oppgave, og hva en psykolog burde ta seg av. En logoped sa: *«Vi jo hatt mye med hun ene som er veldig lei seg fordi hun ikke kan komme på jobb. Og da er det jo hårfine grenser mellom hva logopeden skal gjøre og kanskje en psykolog skal gjøre»*. Også Brumfitt (2006) skriver om denne utfordringen. Hun mener innføringen

av den konsekvensbaserte tilnærmingen til rehabilitering har ført til uklare grenser for hva som ligger i logopedens rolle. Vår undersøkelse viste at logopeden og den afasirammede får et særlig nært tillitsforhold. Noe som gjør at den afasirammede kan åpne seg for logopeden på en annen måte enn til andre. En logoped beskrev:

Da å tenke at vi kan være veiledere og rådgivere, og selvsagt vite at nå er det faktisk en psykolog eller psykiater som må til. At en må vite sin begrensning (...). Men jeg føler ofte at de kan komme litt sånn «deppa», men at jeg klarer å få dem litt opp da.

Holland (2007) skriver at logopeden ikke har nok kunnskap til å behandle en depresjon. Satt på spissen kan man tenke seg at logopeden ikke har kompetanse til å håndtere alvorlige psykososiale vansker hos den afasirammede, mens psykologen ikke har kompetanse til å godt nok oppfatte hva den afasirammede uttrykker. Det ser ut til at logopeden er en person som kan bidra positivt for den afasirammedes psykososiale tilværelse. Logopeden må imidlertid ha et bevisst forhold til når hun bør trekke inn andre faggrupper (Lassen, 2002), noe som er i tråd med Norsk Logopedlags (2010) yrkesetiske retningslinjer.

AVSLUTTENDE DISKUSJON OG KONKLUSJON

Vestling et al. (2003) hevder at «Work fulfills basic needs, such as financial, societal and intrinsic needs, and returning to work after stroke is of significant importance for quality of life and life satisfaction» (s.127). Logopedene i vår undersøkelse trakk frem flere aspekter rundt hvorfor tilbakeføring til arbeid er viktig etter et hjerneslag. De trakk frem at arbeid er viktig for den afasirammedes livskvalitet, samtidig som det også finnes samfunnsøkonomiske fordeler.

Da man antar at antallet personer som får hjerneslag i Norge vil øke i årene fremover (Helsedirektoratet, 2009), vil også behovet for arbeidsrettet rehabilitering øke. Ifølge sitatet ovenfor vil det å returnere til arbeid etter et hjerneslag øke livskvalitet og velvære hos den slagrammede, samtidig som det reduserer den økonomiske byrden for samfunnet (Graham et al., 2011; Helsedirektoratet, 2010; Hinckley, 2002).

Når logopedene i vår undersøkelse svarte på mirakel-spørsmålet, trakk flere av dem frem intensiv og fleksibel rehabilitering, samt tverrfaglighet som viktige faktorer i den optimale rehabiliteringen når afasirammede skal tilbake i arbeid. Dette bekreftes gjennom erfaringer fra Center For Hjerneskode i København, som viste at intens tverrfaglig oppfølging på en forpliktende rehabiliteringsinstitusjon, ga gode resultater for afasirammede som ønsket seg tilbake i arbeid (Jensen & Humle, 2011; Jensen & Lønneberg, 2009). I en personlig e-post (mottatt 13.januar 2012) fra Center For Hjerneskode i København, fikk vi dessverre vite at arbeidsrehabiliteringsprogrammet er avsluttet som følge av kommunale økonomiske innstramninger og at programmet nå fungerer som et ekstra tilbud til det ordinære tilbudet ved senteret. Dette er uheldig, da programmet bidro til at flere afasirammede med moderate og alvorlige vansker kom tilbake i arbeid (Jensen & Humle, 2011; Jensen & Lønneberg, 2009). Man kan stille spørsmålsteget ved kommunens bruk av økonomi som begrunnelse for å legge ned programmet. Man kan forvente økonomisk gevinst, da man kan tenke seg at utgiftene til rehabilitering på sikt vil kunne dekket gjennom sparte offentlige utgifter til trygd, pensjon og gjennom inntektskatt (Jensen & Humle, 2011). Dette tyder på at samfunnet tjener på å investere i arbeidsrettet rehabilitering hvor målet er at den afasirammede skal returnere til lønnet eller frivillig arbeid.

Konklusjon

Problemstillingen vår var: På hvilken måte kan logopeden være en ressurs i rehabiliteringen av afasirammede som skal tilbake i arbeid? Det ser ut til at logopeden for det første er en ressurs ved å ta i bruk sin tosidige kompetanse. Han eller hun fungerer som en ekspert på språk- og kommunikasjonsvansker, samtidig som logopeden er en rådgiver som tar hensyn til den afasirammedes ønsker og psykososiale behov. Logopeden kan bidra positivt til den afasirammedes rehabilitering ved å innse at logopeden ikke alene er nok når afasirammede skal tilbake i arbeid. Afasi er en kompleks vanske, og logopeden bør henvise til og søke samarbeid med andre faggrupper på områder hvor han eller hun innser sin egen begrensning. For det fjerde ser det ut til at logopedene er en ressurs gjennom å være realistiske og tenke at man ikke skal tilbake i arbeid «for en hver pris». Det overordnede målet i rehabiliteringen bør heller være å

leve godt med sin afasi. Dersom det å returnere til sin tidligere stilling vil være vanskelig, bør logopeden informere og gjøre den afasirammede oppmerksom på andre muligheter som for eksempel frivillig arbeid. Gjennom frivillig arbeid kan den afasirammede få muligheten til å bruke sitt potensiale og sine ressurser, på en tilpasset og tilrettelagt måte.

Veien videre

I vårt prosjekt var logopedene fra rehabiliteringens siste faser, og det kunne ha beriket problemstillingen å inkludere logopeder fra tidligere faser, for eksempel fra rehabiliteringsinstitusjoner. I Norge og internasjonalt er det manglende forskning på afasirammede som skal tilbake i arbeid. Vi mener det bør rettes fokus mot afasi og arbeid, da arbeid har vist seg å ha betydning for den afasirammedes trivsel og helse, samtidig som tilbakeføring til arbeidslivet er økonomisk lønnsomt for samfunnet. De positive effektene gjelder for lønnet arbeid, men også frivillighetsarbeid. I arbeidet med masteroppgaven savnet vi særlig studier som undersøker logopedens bidrag i arbeidsrehabiliteringen. Frivillighetsarbeid blant afasirammede virker å være et spennende fremtidig forskningsområde.

Litteraturliste

- Arbeids- og inkluderingsdepartementet. (2006). *Arbeid, velferd og inkludering*. St.meld. nr. 9 (2006-2007). Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Brumfitt, S. (2006). Psychosocial aspects of aphasia: Speech and language therapists' views on professional practice. *Disability and Rehabilitation: An International, Multidisciplinary Journal*, 28(8), 523-534.
- Burns, K. (2005). *Focus On Solutions. A Health Professional's Guide*. London & Philadelphia: Whurr Publishers.
- Cherney, L. R., & Robey, R. R. (2008). Aphasia Treatment: Recovery, Prognosis, and Clinical Effectiveness. I R. Chapey (Red.), *Language Intervention Strategies in Aphasia and Related Neurogenic Communication Disorders*. (5. utg., s. 186-202). Philadelphia: Wolters Kluwer/Lippincott Williams & Wilkins.
- Dalemans, R. J., De Witte, L. P., Wade, D. T., & Van den Heuvel, W. J. (2008). A description of social participation in working-age persons with aphasia: A review of the literature. *Aphasiology*, 22(10), 1071-1091.

- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gall, M. D., Gall, J. P., & Borg, W. R. (2007). *Educational research: an introduction*. Boston: Allyn and Bacon.
- Garcia, L. J., Barrette, J., & Laroche, C. (2000). Perceptions of the obstacles to work reintegration for persons with aphasia. *Aphasiology*, 14(3), 269-290.
- Golper, L. A. C. (2008). Teams and Partnerships in Aphasia Intervention. I R. Chapey (Red.), *Language Intervention Strategies in Aphasia and Related Neurogenic Communication Disorders*. (5. utg., s. 229-244). Philadelphia: Wolters Kluwer/Lippincott Williams & Wilkins.
- Graham, J., Pereira, S., & Teasell, R. (2011). Aphasia and return to work in younger stroke survivors. *Aphasiology*, 25(8), 952-960.
- Haaland-Johansen, L. (2010, juni). *The public awareness of aphasia in Norway (invitert paper)*, 14th International Aphasia Rehabilitation Conference, Montreal, Canada, 24.-27. juni 2010.
- Hansen, S.M. & Svela, J. (2012). "Dråpen uthuler stenen ikke ved makt, med ved å dryppe ofte"- Logopeden som en ressurs når afasi-rammede skal tilbake i arbeid. Oslo: Reprosentralen, Universitetet i Oslo
- Helsedirektoratet. (2010). *Nasjonal retningslinje for behandling og rehabilitering ved hjerneslag*. Oslo: Andvord Grafisk AS.
- Helsedirektoratet. (2009). *Nasjonale Retningslinjer for individuell primærforebygging av hjerte- og karsykdommer*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Hinckley, J. (2008). Intervention for Anomic Aphasia from a Functional Perspective. I N. Martin, C. K. Thompson, & L. Worrall (Red.), *Aphasia rehabilitation: The impairment and its consequences*. (s. 181-197). San Diego: Plural publishing.
- Hinckley, J. (2002). Vocational and social outcomes of adults with chronic aphasia. *Journal of Communication Disorders*, 35(2002), 543-560.
- Holland, A. (2007). *Counseling in Communication Disorders. A Wellness Perspective*. Oxfordshire: Plural Publishing.
- Jensen, L. R., & Humle, F. (2011). Revalidering efter hjerneskade. Den specialpædagogiske indsats over for afasi i et tværfagligt samarbejde. *Specialpædagogik*, (2), 3-11.
- Jensen, L. R., & Lønnberg, C. (2009). Tilbage til arbejde efter hjerneskade og afasi? *HjerneSagen*, (Oktober), 12-13.
- Kagan, A. (1998). Supported conversation for adults with aphasia: methods and resources for training conversation partners. *Aphasiology*, 12(9), 816-830.
- Kagan, A., Winckel, J., Black, S., Duchan, J. F., Simmons-Mackie, N., Square, P., & Roth, E. J. (2004). A Set of Observational Measures for Rating Support and Participation in Conversation Between Adults with Aphasia and Their Conversation Partners. *Topics in Stroke Rehabilitation*, 11(1), 67-83.
- Kersten, P., Low, J. T. S., Ashburn, A., Georges, S. L., & McLellan, D. L. (2002). The unmet needs of young people who have had a stroke: results of a national UK survey. *Disability and Rehabilitation*, 24(16), 860-866.
- Lasker, J., LaPointe, L., & Kodras, J. (2005). Helping a professor with aphasia resume teaching through multimodal approaches. *Aphasiology*, 19(3-5), 399-410.
- Lassen, L. M. (2002). *Rådgivning: kunsten å hjelpe*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Morris, J., Franklin, S., & Menger, F. (2011). Returning to work with aphasia: A case study. *Aphasiology*, 25(8), 890-907.
- Naess, H., Hammersvik, L., & Skeie, G. O. (2009). Aphasia among Young Patients with Ischemic Stroke on Long-term Follow-up *Journal of Stroke and Cerebrovascular Diseases*, 18(4), 247-250.
- Norsk logopedlag. (2010). *Norsk logopedlag. Informasjon 2010*. Oslo: Norsk logopedlag.
- Qvenild, E., Haukeland, I., Haaland-Johansen, L., Knoph, M. I. K., & Lind, M. (2010). Afasi og afasirehabilitering. I E. Qvenild, I. Haukeland, L. Haaland-Johansen, M. I. K. Knoph, & M. Lind (Red.), *Afasi - et praksisrettet perspektiv* (s. 23-37). Oslo: Novus forlag.
- Radford, K. A., & Walker, M. F. (2008). Impact of Stroke on Return to Work. *Brain Impairment*, 9(2), 161-169.
- Røkenes, O. H., & Hanssen, P. H. (2006). *Bære eller bryte: kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Simmons-Mackie, N. (2008). Social Approches to Aphasia Intervention. I R. Chapey (Red.), *Language intervention strategies in aphasia and related neurogenic communication disorders*. (5. utg., s. 290-317). Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.
- Vestling, M., Tufvesson, B., & Iwarsson, S. (2003). *Indicators for return to work after stroke and the importance of work for subjective well-being and life satisfaction*. *Journal of rehabilitation medicine*, 35(3), 127-131.

Logopedisk arbeid med verb og setninger

– Newcastle University undervisningsmaterielt for afasirammede (NUMA)

I november lanserte Afasiforbundet i Norge i samarbeid med afasiteamet på Bredtvet kompetansesenter og Extra-stiftelsen et stort tiltaksmateriell for arbeid med setningsprosessering for afasirammede (Morris, Webster, Whitworth og Howard, 2012). I den anledning beskriver denne artikkelen forskjellige vansker afasirammede kan ha med bruk av verb og setninger, og hvordan det aktuelle materialet kan brukes for å arbeide med slike vansker. Materialet er det andre i en serie på tre. Det første kom i 2011 og dreier seg om auditiv prosessering. Det tredje handler om leseforståelse, og er ikke ferdig oversatt ennå. Det er afasiteamet ved Bredtvet kompetansesenter som står for oversettelse og bearbeidelse av materialet.

De fleste afatiske symptomer vil i større eller mindre grad påvirke setningsnivået når vi bruker språket, men det er de utfordringene setningsnivået i seg selv byr på ved afasi som vi skal komme inn på her. Vi tenker kanskje først og fremst på leksikalske valg når vi sier at vi bruker språket til å formidle mening, men vi bruker selvsagt også de grammatiske egenskapene ved språket til dette. Morfologiske og syntaktiske valg er med på å tydeliggjøre poenger og nyansere meningen i et utsagn, som «gutten malte

bildet» og «bildet ble malt av gutten». Det koster oss som regel lite å velge å formulere en setning på den ene eller andre måten. Hva som gjør at vi velger én bestemt syntaktisk struktur for å uttrykke et budskap, er vi nok ikke alltid så bevisst. Mens vi sier én setning, holder vi ofte samtidig på å planlegge den neste, og det føles som regel spontant. For personer med afasi er situasjonen ofte en annen. Vi skal komme inn på flere aspekter som kan utdype dette, og hvordan man kan legge vekt på disse aspektene i språktrening. Ett viktig tema er at afasirammede ofte har problemer med å bruke verb, og det skal vi ta for oss først.

Verb

Når vi logopeder jobber på enkeltordnivå i afasiundervisningen, bruker vi nok oftere substantiv enn verb. Det samme gjelder intervensjonsstudiene i forskningslitteraturen. Det er det mange gode grunner til, for eksempel er substantiv en veldig nyttig ordklasse. Dessuten vil substantiv ofte fungere godt som enheter, de kan være lettere å framstille med en enkel illustrasjon. Med verb er vi derimot mer avhengige av å involvere i det minste noe eller noen som «gjør handlingen» for å kunne illustrere

Ingvild Røste

er logoped MNLL med master i spesialpedagogikk fra Universitetet i Oslo. Hun arbeider i afasiteamet ved Bredtvet kompetansesenter.
E-post: ingvild.roste@statped.no

ordet, og det kan være vanskeligere å forstå hvilket ord illustrasjonen er ment å forestille. Men hvis målet er at den afasirammede skal bedre sine ferdigheter til å produsere eller forstå setninger på en bedre måte, kommer man ikke utenom verb, fordi verbet er det som setningen bygges rundt.

Vi pleier å si at verb tar argumenter. Verbet «å sove» trenger bare ett argument: Noen eller noe som gjør handlingen (det vi kan kalle *agens*). Verbet «å hente» krever derimot to argumenter, både en som gjør det (for eksempel en mann), og noe som blir påvirket av handlingen (for eksempel en avis, det vi kan kalle *patiens*). Informasjon om dette kan regnes som semantiske egenskaper ved verbet, som hentes fram sammen med resten av betydningen.

Dette kan medføre at hvis forståelsen av verb er nedsatt, bør man arbeide med å bedre forståelsen før man kan forvente noe særlig utbytte av å trene på å mobilisere verb, og igjen å arbeide med å mobilisere verb før man begynner med å produsere setninger. Se for eksempel

Lind, Moen og Simonsen (2006) for en interessant gjennomgang av to afasirammedes resultater på deltester fra Bastiaanse og kolleger sin Verb- og setningstest VOST fra 2006, og hvordan disse resultatene tilsa ulike former for tiltak. Samtidig kan en setningsramme støtte både forståelse og mobilisering for enkelte, siden verb som nevnt er så tett knyttet til andre ord.

Struktur

Verbene er altså et sentralt aspekt ved vansker med setningsprosessering. Et annet problem som kan oppstå ved afasi, er mangel på struktur i talen som gjør at det er vanskelig å skjønne hva personen prøver å fortelle. Hvilken rekkefølge ordene kommer i, er naturligvis ofte sentralt for at budskapet skal være forståelig. Dette eksempelet på en ytring fra en afasirammet er hentet fra Marshall (2013 s. 198): «One woman and a cat is buying the man and paying the money the till.» Ut fra vår «viten om verden» kan vi anta at han ønsker å uttrykke at katten blir kjøpt. Hvilken rolle mannen og kvinnen har i handlingen, er det derimot vanskelig å utlede. Dette temaet skal vi komme nærmere inn på når vi senere går gjennom en modell for setningsprosessering, og det er et sentralt tema i det aktuelle tiltaksmateriellet.

Grammatisk morfologi

Grammatisk morfologi kan innbefatte både morfemer som brukes når man bøyer ord, og funksjonsord som hjelpeverb og artikler (Leonard, 1998). Det er vanlig å se at afasirammede utelater «småord», lar være å bøye innholdsord, eller bruker noen bøyingsformer i overdreven grad. Det er omdiskutert hva som er grunnen til dette, uten at vi skal gå nærmere inn på det her. Men det er vist at mange er i stand til å vurdere om setninger er grammatisk velformede eller ikke, selv om de ikke klarer å produsere de samme setningstypene selv (Marshall, 2013).

Vansker med setningsprosessering kan altså gi seg ulike utslag, og disse er forsøkt samlet i ulike «afasi-syndromer». Det viser seg som regel vanskelig å finne personer med trekk som passer inn i disse gruppene, noe som tyder på at det heller er snakk om glidende overganger og svikt på ulike steder eller nivåer i en prosess (noe vi altså skal komme inn på senere i artikkelen). Men det gir likevel mening å presentere begrepene agrammatisme og paragrammatisme.

Agrammatisme

Det er begrepet agrammatisme vi kanskje forbinder sterkest med setningsprosesseringsvansker hos afasirammede. Det brukes om en gruppe symptomer som utelatelse av grammatisk morfologi, forenklet setningsstruktur og redusert bruk av verb. Dette er tett forbundet med Brocas afasi. Personer med denne typen afasi har ofte en relativt godt bevart språkforståelse, men den sårbarheten som finnes ved språkforståelse er ofte knyttet nettopp til det å forstå hvordan ulike typer setningsstrukturer nyanserer et budskap. Det kan for eksempel være vanskelig for personer med slike vansker å skille mellom reversible setninger, som «gutten dytter jenta» og «jenta dytter gutten» eller de kan tolke passivsetninger feil («jenta blir dyttet av gutten» kan forstås som «jenta dytter gutten»). Noen ser på slike vansker som symptom på en underliggende syntaktisk vanske. Andre har studert individuelle forskjeller, og hevder at det kan være vansker på ulike steder i et prosesserings-system. Tiltaksmateriellet NUMA tar til en viss grad utgangspunkt i et slikt syn, og har som vi skal se et stort utvalg av oppgaver for å tilpasse undervisningen til ulike steder i prosesseringen. Atter andre hevder at syntaktiske ferdigheter er til stede hos disse personene, men at systemet reagerer så sakte, eller er under så stor belastning i en faktisk kommunikasjonssituasjon, at det er en hensiktsmessig måte å takle afasien på å forenkle syntaktisk kompleksitet for å kommunisere mer effektivt (Marshall, 2013).

Det viser seg at mange personer med agrammatiske trekk i språkproduksjonen viser bedre evne til å bruke ulike grammatiske/syntaktiske strukturer i tilrettelagte situasjoner, enn de gjør i sin spontantale. Et eksempel er en oppgave der logopeden og den afasirammede beskriver et handlingsbilde annenhver gang, og logopeden systematisk bruker passiv form i sine beskrivelser («blomsten blir plukket av jenta»). Da vil man kunne se at den afasirammede også velger passiv form i sine svar. Å tilpasse seg samtalepartneren sin bruk av grammatikk på denne måten er for øvrig svært vanlig blant alle språkbukere (Pickering og Garrod, 2004). Men hvis den afasirammede ellers aldri bruker passivformer i spontan talen, kan man tolke dette på to måter: Den ene er at det finnes et potensial for å utvikle syntaktiske ferdigheter som man bør utnytte. Den andre tolkningen er at det at den afasirammede forenkler sitt språk i spontan-

talen, er en hensiktsmessig tilpasning til de kravene som en kommunikasjonssammenheng faktisk stiller til et språkssystem som har begrensninger.

I en studie av Springer, Huber, Schlenk og Schlenk (2000), referert i Marshall (2013), tok de konsekvensen av dette siste synet. De tolket det vi ofte kaller telegramstil nettopp som en slik strategisk respons, og lagde et undervisningsopplegg der de søkte å gjøre denne strategien enda bedre, framfor å få personen til å produsere mer «normale» setninger. De afasirammede fikk høre fortellinger, og skulle tenke seg at de skulle lage et telegram om hendelsen. Oppgaven ble da å velge de mest hensiktsmessige ordene til dette «telegrammet».

Selv om forenkling muligens kan være en hensiktsmessig strategi for å produsere språk, kan man ikke bruke den samme metoden for å forenkle språk man hører. Det kan dermed være en grunn til å trene nettopp på å forstå slike strukturer, i tillegg til å veilede nærpå personer i å forenkle sin egen tale for å lette forståelsen for de afasirammede. For å komplisere dette ytterligere er det heller ikke nødvendigvis noe enkelt svar på hva som er en vanskelig setning å forstå. Marshall (2013, s. 199) bruker disse to eksemplene for å illustrere dette (min oversettelse):

«Den enorme snerrende hunden bet den harmløse lille katten»

«Katten ble bitt»

Den første setningen har sine utfordringer ved at den inneholder mange ord, mye informasjon å prosessere og huske, mens de beskrivende ordene samtidig kan gi semantisk støtte eller assosiasjoner som støtter forståelsen. Den andre er svært kort, noe som krever mindre bearbeiding med tanke på for eksempel arbeidsminne, samtidig som passiv form og et minimum av semantisk informasjon kan åpne for misforståelser.

Paragrammatisme

Agrammatisme har sin motsats i det som kalles paragrammatisme, som ofte knyttes til afasi med flytende talepreg. Her er grammatiske elementer til stede i talen i stor grad, men kan ofte brukes feil. Det er vanligere å forbytte enn å utelate grammatisk morfologi. Avvikende

setningsstruktur kan reflektere nedsatt evne til å overvåke egen tale, slik at alternative måter å uttrykke en setning på kan blandes. Dette ser vi i setningen: «I'm very want it» (Marshall, 2013 s. 198), som kan tolkes som en blanding av «I want it» og «I'm very keen on it». Det er omdiskutert i hvilken grad feil bruk av syntaks og morfologiske elementer kommer av en sentral morfologisk forstyrrelse, men det er stor enighet om at nedsatte leksikalske ferdigheter er en del av forklaringen (Edwards og Bastiaanse, 1998). På samme måte som man ser at agrammatisme ofte ikke består av så enhetlige trekk som det kan virke som, viser det seg ofte at selv om setningsproduksjonen ved flytende afasi kan være avvikende, er det ved nærmere ettersyn ikke uttrykk for at den afasirammede ikke mestrer disse strukturene. De blir ofte brukt adekvat, men leksikalske feil som forvekslinger og ordleting kan gi setningene et atypisk preg.

En modell for setningsprosessering

Som nevnt tar det aktuelle tiltaksmateriellet utgangspunkt i at vansker med setninger kan komme av svikt i ulike nivåer i en prosessering, ikke ulikt hvordan prosessering av enkeltord beskrives for eksempel i PALPA-modellen (Kay, Lesser og Coltheart, 2009). Garrett (1982, referert i Morris m.fl., 2012) har utarbeidet en modell for setningsproduksjon basert på analyser av feilproduksjoner som er observert hos normalspråklige. Den samme modellen har blitt brukt for å beskrive de vanskene personer med afasi kan ha.

Modellen beskriver en rekke prosesser, som hver resulterer i et såkalt «representasjonsnivå». På hvert nivå dannes et «produkt» som videreføres i de neste nivåene, til det til slutt kan realiseres som en fullstendig setning.

Prosessene kan deles inn i fem hovedtyper:

1. Slutningsprosesser som resulterer i representasjon på budskapsnivå
2. Semantiske prosesser som resulterer i representasjon på funksjonsnivå
3. Syntaktiske og fonologiske prosesser som resulterer i representasjon på strukturnivå
4. Fonologiske prosesser som resulterer i representasjon på fonetisk nivå
5. Motoriske kodingsprosesser som resulterer i representasjon på artikulasjonsnivå

Det første nivået, *budskapsnivået*, tar for seg den konseptuelle formen av det du vil formidle, før det språklige koples inn. Man kan tenke seg at hvis man for eksempel vil fortelle om en kunstopplevelse som har gjort inntrykk, er det umulig å formidle hele opplevelsen. Man må skrelle vekk aspekter, som regel forenkle og samtidig ta hensyn til tilhørerens perspektiv. I tillegg er det rett og slett ikke alt som kan omsettes i ord. Selv om dette er et før-språklig nivå, må slike valg samtidig være lingvistisk sensitive, fordi man må konstruere et budskap som kan uttrykkes språklig. For eksempel vil det enkeltes språks måte å uttrykke tid på påvirke hvordan man legger vekt på nettopp det i formidlingen. Dermed kan afasi også ramme dette nivået, som noen steder kalles «thinking for speaking» (se for eksempel Dipper, Black og Bryan, 2007). Når afasirammede har vansker med å sortere bilder i en bildesekvens i riktig rekkefølge, har vansker med å velge ut hovedpunktene i en fortelling, eller legger mest vekt på perifere detaljer ved bildebeskrivelser, kan det være uttrykk for vansker med nettopp dette. Et eksempel på tiltak som er beskrevet for å arbeide med dette nivået, er at personen med afasi får se bilder av noe som er i ferd med å skje (for eksempel en mann som mister et glass vann), og så skal velge blant flere bilder et mulig eller sannsynlig resultat av hendelsen (for eksempel at glasset blir knust). Materiellet som beskrives i denne artikkelen utfordrer ikke dette nivået i noen særlig grad.

På det andre nivået, *funksjonsnivået*, dannes en abstrakt, lingvistisk representasjon bygget opp rundt verbet og verbets argumenter (de leddene som verbet knytter til seg i en setning). Dette blir kalt setningens semantiske struktur og man kan beskrive tre delprosesser når en representasjon dannes på funksjonsnivået (Morris m.fl., 2012).

1. Den semantiske representasjonen (betydningen) til hovedordene blir valgt. For hendelsen «hunden hentet beinet» må man for eksempel ha tilgang til betydningene til «hente», «hund» og «bein».
2. Så defineres en struktur med utgangspunkt i verbet. Strukturen angir antall argumenter det aktuelle verbet krever og den semantiske rollen disse har i setningen. Verbet «hente» krever for eksempel to argumenter; et «agens»-argument (noen eller noe som henter) og et «patiens»-argument (noe som blir hentet).

3. De semantiske representasjonene blir tildelt de semantiske rollene i strukturen. «Hund» blir for eksempel tildelt rollen som agens, mens «bein» blir tildelt rollen som patiens.

På funksjonsnivået er leddstillingen ennå ikke spesifisert, det framgår ikke her om setningen for eksempel skal uttrykkes i passiv eller aktiv form, selv om et slikt perspektiv muligens ble valgt allerede på budskapsnivået. Det er heller ikke hentet fram ordformer fra det fonologiske leksikon til de tre betydningene. Denne abstrakte representasjonen blir først senere koplet til en syntaktisk struktur.

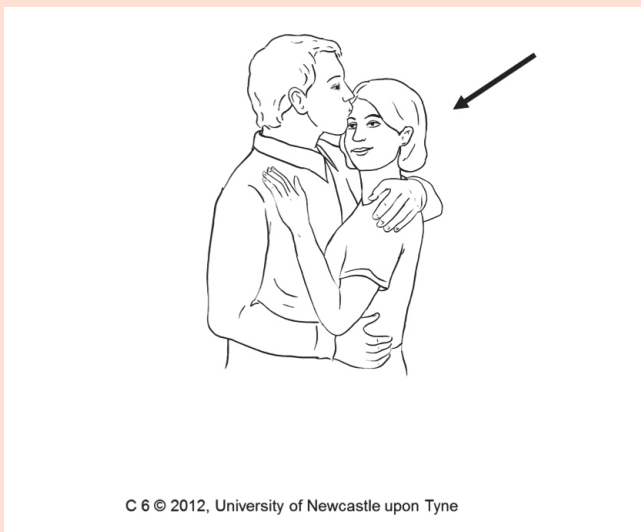
Et tegn på vansker på dette nivået er at ord i setningene kommer i feil rekkefølge, slik at det kan være vanskelig å avgjøre hva som egentlig skjedde. Lind (2008) nevner et eksempel med en afasirammet som beskriver et bilde av en dame som masserer en mann og sier «mann og kvinne som knar noke». Her får begge personene rollen som agens, (men det er en mulig tolkning at han bruker en slags benevningsstrategi, der han først benevner mannen, og så nevner kvinnen som gjør noe, og at «noke» er en leksikalsk feil). Semantiske feil kan også være et tegn på vansker her.

Det tredje nivået kalles *strukturnivået* og det er her syntaktiske og fonologiske prosesser foregår.

Her dannes en ordnet syntaktisk representasjon som spesifiserer frasestrukturen og den morfologiske strukturen. Fastsetting av syntaktisk struktur på strukturnivå kan også beskrives ved hjelp av tre delprosesser.

1. De fonologiske ordformene av hovedordene blir valgt, f.eks. mobiliseres /'həntə/, /'hʊn/ og /'bæin/ fra leksikonet.
2. Så dannes en syntaktisk ramme som bestemmer leddstillingen. Frasestrukturen dannes også ved at for eksempel artikler og bøyningssendelser hentes frem. I vårt eksempel «hunden hentet beinet» vil rammen se slik ut: «____en ____et ____et».
3. Til slutt blir den fonologiske representasjonen av hovedordene satt inn på riktig plass i rammen. (Morris m.fl., 2012)

Dette er altså en «kopling» mellom det semantiske og grammatiske innholdet i setningen (kalt *mapping* på engelsk), noe som viser seg å være et smertepunkt for en del afasirammede. (Se blant annet Jensen (2001) og Jensen og Lønnberg (2003) for mer om den såkalte mapping-metoden i afasiundervisning.) NUMA-materiellet inneholder oppgaver der man skal trene på dette, der det kreves av personen både at han må vurdere reversible verb og prøve å skille mellom setninger i aktiv og passiv.

Figur 1 Eksempel fra materialet der personen skal produsere en passende setning. Pilen angir at man skal produsere setningen i passiv form, og verbet er reversibelt («kysse»).

På de to siste nivåene gjøres først den abstrakte fonologiske strukturen om til en representasjon på et fonetisk nivå, og motoriske kodingsprosesser sørger for motorisk planlegging av artikulasjon, slik at setningen kan produseres. Ettersom man i mange oppgaver i materialet skal produsere svar muntlig, må personen selvfølgelig ha visse ferdigheter her, men ingen oppgaver er rettet direkte mot for eksempel å trene på å uttale ordene rett.

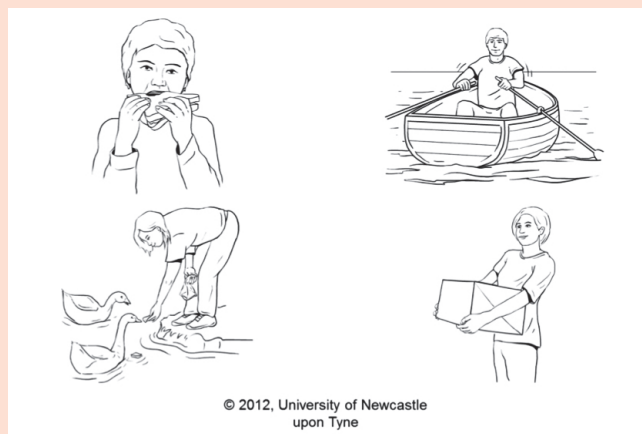
Denne modellen tar først og fremst for seg produksjon av setninger. Når man forstår setninger man hører er sannsynligvis lignende prosesser involvert, men antagelig på en mer interaktiv måte. Også her er det slik at det er først når vi har oppfattet et verb, at vi kan begynne å danne oss en semantisk representasjon av innholdet, og de samme vanskene vi har beskrevet ved produksjon kan også oppstå ved forståelse av setninger.

VOST (Bastiaanse, Lind, Moen og Simonsen, 2006) har deltester som undersøker forståelse og produksjon av setninger, der for eksempler reversibilitet og aktiv/passiv form er variabler. PALPA (Kay mfl., 2009) har også deltester som undersøker setningsforståelse på forskjellige måter.

Mer om NUMA: setningsprosessering

Tiltaksmaterialet NUMA er delt i tre seksjoner. Det er et stort materiell, og her kan bare gis en grov oversikt med noen få eksempler. Oppgavene er samlet på CD-er, slik at man kan klikke seg fram til en ønsket oppgave og skrive dem ut, eller eventuelt jobbe med dem direkte på en PC. Materialet kan virke u håndterlig stort i begynnelsen, men det anbefales å prøve seg fram, så vil man få oversikt etter hvert. En grundig manual følger også med, der både teoretisk bakgrunn og oppgavetyperne presenteres. Alle oppgavene er evidensbasert, og relevante studier beskrives i manualen.

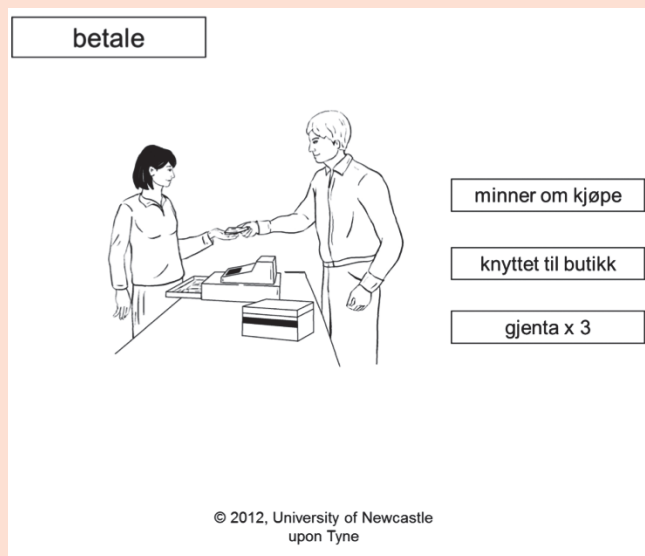
Seksjon 1 dreier seg om forståelse og mobilisering av verb. Alle oppgavene tar for seg illustrasjoner av 120 verb, som er prøvd ut på en gruppe normalspråklige, slik at vi vet at det er minst 80 % enighet om hvilket verb hver illustrasjon forestiller.

Figur 2 Det er ni oppgaver som tar for seg forståelse av verb i seksjon 1. I dette eksempelet er målordet «mate», mens «spise» er med som semantisk relatert distraktor (oppgave A1.2).

Hvis personen ikke viser vansker med forståelse av verb i særlig grad, er det relevant å jobbe med mobilisering av verb. Noen vil ikke ha så store vansker med å benevne

verb som enkeltord, men likevel ha problemer med å mobilisere ordene i en setningskontekst. Da kan det være relevant å jobbe med dem i en slik kontekst. Det er fem oppgaver i seksjon 1 som dreier seg om nettopp dette.

Figur 3 Det er fem oppgaver som dreier seg om bildebenevning av verb. Denne oppgaven (B3) kan egne seg til egentrening, ved at personen kan bruke informasjonen på høyre side for å komme på ordet.

En del personer har små vansker med å forstå og mobilisere verb i bildebaserte oppgaver, men har likevel store vansker uten denne støtten. Seksjon 2 Forståelse og mobilisering av verb og substantiv har oppgaver som kan egne seg for denne gruppen. Man antar at disse personene har mest nytte av å arbeide uten så stor grad av bildestøtte, men med oppgaver som på forskjellige måter krever at man må vurdere og bruke relasjonen mellom verb og substantiv for slik å lette tilgangen til verbene. De fleste oppgavene i seksjon 2 bruker det samme settet med 78 verb. Alle disse verbene tar to argumenter.

Velg ordene som passer til handlingen.

Eksempel: Hva kan man spille?

Man kan spille	fiolin	en pute	hatt
	en vei	fotball	sjakk

1. Hva kan man tenne? Man kan tenne

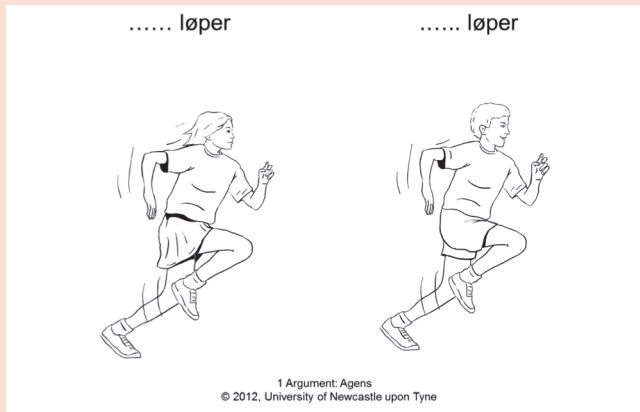
en gaffel	et bål	ørene sine
et lys	en premie	en sigarett

2. Hva kan man børste? Man kan børste

håret	et løp	penger
klær	en hest	en serviett

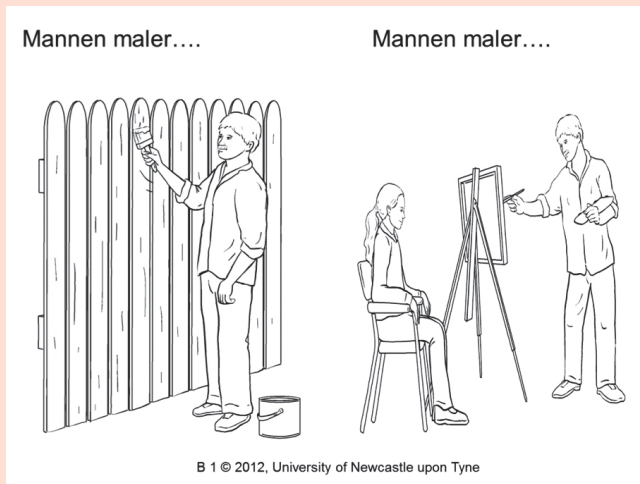
Figur 4 Det er 12 oppgaver som tar for seg assosiasjoner mellom verb og substantiv i Seksjon 2. Eksempelen er fra A1.2.b.

I Seksjon 3 Setningsproduksjon er ikke lenger verbet i fokus på samme måte. Her dreier oppgavene seg i større grad om å prosessere ulike typer setninger, og hvordan man må tilpasse setningsstrukturen for å formidle meningen. Seksjonen har i motsetning til de andre ikke et helt fast sett med verb, fordi setningsbetingelsene endrer seg underveis og dermed også hvilke verb det er mulig å bruke. Men også her er det et systematisk utvalg av ord. Til tross for navnet, er det like mange oppgaver som dreier seg om å forstå setningsstrukturer som å produsere dem. Oppgavene i seksjon 3 er delt i tre deler. Tanken er at man kan trene på *argumentstruktur*, *tildeling av semantisk rolle* og *kopling (mapping)* hver for seg. Det er selvfølgelig umulig å skille disse nivåene helt fra hverandre. I praksis vil man måtte utføre en tildeling av semantiske roller og kopling selv i oppgavene der man er ment å trene bare på argumentstruktur, ettersom det ofte er et krav om å produsere setninger til et bilde. Men i oppgavene der man trener på argumentstruktur skal man i de fleste tilfeller finne et ord som mangler i setningen (som i eksempelet under), og når man forventes å produsere en hel setning, er disse svært enkle. Utfordringen er å finne rett verb eller rette argumenter, mens tildeling av roller og kopling er på enklest mulig nivå. Enten brukes verb som bare tar ett argument, eller det brukes ikke-reversible verb når de tar to argumenter. Dermed kan man bruke enkle prinsipper, som at det er mest vanlig å nevne personen (agens) først i setninger, for å løse oppgaven.

Figur 5 I denne oppgaven mangler bare «agens», en person som utfører handlingen. Oppgaven er å ta hensyn til at agens er forskjellig på bildene, og finne den rette.

Oppgavene i del B i seksjon 3 som handler om tildeling av semantisk rolle, er noe mer komplekse fordi det ene bildet i kontraparet viser verbet framstilt i en reversibel kontekst.

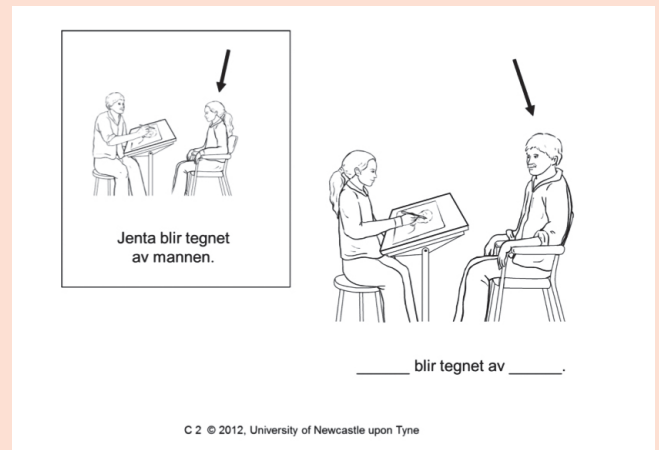

Figur 6 I denne oppgaven skal man finne fram til rett patiens (den/det som handlingen «går ut over»). Senere presenteres de samme bildene uten setningsramme øverst, etter at man har fått litt trening i å velge rett patiens også i den reversible konteksten (Seksjon 3, B1).

Figur 7 Her er verbet «tørke» illustrert i en ikke-reversibel og en reversibel kontekst (Seksjon 3, B2) Personen skal ved hjelp av spørsmål produsere setninger til hvert bilde. Ofte er det lettere å produsere den ikke-reversible versjonen.

I den tredje delen, er oppgavene rettet mot øvelse i kopling. I disse oppgavene er det reversible verb der det på ulike måter er angitt om setningen skal produseres i aktiv eller passiv.

Figur 8 Ut fra bildet som viser den motsatte situasjonen og den skriftlige hjelpen «.... blir malt av» skal personen med afasi komme frem til setningen «Mannen blir tegnet av jenta» (Seksjon 3, C2).

Det er til sammen 76 oppgaver i dette materialet, så de eksemplene vi har valgt gir selvfølgelig ikke et fullstendig bilde av mangfoldet av oppgaver. I tillegg har mange av oppgavene svært mange oppgaveledd, den største har nærmere 600 ledd. Det er enighet om at høy grad av repetisjon er svært viktig for å oppnå resultater med direkte språklig arbeid (se for eksempel Kirmess (2007)). Å ha et så stort materiell gir mulighet til å kunne tilby dette, uten å måtte gjøre nøyaktig det samme om og om

igjen. Man har mulighet til å skifte fleksibelt mellom ulike oppgavetyper, men med de samme verbene, som man dermed får trent på om og om igjen, men med ulike innfallsvinkler. Alternativt kan man variere verbene, men gi mye trening i en oppgavetype som personen mestrer bra og har nytte av.

Vi håper at logopeder som arbeider i afasifeltet vil oppleve Newcastle undervisningsmateriell for afasirammede som et nyttig tilskudd i vår afasilogopediske verktøykasse.

Referanser

- Bastiaanse, R., Lind, M., Moen, I. og Simonsen, H. G. (2006). *Verb- og setningstesten (VOST)*. Oslo: Novus forlag
- Dipper, L.T., Black, M. og Bryan K. L. (2005). Thinking for speaking and thinking for listening: The interaction of thought and language in typical and non-fluent comprehension and production. *Language and cognitive Processes*, 20:3, 417-441.
- Edwards, S. og Bastiaanse, R. (1998). Diversity in the lexical and syntactic abilities of fluent aphasic speakers. *Aphasiology* 12:2, s. 99-117.
- Jensen, L.R. (2001). Mapping-metoden – en undervisningsmetode til afasiramte med agrammatisk tale. *Dansk Audiologopædi*, 66-82.
- Jensen, L.R. og Lønnberg, C. (2003). Mapping-metoden i anvendelse – nogle erfaringer og en beskrivelse af et undervisningsforløb. *Dansk Audiologopædi*, 18-34.
- Kay, J., Lesser, R. og Coltheart, M. (2009). *Psykolingvistisk kartlegging av språkprosessering hos afasirammede (PALPA)* (norsk oversettelse). Oslo: Novus forlag
- Kirmess, M. (2007). Constraint induced språkterapi: en introduksjon. *Norsk tidsskrift for logopedi*. 53 (1). s. 12-17
- Leonard, L. B. (1998). *Children with Specific Language Impairment*. Massachusetts: The MIT Press
- Lind, M., Moen, I. og Simonsen, H. G. (2006). Verb. og setningstesten (VOST): et nytt redskap i den logopediske verktøykasse (del 2). *Norsk tidsskrift for logopedi*. 52 (4)s. 5-10
- Lind, M. (2008) Hva forteller ulike typer kartlegging? En kasusbeskrivelse Innlegg på kartleggingskurs på Bredtvet kompetansesenter 31.01.2008.
- Marshall, J. (2013). Disorders of Sentence Processing in Aphasia. I: Papathanasiou, I., Coppens, P. og Potagas, C. *Aphasia and Related Neurogenic Communication Disorders*
- Morris, J., Webster, J., Whitworth, A. og Howard, D. (2012). *Newcastle University undervisningsmateriell for afasirammede. Setningsprosessering*. Norsk oversettelse. Oslo: Bredtvet kompetansesenter.
- Pickering M. J. og Garrod, S. (2004). Toward a mechanistic psychology of dialogue. *Behavioral and Brain Sciences*, 27, 169-225.

HUSK!

Logopediens dag 6. mars 2013

Norsk
Logopedlag

VINTERKURS

Universitetet i Oslo, Oslo 7.–9. mars 2013

TORSDAG 7. MARS 2013 (Helga Engs Hus)

kl 1000-1030

Registrering

kl 1045-1100

Åpning

kl 1100-1230

Professor **Rolv Mikkjel Blakar**, Universitetet i Oslo

Språk som makt og avmakt

kl 1230-1330

Lunsj

kl 1330-1500

Speech and Language Therapist, dr. **Hazel Roddam**, University of Central Lancashire

Evidence-Based Practice and Practice-Based Evidence: Opportunities and Challenges

kl 1500-1530

Kaffe

kl 1530-1700

Professorene **Inger Moen & Hanne Gram Simonsen**, Universitetet i Oslo

Fonetikk og fonologi for logopeder

FREDAG 8. MARS 2013 (Georg Sverdrups Hus)

kl 0900-1015

Speech and Language Therapist, dr. **Trudy Stewart**,

Leeds Community Healthcare NHS Trust

Bridges as metaphor for the client-clinician relationship.

A reflective presentation

kl 1015-1045

Kaffe

kl 1045-1200

Logoped dr. **Ingrid Behrns**, Göteborg Universitet

Läs- och skrivförmåga - svårigheter i samband med afasi

kl 1200-1300

Lunsj

kl 1300-1430

Parallelle sesjoner

Ingrid Behrns

Workshop 1: ***Läs- och skrivförmågan vid afasi, hur påverkas individen och hur kan man träna?***

Professor **Susanna Simberg**, Åbo Akademi og professor em.

Britta Hammarberg, Karolinska Institutet

Workshop 2: ***Resonansrörsmetoden i röstbehandling; presentation***

och observationer av stämbandsvibrationer Trudy Stewart

Workshop 3: ***Working with groups of adults who stammer***

kl 1430-1500 Kaffe

kl 1500-1630

Parallelle sesjoner

Ingrid Behrns: Gjentar workshop 1

Susanna Simberg & Britta Hammarberg Gjentar workshop 2

LØRDAG 09. MARS 2013 (Georg Sverdrups Hus)

kl 1000-1130 Speech and Language Therapist, dr. **Vicky Joffe**, University College London

Enhancing language and communication in adolescents with speech, language and communication needs: narrative and vocabulary enrichment

kl 1130-1200 Kaffe

kl 1200-1330 **Vicky Joffe** fortsetter

Det tas forbehold om endringer i kursprogrammet. Omtale av forelesere legges på NLLs hjemmeside i januar 2013.

Spørsmål vedrørende kurset kan rettes til:

Anne-Lise Rygvold

Institutt for spesialpedagogikk,
UiO

Tlf: 22 85 80 78

E-post: a.l.rygvold@isp.uio.no

Monica Koumanidi Knoph

Institutt for lingvistiske
og nordiske studier, UiO

Tlf: 22 84 49 08

E-post: monica.knoph@iln.uio.no

Marianne Klem

Institutt for spesialpedagogikk,
UiO

Tlf: 22 85 82 61

E-post: marianne.klem@isp.uio.no

Priser:

- * Hele kurset kr 2.100,- ved påmelding **før** 20. januar 2013
kr 2.600,- ved påmelding **etter** 20. januar 2013
- * Dagpakker kr 1000,- for hver av dagene torsdag 7. mars og fredag 8. mars
og kr 750,- for lørdag 9. mars 2013

Påmelding:

NLLs nettsider www.norsk-logopedlag.no fra januar 2013. Det skal ikke betales noe ved påmelding. Deltakere mottar faktura i følge de valgene som er gjort ved påmelding på nettet. Påmelding er bindende.

Rabatter:

Studenter på masterstudiet i logopedi får 50 % rabatt på kursavgift.

Avbestilling

Før 24. februar 2013 belastes avbestilling med kr 250,- Ved avbestilling **senere enn** 24. februar 2013 eller **uteblivelse**, blir kursavgift ikke refundert.

NB!

Forelesernes lysark legges ut til nedlasting på nettsidene i forkant av kurset, og vil ikke bli distribuert på kurset.

Afasidagene på Bredtvet 2012

Afasidagene på Bredtvet ble i år arrangert for tolvte gang, og 1. og 2. november møttes nærmere 100 logopeder til faglig oppdatering, diskusjoner og sosialt samvær med kollegaer fra fjern og nær.

Temaet for den første kursdagen var talepraksi, et lenge etterlengtet tema blant deltakerne på Afasidagene. Apraksi vil si at man har vansker med å få til viljestyrte, motoriske handlinger, til tross for at muskulaturen er uskadd. Og ved talepraksi er det talemuskulaturen man har vansker med å få programmert riktig, noe som fører til artikulasjonsvansker. Den vanligste årsaken til talepraksi er hjerneslag, og talepraksi opptrer ofte sammen med afasi. Dr. Ingrid Aichert, logoped og forsker fra München, gav oss en grundig innføring i teori, kartlegging og tiltak for talepraksi og brukte på en forbilledlig måte mange konkrete eksempler fra sin egen praksis. En grunn til at talepraksi er et vanskelig fenomen å få tak på, er at mange av symptomene på talepraksi er sammenfallende med symptomer på fonologiske vansker ved afasi – selv om de underliggende årsakene til vanskene altså er ulike: vansker med fonologisk innkoding ved afasi versus vansker med fonetisk innkoding ved talepraksi. Når talepraksi også ofte opptrer sammen med afasi hos den som rammet, blir ikke situasjonen enklere. Ingrid Aichert gav mange konkrete råd for behandling av talepraksi. Blant annet la hun vekt på at man bør fokusere på stavelser snarere enn enkeltlyder, og at det er viktig at de øvelsene man gjør, er knyttet til taleproduksjon og ikke er generelle øvelser for oralmotorikk.

Den andre kursdagen var foreleserne hentet i nær-området, og vi fikk varierte smakebiter på noe av den fagutviklingen som skjer på afasifeltet og tilgrensende områder i Norge. Først ut var Ellen Borge, forbundsleder i Afasiforbundet i Norge. Hun presenterte både en ny film om det å leve med afasi som Afasiforbundet har fått laget i år, og en informasjonskampanje kalt «Gi tid». Filmen ble møtt med spontan applaus fra salen, og både den og informasjonsmateriellet vil helt sikkert bli tatt i bruk når kursdeltakerne kommer hjem til «sine» afasi-

Dr. Ingrid Aichert. Foto: Kirstin Flebu Jørundland

Leder i Afasiforbundet i Norge, Ellen Borge. Foto: Eli Qvenild

Anne Katherine Hvistendahl. Foto: Eli Qvenild

rammede. Afasifilmen blir presentert i en egen artikkel i dette nummeret av «Logopeden».

Logoped Pål Ericson fra stemmeteamet ved Bredtvet kompetansesenter presenterte dvd-en «Logopedisk stemmetrening» der så vel logopeder, studenter og personer som trenger stemmetrening, utvilsomt vil finne mange nyttige øvelser presentert på en svært instruktiv måte. Dvd-en blir presentert i en egen artikkel i dette nummeret av «Logopeden».

Logoped Ingvild Røste fra afasiteamet ved Bredtvet kompetansesenter gav en innføring i et nytt tiltaksmateriell for vansker med forståelse og produksjon av setninger hos afasirammede. Materialet er utviklet ved Newcastle University, og det er oversatt/tilrettelagt for norsk av afasiteamet ved Bredtvet kompetansesenter. Det består av et veiledningshefte og to cd-er med til sammen ca 4000 sider med oppgaver. Tiltaksmaterialet (NUMA: Setningsprosessering) blir presentert i en egen artikkel i dette nummeret av «Logopeden».

Det siste temaet på årets Afasidager var kognitive kommunikasjonsvansker – hva er det, og hvordan kan man kartlegge og arbeide med slike vansker? Logoped Anne Katherine Hvistendahl fra afasiteamet ved Bredtvet kompetansesenter presenterte så vel teori som egne erfaringer fra praksis, og gav oss innsikt i et vanskeområde ikke alle av oss har erfaring med. Kognitive kommunikasjonsvansker er også tema annetsteds i dette nummeret av «Logopeden».

Marianne Lind

Hyggelig å treffe kollegaer på Afasidagene. Foto: Kirstin Flebu Jørundland

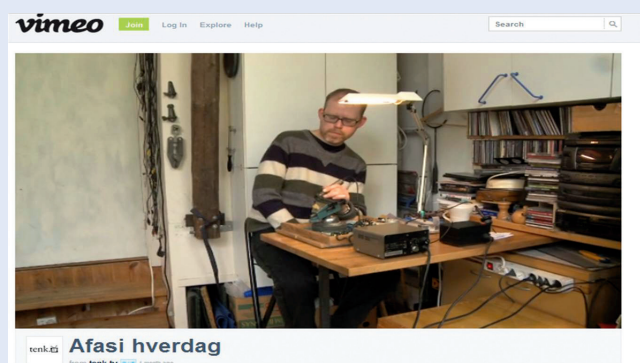
«Afasihverdag» – ny film om afasi

Hva er egentlig afasi? Og hvordan preger afasien hverdagen for den som er rammet og hans eller hennes familie? Afasiforbundet i Norge har nylig lansert en film – «Afasihverdag» – der vi møter Ole Henrik Lyhus, Jan Ivar Tomren og May Britt Kløverød, som alle har afasi. De ble alle tre rammet av afasi i relativt ung alder og har levd med afasien i mange år. Sammen med noen av familiemedlemmene sine deler de åpenhertig av de erfaringene de har fra det å rammes av – og leve med – afasi. «Afasihverdag» gir et sterkt og nært, men samtidig nøkternt og informativt, bilde av hvordan det kan oppleves å få livet «snudd på hodet». Afasien fører med seg vansker og store livsendringer, ikke bare for den personen som er rammet, men også for de andre i familien. Til tross for dette greier filmen å få fram at det også går an å bygge videre på de ressursene man har, og på den måten skape seg gode liv også etter at afasien har rammet.

«Afasihverdag» vil være et godt bidrag for logopeder og andre som skal informere om afasi, for så vel personer som er rammet og deres pårørende som for andre fagfolk. Filmen er produsert av tenk.tv, og den kan fritt lastes ned fra internett: <http://vimeo.com/50668477>.

Marianne Lind

Foto: Laget med tillatelse fra Afasiforbundet.

HUSK! Logopediens dag
6. mars 2013

Afdækning og gjenoptræning af kognitive kommunikationsforstyrrelser: Et efterutdanningskurs for logopeder

3.-5. oktober 2012, Hvidovre Hospital, København

Det er ikke ofte det arrangeres kurs for logopeder om dette emnet, verken i Norge eller Norden. Den faglige nysgjerrigheten og forventningen ble umiddelbart vekket av invitasjonen. Arrangementet var et samarbeid mellom Foreningen af Universitetsuddannede Audiologopeder, Glostrup Hospital (Afdeling for Højt Specialiseret Neurorehabilitering) og Hvidovre Hospital (afdeling for Højt Specialiseret Neurorehabilitering og Traumatisk Hjerneskade). Den canadiske logopeden, fagsjefen og forskeren Sheila MacDonald var invitert til å holde et to-dagers kurs om «Kartlegging og gjenopptrening av kognitive kommunikasjonsvansker: evidensbasert praksis og klinisk forståelse». Arrangøren bidro også med en halv dags introduksjon om nevropsykologiske og sosial-kognitive aspekter ved kognitive kommunikationsforstyrrelser, ved psykolog Tina Haren. Det kan like godt sies helt innledningsvis: forventningene ble innfridd. Den fornøyde norske delegasjonen besto av to logopeder fra Sunnaas Sykehus, en fra Haukeland samt undertegnede.

Innføring i tema (dag 1)

Psykolog Tina Haren er i ferd med å skrive en doktorgrad om nevrologiske skader som årsak til kognitive kommunikasjonsvansker ved alvorlig traumatisk hjerne-skade. Hun ga oss en innføring i kognitive kommunikasjonsvansker i et nevropsykologisk perspektiv for å forberede oss til Mac Donalds gjennomgang. Begrepet kognitive kommunikasjonsvansker ble definert som vansker med språk i bruk: et bredt begrep som omfatter kommunikasjonsvansker som følge av kognitive skader. Videre fikk vi en innføring i hjernens oppbygning og funksjon, før hun gikk over til å snakke om kartlegging. Hun understreket at ettersom feilkilden ved kognitive kommunikasjonsvansker er å finne i avsenderens kognisjon, er det nødvendig å kartlegge følgende fire kognitive domener:

Sheila MacDonald.

Hukommelse (innkoding, lagring og gjenkallelse);

Våkenhet og oppmerksomhet (våkenhet, tempo, selektiv, vedvarende og delt oppmerksomhet)

Eksekutive funksjoner (overblikk, abstraksjonsevne, fleksibilitet, strategi/planlegging og sosial tilpasning)

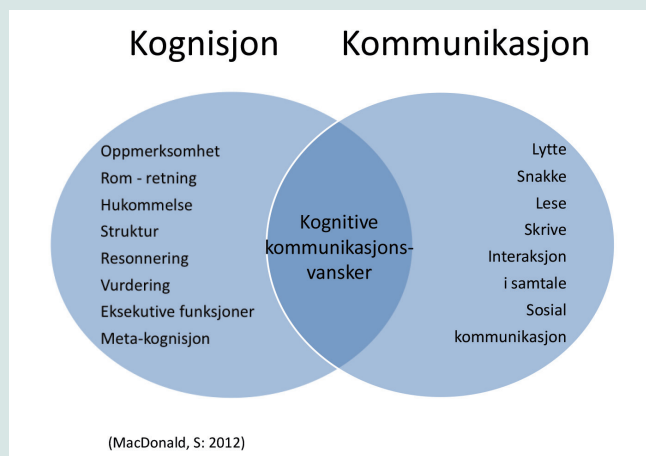
Persepsjonsforstyrrelser (sansing, afasi, agnosi, erkjennelse, neglekt og apraksi).

Dag 2 & 3

MacDonalds kurs tok for seg de kliniske fasene ved kognitive kommunikasjonsvansker: akutt behandling, gjenopptrening og tilbakeføring til samfunn/skole/arbeidsliv. Kurset dekket også alle aldersgrupper og vanskegrader. Med bakgrunn i sitt mangeårig arbeid på St. Michael's Hospital i Toronto, har MacDonald blant annet skrevet flere praksisrettete lærebøker, designet videreutdanningskurs for logopeder og har utviklet kartleggingsverktøy på området.

Hun har også gjort seg den erfaringen som mange kan kjenne seg igjen i: vi husker skuffende lite av kurs vi har vært på. For å øke utbyttet, fikk vi et lite notisark hvor vi skulle skrive ned de aller viktigste punktene som ble presentert i løpet av kurset. Her er hovedpunktene referenten i den norske delegasjonen fikk med seg:

Kommunikasjon i kontekst. Kognitive kommunikasjonsvansker oppstår når kognitive funksjoner som benyttes i kommunikasjon blir skadet. Det illustrerte hun slik:

De ulike områdene av hjernen samarbeider ved hjelp av et finmasket nettverkssystem, og gjør det mulig for oss å benytte store deler av hjernen når vi kommuniserer. Kognitive kommunikasjonsvansker er ikke nødvendigvis forbundet med skader på spesielle områder i hjernen, de kan også forklares med skader i hjernens nettverk.

Begrepet kognitive kommunikasjonsvansker avgrenses mot progressive lidelser som Parkinson, Alzheimer og Huntingtons sykdom. Ettersom vanskene først og fremst viser seg i diskurs, samtale og sosial interaksjon/pragma-

tikk, skiller de seg også fra afasi, som hovedsakelig har sin årsak i språkvansker på det lingvistiske ord- og setningsnivået. Spissformulert sa hun det slik: «patients with aphasia think better than they speak; patients with cognitive communication disorder speak better than they think».

Pasienter med kognitive kommunikasjonsvansker bruker ofte et magert, vagt, springende og usammenhengende språk. Videre strever de ofte med ordleting. Språkforståelsessvansker kommer ofte til syne når det blir brukt lange, komplekse setninger, abstrakte begreper, implisitte betydninger, sarkasme eller humor. Bakgrunnsstøy kan være krevende, likeså raske skifter av samtaleemner og mange samtalepartnere på en gang. Pasientene kan ofte streve med å ta initiativ, turtaking, valg og vedlikehold av tema, reparasjon av brudd i kommunikasjon og ta samtalepartnerens perspektiv.

Forekomst. Foreleseren la frem forskning som tydet på at det er langt flere som får kognitive kommunikasjonsvansker enn f.eks afasi. Beregningene varierer en god del – de er ikke foretatt med samme parametre, og varierer med hensyn til utsnitt av populasjonen, skadens alvorlighetsgrad, tid etter skade og måten man kartlegger pasientene på. Selv konservative anslag viser imidlertid at det er et stort behov for logopedisk kartlegging og oppfølging for denne pasientgruppen.

Kartlegging av det komplekse. Det ble understreket at det var viktig å vurdere både grunnleggende og mer kompleks kommunikasjonsferdighet, ettersom vanskene ofte først synes i situasjoner som krever komplekse kognitive ferdigheter. Ettersom pasienter på sykehus er i strukturerte omgivelser, kommer ikke moderate kognitive vansker så lett til syne. Det er først når pasienten skal interagere sosialt og fungere i arbeid at vanskene vises fullt ut.

Det ble gjennomgått en del engelskspråklige tester på området sammen med tester som tradisjonelt har vært benyttet av nevropsykologer. MacDonald viste til ICFs klassifiseringssystem hvor man ser på pasientens kroppsstrukturer, herunder kognitive strukturer, og pasientens fungering i aktivitet og miljø. Ved å bruke denne tilnærmingen i kartlegging får man bedre frem pasientens vansker. MacDonald har også utviklet et standardisert

kartleggingsverktøy, The Functional Assessment of Verbal Reasoning and Executive Strategies (FAVRES, 2005). Testen krever en del av pasientens kognitive ferdigheter over tid, og det testes i naturlig kontekst. Samtidig er det mulig å utføre testen i klinikk. FAVRES er oversatt til dansk i forbindelse med en ny master-oppgave fra 2011, og det arbeides med å få testen publisert i Danmark.

Oppfølging i klinikk og i kontekst: Pasienten bør også følges opp ved at man ikke bare fokuserer på pasientens vansker slik de vises i klinikk, men hvordan pasienten fungerer i det faktiske liv. Forskning indikerer at oppfølging både på vanske- og funksjonsnivå er nødvendig, og at oppfølging på funksjonsnivå er mest effektivt. Pasientgruppen har behov for en helhetlig gjenopptrening: etablering av strukturer, rutiner og strategier for å håndtere hverdagssituasjoner i en så naturlig setting som mulig, i nært samarbeid med pårørende og eventuell skole/arbeidsgiver.

Som logopeder bør vi hele tiden være opptatt av eksisterende og ny forskning for å drive så evidensbasert som mulig. I løpet av det siste 10-året har vi fått mye god

forskning som slår fast at rehabilitering av mennesker med kognitive kommunikasjonsvansker virker. Nå forskes det videre på hvilke spesifikke behandlingsopplegg som virker mest effektivt.

I arbeidet med denne pasientgruppen bør vi fokusere på sosial interaksjon og kommunikasjon fremfor språk og tale. Det kreves samarbeid med andre profesjoner, der man tar utgangspunkt i pasienten som individ med egne målsetninger. Videre bør det fokuseres på at pasienten skal fungere best mulig i eget miljø. Imidlertid er det viktig å ikke overta styringen når vi etablerer en struktur rundt pasienten – da risikerer vi å bli pasientens frontallapper! De færreste liker å være pasienter; de aller fleste ønsker å ta beslutninger om eget liv i mest mulig grad. Pasienter med kognitive kommunikasjonsvansker får også påpekt mangler i sin kommunikasjon i oppfølgingen, og det kan oppleves svært ubehagelig. Respekt for, empati med og hensyntaken til pasienter i en sårbar posisjon er derfor grunnleggende for en god rehabilitering. Likeså muligheter for mestring i de oppgavene vi gir pasienten. MacDonald fremhevet også at logopedens oppgave er å påpeke fremskritt, og feire dem sammen med pasienten.

Fornøyde kursdeltakere.

Oppsummering

Foredragsholderne kompetanse og ferdigheter i å gå dypt i temaet medførte svært lærerike dager. Deltakerne kom fra Sverige, Island, Danmark og Norge, og responsen fra deltakerne var meget god. Kurset utgjorde første del av et undervisningsopplegg i to deler, og det var mange som ønsket å få med seg oppfølgeren.

Forhåpentligvis er det såpass stor interesse for dette feltet at kurset, både del 1 og del 2, kan avholdes på våre breddegrader – til glede for logopeder i hele Norden og deres pasienter, klienter og brukere.

Anne Katherine Hvistendahl

Anbefalte nettsider og artikler:

http://www.caslpo.com/Portals/0/ppg/ppg_ccd.pdf (Guidelines i Canada)

<http://www.ancds.org/pdf/articles/Coelho,%20Ylvisaker,%20Turkstra%20non-stand%20assess%20Sem%202005.pdf>
(Ikke-standardiserte kartleggingsmetoder)

<http://www.ccdpublishing.ca/favres.aspx> (om FAVRES, kartleggingsverktøy)

<http://www.linguisystems.com/index/home> (læremidler)

http://www.bced.gov.bc.ca/specialed/sped_res_docs.htm (hvordan drive opplæring av elever og studenter med traumatisk hjerne-skade)

<http://www.psychbite.com> (side om forskning innenfor kognitive vansker)

<http://www.speechbite.com> (side om forskning innenfor kommunikative kommunikasjonsvansker)

Ylvisaker, M. et al. (2005) *Behavioral and social interventions for individuals with traumatic brain injury: A Summary of Research with Clinical Implications* Seminars in Speech and Language Vol. 26 no 4

MacDonald S. & Wiseman-Hakes, C. (2010) *Knowledge translation in ABI rehabilitation: A model for consolidation of the evidence for cognitive-communications interventions*. Brain Injury, p 486-508

Cicerone, K. D. et al. (2011) *Evidence based cognitive rehabilitation: Updated reviews of the literature from 2003-2008*. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation 86(aug) 1681-1992

HUSK! Logopediens dag
6. mars 2013

Ved Logopedisk senter i Nordland, Sømna, er det ledig inntil tre årsverk for

LOGOPED/SPELIALPEDAGOG

Vi har behov for utredningskompetanse innen områdene språk/tale samt kompliserte og sammensatte lese-/skrivevansker. Søkere med kompetanse innen ett eller flere av områdene oppfordres til å søke.

Logopedisk senter i Nordland er en fylkeskommunal virksomhet med arbeidsområde som omfatter utredning og veiledning av barn/ unge og voksne som har språk-, tale-, taleflyt- og lese og skrivevansker. Arbeidet vil også omfatte veiledning og kursing av støttesystemer i nærmiljø som skole og barnehager. Nordland fylke er geografisk arbeidsområde.

Sentret er fortiden inne i en omstillingsprosess. Statped som før kjøpte tjenester overtok to stillinger i mars 2012. Senterets framtid er nå usikker. Per dags dato er det full finansiering av driften ut 2013. De utlyste stillingene vil derfor i første omgang være midlertidige og bare gjelde kalenderåret 2013.

Ut fra tilmeldte behov vil stillingenes primære arbeidsområde omfatte barn i førskole/grunnskole med språk/tale/lese og skrivevansker.

Arbeidstakerne ved LSN følger det kommunale avtaleverket med rettigheter og plikter fastsatt i gjeldende lover, personalreglement, tariffavtaler, pensjonsvedtekter og instruksjer. Lønn etter avtale ut fra utdanning, kvalifikasjoner/praksis.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til LSN, tlf. 75029980.

Se også vår nettside www.lsn.no

For nærmere informasjon om Sømna henvises til www.somna.kommune.no

Søknad med CV og bekreftede attester og vitnemålsskopier sendes:

Logopedisk senter i Nordland,

Bjørveien 19

8920 Sømna

Søknadsfristen settes til 4. januar 2013.

Academy of Aphasia

- 50 års jubileum

Golden Gate bridge.

«During the 36th Convention of the American Speech and Hearing Association (ASHA) in 1960 at the Statler Hilton Hotel in Los Angeles, Ronald Tikofsky, Hildred Schuell, Martha Taylor and Joseph Wepman gathered informally in Martha Taylor's hotel room for drinks... It was the group's consensus that a multidisciplinary group needed to be organized... to serve as a forum for the exchange of scientific information about aphasia.»

The Academy of Aphasia.

Martha Taylor Sarno, *The Academy of Aphasia: A Twenty-Five Year History* (http://www.academyofaphasia.org/About/academy_history.html)

Det tok noen år før idéen ble til virkelighet og The Academy of Aphasia ble stiftet og hadde sitt første møte i 1962 i Chigago. Akademiet har vokst fra sine 9 grunnleggere til å inkludere over 180 medlemmer i et tverrfaglig miljø som inkluderer lingvister, logopeder, nevrologer, psykologer, hjerneforskere og mange flere faggrupper som er forskningsmessig interessert i afasi. Formålet er «...to promote communication among those disciplines that contribute to the understanding of Aphasia» og videre «The Academy shall encourage research in all disciplines that contribute to the understanding of aphasia.» (ibid).

The Academy arrangerer årlig en internasjonal konferanse og årets store 50 års jubileumskonferanse ble holdt i San Francisco 28.-30.oktober. Konferansen omfattet både inviterte foredragsholdere, muntlige presentasjoner og store postersesjoner. The Academy har et tydeligere forskningspreg enn andre store internasjonale

konferanser, for eksempel Clinical Aphasiology Conference. Samtidig er det rom for presentasjoner fra masternivå side om side med erfarne professorer innen feltet. Posterseksjonene er slikt sett et viktig møtepunkt som gjør det lettere å komme i kontakt med fagfeller på romannshånd eller til å la seg inspirere av all den forskningen som foregår internasjonalt.

Afasi viser seg å være et nokså bredt begrep i denne sammenheng. Mange bidrag omhandler selvfølgelig de klassiske afasiområder og ulike treningsmetoder, kartleggingsformer og kasus- beskrivelser med hjernebilde-teknikker. Leseproblematikk tilknyttet afasi står sterkt, mens skriftlig produksjon synes å komme mer i fokus i forskning og rehabilitering. Et stadig voksende område gjelder flerspråklig afasi og ikke minst ulike demens-typer. Man kan også finne mer filosofiske drøftinger, f. eks. om Freuds vedvarende aktualitet når det gjelder afasisyndromer, metodiske diskusjoner (for eksempel om kasusstudier) og det dukket også opp foredrag om spesifikke språkvansker (SLI) og mulige fellespunkter til afasifeltet. Undertegnede fikk gleden av å presentere Sunnaas intensive afasiprogram SunCIST (jf. presentasjon fra årets landsmøte i NLL) til et internasjonalt publikum med gode tilbakemeldinger om muligheter for å bruke forskning i klinisk virksomhet.

I anledning 50-årsjubileet ble det invitert til et eget symposium med tittelen «Frontiers of language science». Ronald Tikofsky, en av grunnleggerne av the Academy, fikk æren av å ha åpningsforedraget og reflektere over denne historiske begivenheten. De oppfølgende foredrag skisserte afasifeltets viten per i dag og videre utfordringer, med Alfonso Caramazza som snakket om «Objects, Actions, Words, and the Brain», Argye Hillis om «Discovering the Dynamics of the Language Networks» og Jenny Crinion om «Stimulating Speech and Language Recovery». Sistnevnte fremhevet de lovende resultatene man begynner å se ved å bruke hjerne-stimulering for å øke hjernens plastisitet og mottak-barhet for trening, for eksempel hos logoped. Mange av foredragene og posterene reflekterte disse fokus-områdene.

Anna Basso bidro med et annerledes tilbakeblikk over afasifeltet og forskning fra 1950-2012 som kan sammen-fattes på følgende måte:

- I 1940- og 50-årene var man opptatt av effekt-studier, som viste god effekt for afasi-rehabilitering – men man tok ikke hensyn til spontan bedring!
- 1960- og 70-tallet var afasisyndromenes tiår. Mange effektstudier innenfor syndrominndeling viste derimot ingen effekt av afasibehandling (gammel kunnskap som fortsatt sitter igjen hos mange medisinerere).
- 1980 – 2000 omfattet den kognitiv nevro-psykologiske æraen, hvor evidensbasert til-nærming får stadig større fokus og hvor man igjen begynner å vise til positive effektstudier for afasi, for eksempel med Cicerones meta-analyser.
- 2000 og fremover synes retningen å ha skiftet mot den sosiale og konsekvensbaserte til-nærmingen. Basso vekket en del motstand når hun hevdet at hun ikke oppfattet dette som en «treatment approach» for den afasirammede. På den andre siden fremhever også hun frem-veksten av moderne hjernestimuleringsteknikk og muligheten dette kan tilføre afasi-rehabiliteringen.

The Academy har også tradisjon for å ha en felleslunsj med en foredragsholder som gjerne er en personlighet som ikke jobber med afasi til daglig, men som berører afasifeltet i sin forskning og gjennom sine teorier. Gregory Hickok, Professor i Cognitive Sciences og

San Francisco med havtåke.

Director of the Center for Cognitive Neuroscience at UC Irvine var årets taler og startet friskt ut med å fortelle at sist han var invitert som taler gikk halvparten av tilhørerne i protest! Dette vekket mer enn nok interesse for å høre hva han ville si den gangen. Og så snakket Hickok om Wernicke, og at hans «dual stream-modell» viser seg å fortsatt eller igjen å medføre en del riktighet. Dvs. todelingen i henholdsvis en sensorisk-lyd bane (forståelse) og en sensorisk-motor bane (produksjon). Mye av afasifokuset på språketablering og rehabilitering dreier seg om produksjon og stimulering av motoriske områder. Hickok påpekte derimot at man ikke trenger å ha et motorsystem for å kunne gjenkjenne og forstå språk, som han eksemplifiserte med studier fra barns språkutvikling og f.eks. Dorothy Bishop. Hickok var enig i at persepsjon og språkproduksjon er forbundet, men påstår at den går motsatt vei, dvs. at auditivt sensorisk input er grunnleggende før produksjon av språk kan finne sted. Med andre ord, alle språklige ytringer er en respons på en sensorisk input (på samme måte som i en motorisk handling). Han ser for seg at denne sensoriske reaksjonen aktiverer et motorisk program, som hvis det ikke stemmer overens må korrigeres. Dette forutsetter en intern feedback-mekanisme, og det er forstyrrelser av denne som kunne forklare for eksempel konduksjonsafasi, men også teorier innenfor stamming(!). For å sammenfatte hans teori: «Perception is active! Prediction is a major comprehension mechanism!». Ingen gikk, mange klappet og det viser seg å være rom for nye og gamle ideer for å tenne nysgjerrigheten og drive faget fremover.

The Academy pleier å foregå i stilfulle lokaler og flotte plasser. Deltakelsen er internasjonal, men i år var vi bare

to representanter fra de nordiske landene. Det håper jeg kan økes når neste års konferanse er planlagt på vår side av Atlanteren i Luzern, Sveits. Velkommen i oktober 2013!

Melanie Kirmess

Cable car opplevelse.

ALLE KAN TRENGE LITT NY INSPIRASJON, SÅ HER ER ET FORSLAG

Følg spor, finn vei og gå på jakt med selungen Sigurd, hr. og fru Snømann, flygeøglen, drageungen og edderkoppene Else i Følg frosken – norsk utgave.

Veiledning og oppgaver med tall, mengder, former, spor, labyrinter og speilbilder. De 75 kopi-arkene med oppgaver ligger inne på den vedlagte cd'en, slik at man kan printe ut etter behov.

Nok 320,-

Mer informasjon og bestilling på

www.spf-norge.com

Special-pædagogisk forlag · Birk Centerpark 32 · DK-7400 Herning · Tlf +45 9712 8433 · ekspedition@spf-herning.dk
Kundetjeneste Norge: Info Vest forlag · Hetlandsgt 12 · 4340 Bryne

Stamming i et nevrologisk og kognitivt perspektiv - fagkveld med OLL og Stine Brubak

Tirsdag 13. november inviterte Oslo Logopedlag til fagkveld med temaet «Stamming i et nevrologisk og kognitivt perspektiv». Det viste seg å være et populært tema, og rundt 40 deltakere fikk med seg Stine Brubak sitt engasjerte foredrag.

Stine Brubakk har en master i spesialpedagogikk med fordypning både i psykososiale vansker og logopedi fra Universitet i Oslo, i tillegg til en klinisk spesialisering i taleflyt (ECSF) fra Lessius University College i Belgia. Hun har påbegynt studier i Cognitive Behavioural Therapy (CBT).

Hva vet vi om stamming?

For å skape en felles plattform for forståelse av kveldens tema, begynte Brubak med å presentere de nevrologiske forutsetningene for språk, og hva vi i dag vet om stamming. Vi vet at det er mange områder i hjernen som involveres når vi bruker og lærer språk, og nyere forskning har vist at det er mer komplekst enn tidligere antatt. Det er også funnet at det er både strukturelle og funksjonelle forskjeller i «stammende hjerner» og «ikke-stammende hjerner», og det er i dag bred enighet om at stamming er resultat av en nevrobiologisk dysfunksjon. I tillegg vet vi at det er flere forsterkere i miljøet, og både kognitive og emosjonelle komponenter spiller inn. Flere undersøkelser har vist at det er høy samvariasjon mellom stamming og sosial angst, uten at dette indikerer at mennesker som stammer er mer engstelige av natur enn andre.

Kognitiv terapi

Metoden ble utviklet på 1960 tallet av Aaron Beck, og brukes i dag i behandling innenfor flere området. Kognitiv terapi kan beskrives som en prosess hvor vi prøver å forstå alle inntrykk rundt oss; vi er alle i kontinuerlige prosesser hvor vi filtrerer og tolker informasjon for å forstå opplevelser og verden rundt oss, og vi kan alle misforstå ting som skjer og trekke forhastede konklusjoner. Hos noen blir imidlertid den negative tolkningen av omverdenen mer eller mindre automatisert, noe som fører til at man møter veldig mange situasjoner og opplevelser med engstelse og negative forventninger. I kognitiv terapi ønsker man å identifisere

Stine Brubakk foreleser.

Det var stor interesse for OLLs fagkveld med tema stamming.

og jobbe med de negative tankemønstrene, utfordre dem og rekonstruere dem.

Kognitiv tilnærming og stamming

Kognitiv tilnærming til stamming legger vekt på å identifisere tanker og følelser i forhold til stammingen, og viser sammenhenger mellom den som stammer, stammingen og miljøet rundt. Fra salen ble det kommentert at «stamming er å være redd for å stamme – en gang til». Denne redselen er det viktig å være klar over, og samtidig prøve å gjøre noe med. I kognitiv terapi er ikke hovedmålet nødvendigvis å fjerne all stamming, men heller å ufarliggjøre stammingen, og vise at mange av de negative tankene og antagelsene ikke nødvendigvis stemmer. Ved at den som stammer får et mindre negativt syn på egen stamming, tenker man at redselen for å stamme blir mindre, noe som igjen fører til at stammingen faktisk blir mindre fremtredene.

Jannicke Vøyne

Referat fra Kari-Anne Bottergaard Næss sin disputas på avhandlingen:

Language and Reading Development in Children with Down Syndrome

Kari-Anne B. Næss disputerte for Ph.d-graden ved Universitetet i Oslo torsdag 4. oktober 2012 på avhandlingen: *Language and Reading development in children with Down syndrome*. Hennes veiledere har vært Professor Solveig-Alma Halaas Lyster (Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo) og Professor Charles Hulme (Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo) og bedømmelseskomiteen bestod av Professor Chris Jarrold (School of Experimental Psychology, University of Bristol), Ph.d Ulrika Wolff (Institutionen för pedagogik och special pedagogik, Utbildningsvetenskapliga fakulteten, Göteborgs Universitet) og Professor emerita Liv Randi Opdal (Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo).

Prøveforelesningen over oppgitt emne hadde tittelen *The development of phonological awareness in Down syndrome*. Kari-Anne presenterte først en teoretisk gjennomgang av

temaet fonologisk bevissthet og utvikling både hos typisk utviklede barn og barn med Down syndrom. I andre halvdel av forelesningen var fokus på resultater fra en meta-analyse Kari-Anne selv hadde gjennomført på temaet for anledningen, samt foreløpige resultater på dataene fra det longitudinelle studiet hun har gjennomført på en alderskohort av barn med Down syndrom i Norge. Bedømmelseskomiteen omtalte prøveforelesningen som «superb», de var imponert over hva hun hadde fått til på svært kort tid og fremhevet de foreløpige resultatene fra de empiriske studiene som svært interessante.

Kari-Annes forsvarte så sin artikkelbaserte avhandling som består tre artikler, en sammenfatning av disse i tillegg til en drøfting av praktiske, metodiske og teoretiske implikasjoner av disse tre arbeidene til sammen.

Følgende artikler inngår i avhandlingen:

1. «Language and verbal short-term memory skills in children with Down syndrome: A meta-analytic review» (Næss, Lyster, Hulme & Melby-Lervåg 2011)
2. «Language development in children with Down syndrome: A longitudinal study» (Næss, unpublished)
3. «Reading skills in children with Down syndrome: A meta-analytic review» (Næss, Melby-Lervåg, Hulme & Lyster 2012)

I sin avhandling presenterer Kari-Anne de første internasjonale meta-analysene på språk- og leseferdigheter hos barn med Down syndrom. Den longitudinelle studien er også unik i internasjonal sammenheng, fordi det er den første studien hvor man følger en alderskohort av barn med Down syndrom over flere år. Formålet med Kari-Annes arbeid har vært å bidra til å bedre den teoretiske kunnskapen om hvordan språkutviklingen til barn med Down syndrom foregår og følgelig kan få et bedre utgangspunkt for å utforme og evaluere aktuelle opplæringstilbud.

I den først artikkelen sammenliknes språk og verbalt korttidsminne hos barn med Down syndrom og typisk utviklede barn på samme nonverbale mentale alder ved hjelp av en meta-analytisk tilnærming. Hovedfunnene fra analysen viser at barn med Down syndrom har

omfattende språkvansker som berører både reseptive og ekspressive språkferdigheter.

De samme funnene blir bekreftet i den andre artikkelen, en longitudinell studie som følger språkutviklingen til barn med Down syndrom over tid. 43 barn med Down syndrom født i 2002 og 57 typisk utviklede kontrollbarn født i 2006 ble testet to ganger med ett år mellom testtidspunktene. Resultatene viser ingen signifikante forskjeller mellom gruppene i reseptivt vokabular. I forhold til ekspressivt vokabular derimot, skårer barna med Down syndrom betydelig svakere enn kontrollbarna. Det samme er tilfellet også for reseptiv grammatikk, ekspressiv grammatikk og verbalt korttidsminne. Gruppen av barn med Down syndrom viser dessuten svakere framgang i språk, verbalt korttidsminne og nonverbale mentale ferdigheter sammenliknet med de typisk utviklede barna. Studien avdekker at ordforråd og artikulasjon er viktige underliggende ferdigheter for språkutviklingen til barn med Down syndrom.

I den tredje artikkelen sammenliknes leseprofilen til barn med Down syndrom og typisk utviklede barn på samme ordlesingsnivå i en meta-analyse. Barna med Down syndrom skårer signifikant svakere enn de typisk utviklede barna i forhold til å avkode nonord. De har også betydelig svakere skåre på fonologisk bevissthet og vokabular. Vokabular forklarer en betydelig del av variansen i nonord-avkoding, men resultatet er ikke signifikant.

Diskusjonen mellom opponentene og Kari-Anne var svært interessant og relevante dilemmaer knyttet til hennes arbeid ble drøftet på en reflektert måte. Bedømmelseskommiteen roste særlig Kari-Annes betraktninger med hensyn til aktuelle metodiske utfordringer i tidligere studier. Utfordringene er spesielt knyttet til små utvalg med stor aldersspredning samt bruk av kontrollgruppedesign, noe hun understreker som viktige forhold som må kvalitetssikres i fremtidige forskningsstudier med fokus på språk- og leseutvikling hos barn med Down syndrom. Kari-Annes arbeid samlet sett, antyder at barn med Down syndrom synes å ha en bredere språkvanske (ikke bare ekspressive vansker) enn tradisjonelt antatt, noe hun fremhevet som et av de viktigste budskapene å bringe tilbake til praksisfeltet.

Kari-Anne B. Næss & Berit Rognhaug, instituttleder ved ISP.

Tekst: Marianne Klem – Foto: Hanne Næss Hjetland

Det europeiske samarbeidet – info fra CPLOL

CPLOL er et akronym for Comité Permanent de Liaison des Orthophonistes / Logopèdes de l'Union Européenne, en sammenslutning av logopedorganisasjoner fra 27 europeiske land. De fleste landene er EU-medlemmer, men også gamle EFTA-land som Island, Norge og Sveits er innvilget medlemskap av CPLOLs generalforsamling. I de senere årene har flere av de tidligere østblokklandene søkt om medlemskap. Den økonomiske situasjonen i Europa har imidlertid ført til at drøftinger rundt nye søknader i stor grad har blitt knyttet til økonomi, både generelt i Europa og spesielt i det enkelte søkerland for å være sikker på at landet kan oppfylle sine forpliktelser overfor CPLOL. Økonomiske forhold har også ført til at tidligere medlemsland, som Polen, har trukket sitt medlemskap. Enkelte av de større medlemslandene har dessuten hatt stort fokus på at de har bidratt med relativt større økonomiske bidrag til organisasjonen enn de mindre, og at konsekvensen av dette bør være at de får flere delegater og dermed større innflytelse i CPLOL. Som delegater fra et lite land har vi opplevd dette som en skjult trussel om å trekke seg fra vårt europeiske samarbeid. Dette innebærer at arbeidet som delegat i noen situasjoner kan oppleves som både et faglig og til en viss grad, et politisk arbeid.

CPLOL er i prinsippet organisert på samme måte som NLL. *General Assembly* (GA) er det overordnede nivået der beslutninger tas, tilsvarende NLLs landsmøter. Organisasjonenes virksomhet finner sted på to nivåer. Det øverste nivået ivaretas av *Executive comitee* (EC), tilsvarende styret i NLL, som står for organisasjonens overordnede så vel som daglige drift. Nivået under består av to komiteer *Professional Practice Commission* (PP) og *Education Commission* (EDU) hvor det meste av det praktiske arbeidet ivaretas. Disse kommisjonene kan sammenlignes med NLLs utvalg. Forskjellen mellom organisasjonene er imidlertid at det kontinuerlig dannes nye arbeidsgrupper innen hver av CPLOLs to komiteer for å ivareta arbeidsoppgavene som er bestemt av GA eller EC.

Som norske delegater er vi i hver vår komité: Randi

Fosser i PP og Anne-Lise Rygvold i EDU. For tiden er det fire ny-etablerte arbeidsgrupper i PP: *Marketing and media*, *Collaboration Working*, *Changing the role of SLT in the economic community* og *Economic evaluation-changing role of the SLT in the future world*. De fem undergruppene i EDU er *Clinical Practice in Initial Education*, *Continuing Professional Development* (videreutdanning), *Specialisation* (ønske om minst 90 studiepoengs spesialisering innen ett logopedisk område etter logopedutdanning på masternivå og 3 års klinisk erfaring), *Information management group* (utvikling av en nettside) og *Statistics* (innhenting av informasjon om utdanningsnivået, antall studieplasser, antall logopeder i forhold til innbyggertallet osv). Alle arbeidsgruppene samler inn data fra CPLOLs medlemsland, vanligvis gjennom ulike spørreskjemaer, og arbeidet skal være avsluttet til neste General Assembly i mai 2013.

I de siste par årene har vi som delegater særlig arbeidet med ICF og ICF-CY, utvikling av en arbeidsdefinisjon av logopedi som forskningsområde, praksis i begynnende undervisning og logopeders samarbeidspartnere. Dette har vært arbeid som strekker seg over lengre tid både på møtene som er lagt til to helger i året, og mellom møtene gjennom bruk av Skype, doddle og e-post når data skal hentes inn og bearbeides. På høstens møte, 20.- 21. oktober 2012, arbeidet vi som delegater, i tillegg til de 'generelle' møtene, i hver vår 'committee'. Randi Fosser arbeider for tiden med tverrfaglig samarbeid, der målet er å finne hensiktsmessige samarbeidsformer med andre fagpersoner: *'to make recommendations for effective models of multi-disciplinary team working'*. Arbeidsgruppen begynte sitt arbeid i mai 2012 og skal ha avsluttet arbeidet i oktober 2013. Anne-Lise Rygvold arbeider i en gruppe som har samlet data om praksis i de europeiske logopedutdanningene for å kartlegge situasjonen i dag så vel som syn på fremtidige utfordringer og nye praksisformer. På grunn av ulikheter i utdanning og språklige uklårheter har det ikke vært enkelt å samle disse dataene, men de analyseres nå i henhold til Turin Position Statement og Dublin Descriptors som angir retningslinjer for praksis på henholdsvis bachelor, master

og phd-nivå. Gruppens arbeid skal være avsluttet innen medio desember 2012 slik at det kan legges frem for GA i mai.

Et spesielt interessant innslag på høstens møte var engelske Royal College for Speech and Language Therapists' (RCSLT) presentasjon av sitt prosjekt GIVING VOICE. Utgangspunktet for prosjektet er RCSLTs oppfatning av at den økonomiske tilbakegangen i Europa sannsynligvis vil føre til at fag som logopedi blir rammet og sett på som 'mindre' vesentlige. GIVING VOICE skal synliggjøre og støtte faget Logopedi ved å hjelpe logopeder og brukere til å ha en stemme ut i offentligheten. Gjennom ulike, ofte lokale, virkemidler er det tenkt å bidra til opinionsskaping og nettverksbygging for å tydeliggjøre behovet for logopeder. Det er tre kampanjenivåer: politikere med kontroll over økonomi og politiske avgjørelser, media og grasrotnivået. For videre informasjon og inspirasjon se: www.givingvoiceuk.org

Randi Fosser og Anne-Lise Rygvold

Sykehuset i Vestfold

**MEDISINSK KLINIKK -
NEVROLOGISK SEKSJON OG HABILITERINGSSENTERET**

Logoped

100 % fast stilling, ledig. 80 % ved Nevrologisk seksjon og 20 % ved Habiliteringssenteret. Tiltredelse snarest.

Referansenr: 1577367910.

Stillingen vil være 80 % tilknyttet Nevrologisk seksjon med særlig fokus på utredning av kommunikasjons- og svelgevansker hos slagrammede i akutfasen, og 20 % tilknyttet Habiliteringssenteret med fokus på kartlegging, utredning og tiltak ved munnmotorikk- og svelgevansker hos barn og unge.

Nærmere opplysninger ved Remo Gerdt, seksjonsleder, tlf. 33 34 20 00.

Søknadsfrist: 31. desember 2012

For å lese mer og søke på stillingen:
www.sykehuset-vestfold.no

HELSE SØR-ØST

frantz.no

Helse Møre og Romsdal HF er eit helseføretak under Helse MidtNorge RHF og har ansvaret for den offentlege spesialisthelsetenesta i Møre og Romsdal. Verksemda omfattar sjukehusa i Volda, Ålesund, Molde og Kristiansund samt fleire omliggande institusjonar. Helseføretaket har omlag 4200 årsverk fordelt på 6500 tilsette, og gir eit differensiert tilbod innan dei fleste fagfelte i somatikk og psykisk helsevern. Vår visjon er å vere «På lag med deg for helsa di». Les meir om oss på www.helse-mr.no

Molde sjukehus

Klinikk for medisinske servicefunksjoner
Avdeling for rehabilitering,
Enhet for rehabilitering Molde/Molde kommune

Logoped

St.nr.: 636/2012

Kontaktinformasjon: Kristin Høgetveit, enhetsleder,
tlf. 71 12 28 59 eller Gro Bjørnstadjordet Ericson,
virksomhetsleder PPT, tlf. 71 11 12 36.

Søknadsfrist: 10. desember 2012

**Søknad blir sendt elektronisk via www.helse-mr.no
- der du òg finn fullstendig utlysningstekst.**

Kopi av attestar og vitnemål vil bli etterspurt ved intervju.
Vi ønskjer ikke kontakt med annonseselarar.

HELSE MØRE OG ROMSDAL

frantz.no

DELTA PÅ

4. NASJONALE KONFERANSE OM HJERNESLAG

OSLO KONGRESSENTER • FOLKETS HUS
14.-15. FEBRUAR 2013

Vi ønsker logopeder velkommen til å
delta på konferansen.

For mer informasjon om program, forelesere og påmelding:
www.hjerneslag.no

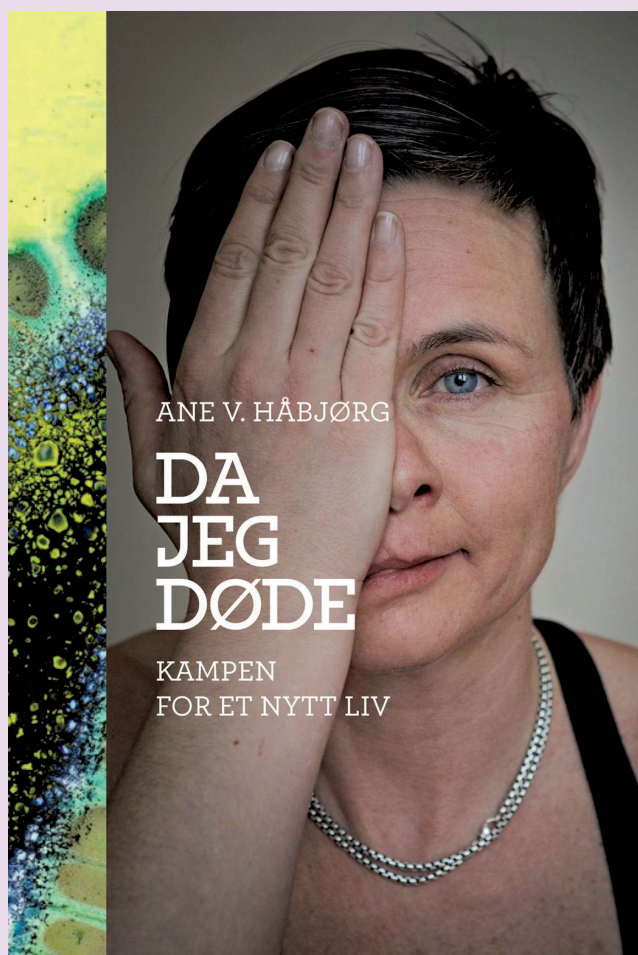
Ane Vallevik Håbjørg

«Da jeg døde. Kampen for et nytt liv»

(Pax Forlag 2012)

Ane Vallevik Håbjørg (født 1966) er journalist og forlagsredaktør. I 2009 ble hun rammet av en hjerneblødning. Boka «Da jeg døde» er hennes debut som forfatter, og inneholder tanker og erfaringer om det å leve med følgene etter et hjerneslag. Slaget kom uten forvarsel til henne som frisk, aktiv og veltrent 43 åring, og brakte med seg lammelser, nedsatt balanse, syns- og artikulasjonsvansker.

Håbjørg er svært åpen og ærlig i sin beretning om hva dette medfører. Hun beskriver sorgen og håpløsheten i erkjennelsen om at slaget *«tok livet mitt slik jeg kjente det»*. Hun legger ikke skjul på at det å være syk medbringer store doser selvmedlidenhet og sentimentalitet, men tar seg den retten: *«i hvert fall en periode til jeg gjenvinner likevekten»*. Hun omtaler sitt møte med hjelpeapparatet (*«noen kunne hjelpe, andre kunne ikke»*), og hvordan hun som pasient etter hvert også griper til alternative behandlingsstrategier, for *«man vil jo bli frisk, for faen»*. Hun skildrer hvordan endret funksjon påvirker helt dagligdagse aktiviteter som før var selvsagte for henne å mestre. *«Jeg ønsket meg tilbake til mitt gamle liv der å rekke SFO eller å finne på noe godt til middag var de største utfordringene»*. Og det beskrives sårt og levende hvordan hennes forandring også medbringer nye rollefortolkninger fra omgivelsene, særlig beskrives rollemønstrene mellom henne og ektemannen og mellom henne og de to barna. Hun sammenlikner det med å fly i flokk, der den enes endrede vingeslag får betydning for retningen til hele flokken. *«Slaget har endret meg. Derfor har det endret alle»*. Og så - idet man som leser nesten har fått nok av det selvopptatte: *«Endelig er det i ferd med å snu. Jeg søler mindre og ler mer»* og *«Jeg har vært et blodende sår. Endelig er det tegn til skorpe»*. Sakte men sikkert strever hun seg fram til en ny forståelse av hvem hun nå er, og skildrer hvordan hun gjenoppdager sin egen kontroll. I denne bedringsprosessen trekker hun fram omgivelsenes og særlig familiens store betydning: *«Jeg klarer ikke alene å vokse meg stor»*.

Boka gir verdifull innsikt fra den slagrammedes perspektiv, og har mye dyrekjøpt livsvisdom å komme med også som innspill til behandlingsskjeden. Håbjørg har ikke nødvendigvis tiltro til eksperter: *«hva som har virket er ikke godt å si»*, og er opptatt av at det ikke finnes en kollektiv sannhet for slagpasienter. *«Vi har hvert vårt slag og vi er ulike personer. Akkurat som vi kjenner våre vinterveier best, hvor vi kan gi gass og hvor vi går i grøfta. Hva man trenger for å komme opp bakken: sandsekker bak eller noen til å måke foran. Og hun oppfordrer: «vis meg hva som er mulig, ikke hva som er umulig»*.

En viktig og mulig vei videre for henne ble å gjenoppta det hun kan og som hun helt klart fortsatt er god til: å skrive.

Anbefalt lesning!

Eli Anne Kjølborg; Logoped MNLL

Normal språkutvikling – noe for logoped?

Vi vet mye om hva det er som stimulerer et barn til å utvikle språket sitt. Vi vet at det er et komplekst samspill mellom mange forhold, bl.a. hjernens utvikling i de første leveårene, barnets munnmotoriske utvikling, foreldrenes måte å ta og opprettholde kontakt, bruk av språk til barnet (og ikke minst *med* barnet), barnets egen lydproduksjon, begrepsdannende erfaringer av ymse slag samt andres responser på barnets kommunikasjon. Det er sikkert mulig å definere enda flere forhold som er like viktige for barnets språkutvikling. Alt dette vet vi ganske mye om.

Jeg jobber en del med alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK), og dette er et spennende fagfelt hvor mye har skjedd i løpet av relativt kort tid. En sammenligning mellom før og nå kan se slik ut:

Før: Kommunikasjon ble trent på enerom.

Nå: Kommunikasjon blir stimulert der hvor alle kommuniserer.

Før: Barnet måtte vise at han/hun forsto hva et grafisk symbol (den gangen ofte et pictogram) forestilte før man kunne forvente at barnet tok det i bruk. Symbolforståelse ble vanligvis trent på gjennom matchningsoppgaver.

Nå: De voksne peker på symboler (nå vanligvis PCS el. lign.) mens de prater med barnet. De er forbilder, og barnet lærer ut fra erfaring hva symbolene betyr og hvordan de brukes.

Før: Barnet måtte forstå i hvert fall de fleste symbolene på tavlen før nye ble tilføyd.

Nå: Barnet får flere symboler enn dem han/hun selv bruker spontant. Dette gjør det lettere for de voksne å være rollemodeller, og barnet får noe å strekke seg etter.

Før: Man jobbet spesifikt med imitasjon for å trene barnet i bruk av ASK-systemet sitt.

Nå: Man er bevisst at de voksne er rollemodeller i bruk av ASK-systemet. Det er *de* som bruker det i kommunikasjon med barnet. Barnet tar det i bruk etter hvert som han/hun er klar for det.

Før: Man jobbet spesifikt (og med varierende hell) med å få barnet til å overføre lært kommunikasjon til virkeligheten utenfor treningsrommet.

Nå: Unødvendig.

Sammenligningen mellom før og nå er, som alle ser, satt på spissen og ganske unyansert. Det er for eksempel mange gode grunner til å la noe arbeid og trening skje på enerom, og det behøver ikke å være noe galt i å jobbe med matching heller. Men sammenligningen viser at det har skjedd noe grunnleggende med vår måte å tenke ASK-stimulering på, og man prøver nå å etterligne normal språkutvikling mest mulig.

Tilbake til normal språkutvikling og til det som stimulerer den. Foreldre snakker til barna sine allerede på fødestua, selv om de ikke regner med at barnet skal forstå det språklige innholdet. De er med andre ord rollemodeller i bruk av språk. Barnet, på sin side, bruker et helt år på å lytte til språk og utforske egen pludring før de første ordene kommer. Språket utvikler seg når barnet er i et miljø hvor språk blir brukt. Man forventer ikke at barnet skal forstå de få ordene man bruker til dem, før man introduserer noen få nye. Vi ser at barn som trenger ASK, i dag får et opplegg som i langt større grad enn før er en etterligning av normal språkutvikling, noe som oppleves riktig at de skal ha.

Hva da med barn som har språk- eller talevansker, men som likevel ikke skal ha ASK? Hva slags trening får de av logopeden sin? Tenker logopeden helhetlig nok til å innlemme alle aktuelle forhold som nevnt i det første avsnittet, i et treningsopplegg? Fortsatt hører jeg enkelte si at barn under fire år ikke nyttiggjør seg logopedtrening. Hvordan passer det med alt vi vet om normal språkutvikling? Det skjer ufattelig mye bare i løpet av de fire første årene, og det er fascinerende å se hvor mye språk en normalspråklig fireåring faktisk har etablert. Dette skjedde før barnet ble fire år, og det skjedde som en direkte konsekvens av språklig stimulering i en naturlig setting fra dag én. Når språkutviklingen ikke går på skinner, skal da logopeden med sin fagkompetanse ikke kunne hjelpe fordi barnet er for ungt? Foreldrene begynner som sagt, å stimulere språk allerede på fødestua, mens logopeden ikke kan gjøre noe før fire år senere. Det er nok riktig at tradisjonell uttaletrening vanskelig lar seg gjennomføre med yngre barn, men språk er mye mer enn uttale. Hvis barnet pludrer med stavelser, kan vi stimulere stavelsesrepetisjoner (fra CV til CVCV-stavelser), hvis språket er på toårsnivå, vet vi at utvidelse av vokabular samt korte setninger er neste milepæl. I hvilken grad veileder logopeden de voksne rundt barnet på hvordan språket kan stimuleres ut fra der hvor barnet faktisk er? Når veiledning blir gitt, ser logopeden da på normal språkutvikling og prøver å etterligne mest mulig? I denne sammenhengen er det viktig å kjenne utviklingen som sådan, d.v.s. ved hvilke aldre barnet utvikler ulike språklige ferdigheter, men det er like viktig å vite hva det er som gjør at barnet faktisk utvikler språket (jfr. måten ASK-stimulering foregår på nå). Først da kan logopeden lage et treningsopplegg som tar utgangspunkt i barnets språklige funksjonsnivå samtidig som omgivelsene får hjelp til nødvendig tilrettelegging i tråd med det vi vet om normal språkutvikling. Normal språkutvikling er absolutt noe for logopeder.

Erik Reichmann, Leder, Yrkesetisk råd

Kognitiv tilrettelegging – hjelp i hverdagen

Hefter og nettbasert e-læringskurs - tilgjengelig for alle på nettet

Heftene **Hverdagsliv med kognitive endringer** og **Sosialt liv med kognitive endringer** samt e-læringskurset **Hvordan håndtere kognitive endringer i hverdagen**, er utviklet i samarbeid mellom tre brukerorganisasjoner, erfarne brukere og fagpersoner. Produktene er blitt til gjennom prosjektet **Kognitiv tilrettelegging – hjelp i hverdagen**, støttet av ExtraStiftelsen Helse og Rehabilitering med Extramidler.

Temaet kognitive endringer er svært komplekst og for omfattende til at dette materialet kan favne alle aspekter ved det å leve med endret kognisjon. Kognisjon handler kort fortalt om å ta imot, bearbeide og bruke informasjon som vi får via sanseinntrykk (syn, hørsel, lukt, smak, følelse i huden, leddsans og sans for likevekt og balanse). Kognitive funksjoner er viktige for å fungere i hverdagslivet, slik vi selv og andre forventer.

Personer som lever med kognitive endringer, forteller at de etter hvert kan oppleve disse lite synlige funksjonsendringene som mest hemmende i sin hverdag. Manges erfaring er at kognitive endringene påvirker livet på flere områder. Flere uttrykker behov for kunnskap, informasjon og hverdagsråd, som er lett tilgjengelig, brukervennlig, forståelig og løsningsorientert, både for seg selv og sine omgivelser. Dette har vært noe av bakgrunnen for prosjektet.

Innholdet i både heftene og e-læringskurset er utarbeidet gjennom bruker- og fagsamlinger, der fokus har vært på erfarings- og kompetanseutveksling. Kunnskap, erfaring, læring og tilrettelegging er viktige elementer i et mestringsperspektiv.

Erfaringer formidlet i heftene er systematisert og rådene tematisert, slik de er blitt fortalt i løpet av brukersamlingene.

Hverdagsliv med kognitive endringer

I dette heftet fokuseres det på livet vi lever hver dag, hverdagslivet, og på arenaene vi er en del av.

Sosialt liv med kognitive endringer

I dette heftet fokuseres det på hvordan kognitive endringer kan påvirke ens forhold til andre personer.

E-læringskurset **Hvordan håndtere kognitive endringer i hverdagen** <http://www.sunnaas.no/kognitiv-kurs>

Kurset bygger på heftene. Brukere har vært aktivt med i utvikling og utforming, og kurset er ett av få e-læringskurs som formidler brukernes egne erfaringer. Kurset er også det første som er publisert på internett, åpent tilgjengelig for alle.

Gjennom kurset følger vi «Marte». Hun lever med kognitive endringer, som mange kan kjenne seg igjen i. Martes erfaringer danner utgangspunkt for de rådene som blir gitt.

Kurset kan gjennomføres i eget tempo ved å gå inn og ut av kurset som det passer, bla seg fram og tilbake for repetisjon etter eget behov.

Kurset er primært beregnet på personer som selv lever med kognitive endringer, men kan også egne seg for pårørende, fagpersoner og andre interesserte.

Heftene og e-læringskurset er blitt til gjennom prosjektet **Kognitiv tilrettelegging – hjelp i hverdagen**, støttet av ExtraStiftelsen Helse og Rehabilitering med Extramidler.

Prosjektet er et samarbeid mellom Sunnaas sykehus HF og brukerorganisasjonene

Norges Parkinsonforbund
Multippel Sklerose-Forbundet i Norge
Norsk Epilepsiforbund

Heftene er tilgjengelige på SunHF og organisasjonenes nettsider. De kan også bestilles gjennom organisasjonenes nettbutikk.

www.sunnaas.no
www.parkinson.no
www.ms.no
www.epilepsi.no

Oktober 2012

Gry Kristiansen, Anne-Margrethe Linnestad, Eva Hoff
Lærings- og Mestringsenteret Sunnaas sykehus HF

Trening med forskjell!

Stemme, kropp og rytme – trening og Parkinson

Den nye DVD'en fra Bredtvedt av Britt Bøyesen & Gry Tveterås – «Hjelp til å tale sin egen sak»

Har du en voksen klient som trenger fysio, musikkterapi og stemmeøvelser hjemme? Dette kan være treningsprogrammet for dem! Et omfattende program som dekker kroppsøvelser, pusteøvelser, rytmeøvelse, dagens program, avspenning og stemmeøvelser med bl.a. «Accent Metoden» og «tyggeøvelser» lett demonstrert. Enkel fysisk trening liggende på gulvet, stående og sittende med fokus på pust og rytme i bevegelse! Rytmedelen er spesielt interessant for de som har Parkinsons skjelving/arytme i kroppen, og å finne den «indre metronom» var en lett og morsom øvelse. Resten av treningen kan være egnet til mange andre uten Parkinsons men som har manglende koordinasjon, pust, balanse eller bevegelse. OBS: det er deler av øvelsene som innebærer at en må komme seg ned og opp av gulvet, og gjøre øvelser liggende - akkurat de er ikke aktuelle for mange med sammensatte vansker.

Innendørs skogstur

Svein Tore spiller på tredemølla, og må unngå å trække på dyrene som dukker opp på båndet.

Foto: Christina Yvonne Olsen.

Noen av de nye tredemøllene er mer enn aktive, de er interaktive! Du kan ta for eksempel en skogstur med bilder av hinder på rullebanen som du må prøve å unngå. Gjør litt mer ut av en vanlig tredemølle!

«På Lian har de i et par måneder testet ut en litt annerledes tredemølle. Her må du unngå dyr, mens du sanker poeng langs skogstien.»

Av Christina Yvonne Olsen Telefon: 975 48 580

– Jeg pleier å si at vanlig tredemølle er som å gå på den røde løperen. Denne møllen er en tur i skogen, forteller fysioterapeut Roland Stock. Han står bak en datamaskin og gjør klar den mer avanserte tredemøllen med visuell feedback (Instrumented Treadmill) til dagens første økt på fysikalsk medisin Lian, avdeling for ervervet hjerne-skade.»

www.stolav.no

*Pedagogisk Utvalg
ved Louise Rankin*

«Logopedisk Stemmetrening Praktiske Øvelser»

ISBN 978 829 2 725 31 3

Bredtvedt Kompetansesenter

Bredtvedt har kommet med en ny faglig ressurs for både erfarne logopeder og logopedstudenter som trenger «inspirasjon og innsikt i stemmetrening».

Heftet er delt i to hoveddeler – teori og øvelser – og kommer med en dvd med filmsekvenser av stemme og kroppsøvelser. Teoridelen byr på en grundig gjennomgåelse av bl.a. stemmeapparatet, artikulasjonsapparatet, stemmekvaliteter, stemmevansker og diagnoser. Øvelsesdelen dekker logopedens arbeid med stemme, kropp og bevegelse, praktiske øvelser som blokkering, friksjonsøvelser, strupespenking samt bl.a. fonasjon i rør, pust og funksjonell stemmebruk.

Vi savnet bilder og illustrasjoner som ville ha gjort dette heftet enda mer tiltalende og kjekt å bruke. Likevel er publikasjonen lett forståelig, velorganisert, oversiktlig, praksisorientert og er veldig nyttig for logopeder i jobben med stemmeklienter.

Materiellet fås ved henvendelse til:
Bredtvet kompetansesenter, email til
bksnettbutikk@statped.no
Pris: 290 kr. inkl. porto

*Pedagogisk Utvalg
ved Louise Rankin*

Markering av den internasjonale stammedagen 22.10.12.

Torunn Hovd.

Alfhild Ingebrigtsen og Gerd Slaatsveen.

I Trondheim var målet for markeringen å informere lærer- og førskolelærerstudenter om stamming og hvordan de kan tilrettelegge for barn som stammer i barnehage og skole.

Alfhild Ingebrigtsen og Gerd Slaatsveen fra Logopedisk senter var på Dronning Mauds Minne, Høgskole for førskolelærerutdanning og hadde stand i glassgården. Det var mange førskolelærerstudenter som fattet interesse for temaet.

Torunn Hovd fra Møller-Trøndelag kompetansesenter (Statped) var på HiST, Avdeling for lærer- og tolkeutdanning på Rotvoll. Hun hadde stand ved kantina og delte ut skriftlig informasjon om stamming og tilrettelegging til studentene. Flere av studentene ønsket å lære mer om stamming. Etterpå holdt Hovd en forelesning for 40 pedagogikkstudenter om stamming og tilrettelegging i skolen.

Vi har med denne markeringen fått vist oss fram på begge studiestedene. Forelesningen på HiST ble avtalt fordi læreren selv stammet og så behovet for informasjon til studentene. Kanskje kan vi markere dagen neste år med forelesninger på begge studiestedene.

*Alfhild Ingebrigtsen,
Gerd Slaatsveen og Torunn Hovd*

DagligSpråk for Windows

- enestående effektivt verktøy og hjelpemiddel for tegnbrukere og alle andre som arbeider med tegnstøttet kommunikasjon

Lag ditt eget tegnmateriell
- utrolig raskt og enkelt!

Tekstbehandler med tegn
- og bryterstyrt ASK-hjelpemiddel

Nå med flere tusen tegn
- fra tegnspråk og tegn-til-tale (NMT)

Dokumentér personlige tegn
- med video eller effektiv TegnEditor.

Ett eller flere tegn til hvert ord
- eller kombinér tegn og bilde!

Enkel import av egne digitalbilder
- også egendefinerte utsnitt!

Ny asfalt ved kapellet

Utskrift fra DagligSpråk

Best på tegn og pictogrammer

Vårt mål er at DagligSpråk også i årene fremover skal være det i særklasse beste verktøyet og hjelpemidlet for tegnbrukere og alle som arbeider med tegnstøttet kommunikasjon.

**Vi har også
STORT UTVALG
i tegn-bøker!**

DagligSpråk gjør det utrolig enkelt å lage skreddersydd materiell som kombinerer tegn, pictogrammer og bilder fra digitalkamera!

Har du fått avslag fra hjelpemiddelsentralen?

- på søknad om DagligSpråk som teknisk hjelpemiddel til et barn som trenger tegn på grunn av forsinket språkutvikling?

Da er det sannsynligvis blitt gjort en feil!

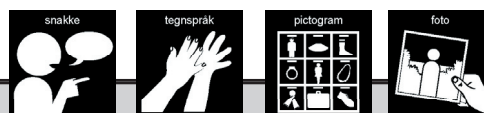
Vinteren 2012 slo Trygderetten fast:

"Programmet - DagligSpråk - er det eneste produktet på markedet som "oversetter" vanlig skrift til strek-tegninger med tegn".

[...] Etter rettens syn [...] både nødvendig og hensiktsmessig for å bidra til å bedre barnets lære- og utviklingsvansker samt kommunikasjonsvansker.

[...] viktig hjelpemiddel i strukturert språkstimulering [...] blant annet til innlæring av tegn, nye begreper og ferdigheter."

**Les mer på våre hjemmesider
www.dagligdata.no**

- kreative løsninger for bedre kommunikasjon
- materiell for tegnbruk og tegnnlæring
- norsk enedistributør av pictogrammer

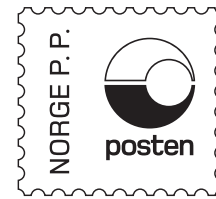
DagligData as
www.dagligdata.no

Grinivegen 3, 3721 Skien - Telefaks: 35 51 94 01 - Telefon: 35 51 94 00 - E-post: firmapost@dagligdata.no

KURS & KONFERANSER

Tidspunkt	Tema	Sted	Nettadresse
25.- 26. januar 2013	Sertifiseringskurs i Reynells språktest	Stavanger	http://lesesenteret.uis.no/kurs_og_boeker/kurs/reynells_spraaktest_-_sertifiseringskurs/
30. januar - 2. februar 2013	Bett 2013 - verdens største utstilling og konferanse for bruk av informasjons og kommunikasjonsteknologi i undervisningen.	London	http://www.bettshow.com/Conferences-Features
14.- 15. februar 2013	4. Nasjonale Konferanse om Hjerneslag	Oslo kongresshus	http://www.hjerneslag.no/
7.-9. mars 2013	NLL vinterkurs	Oslo	www.norsk-logopedlag.no
18. - 19. mars 2013	Lesekonferanse 2013	Stavanger	http://lesesenteret.uis.no/kurs_og_boeker/konferanser/article61807-2908.html
8.-9. april 15. - 16. april 2013	Lesing og læring i ungdomsskole og videregående skole	Gjøvik, Bergen og Sandefjord	www.lesesenteret.no
26.- 27. april 2013	Svenska Dyslexiföreningens utbildningskonferens - "Läsning – vägen till framgång"	Sverige	http://www.dyslexiforeningen.se/
2.-4. mai 2013	4. Nordisk afasikonferanse	Gøteborg	
26.-29. mai 2013	Det 2. Internationale Stammesymposium	Cavtat i Kroatien	http://www.cross2013.info/
11.-14. juni 2013	10th World Congress for People Who Stutter	Congrescentrum, Lunteren, Holland	http://www.demosthenes.nl/wc2013/index.php
24.-27. juni 2013	IACEP 2013 International Conference - International Association for Cognitive Education and Psychology	University of Leiden, The Netherlands	http://www.ia-cep.org/international-conference
6.-9. august 2013	18th European Conference on Reading	Jönköping, Sweden	http://www.scira.nu/
25.-28. august 2013	29th IALP World Congress	Lingotto Congress Centre, Torino, Italien	http://www.ialp.info/rs/7/sites/935/user_uploads/File/pdfs/torino%202013%202nd%20ann%20(2).pdf
20.-22. september 2013	4th All-European Dyslexia conference	Vaxsjö, Sverige	http://lnu.se/about-lnu/conferences/4th-all-european-dyslexia-conference?l=en
6.-9. november 2013	Reading, Literacy & Learning Conference	Ernest N. Morial Convention Center, New Orleans	http://www.interdys.org/Annual-Conference.htm
7.-9. mai 2014	Den 3:e nordiska konferanse för stamning och skenande tal (løbsk tale)	Clarion Hotel Gillet, Uppsala, Sverige	(arr. Uppsala Universitet, Statped. Vest (Norge) og Socialstyrelsen, ViHS (Danmark) -

Informasjon om Kurs/konferanser skal innholde **Dato/Tema/Sted/Kontaktpersoner**

Avsender: NLL v/ Ingvild Røste, Bredtvet kompetansesenter, Bredtvetveien 4, 0950 Oslo

INNHold

Redaktøren <i>Melanie Kirmess</i>	s. 3
Nytt fra styret <i>Elisabeth Berg</i>	s. 4
Orientering fra ny kasserer <i>Marianna Juujärvi</i>	s. 6
Språkmestring hos utenlandsadopterte 2. klassinger <i>Anne-Lise Rygvold</i>	s. 7
Språkvansker – er statistisk læring problemet? <i>Janne von Koss Torkildsen</i>	s. 18
Logopeden som en ressurs når afasirammede skal tilbake i arbeid <i>Silje Merethe Hansen og Jenny Svela</i>	s. 26
Logopedisk arbeid med verb og setninger <i>Ingvild Røste</i>	s. 34
Referat: Afasidagene på Bredtvet 2012 <i>Marianne Lind</i>	s. 44
Referat: «Afasihverdag» – ny film om afasi <i>Marianne Lind</i>	s. 46
Referat: Afdækning og gjenoptræning af kognitive -kommunikasjonsforstyrrelser: Et etterutdanningskurs for logopeder <i>Anne Katherine Hvistendahl</i>	s. 47
Referat: Academy of Aphasia - 50 års jubileum <i>Melanie Kirmess</i>	s. 52
Referat: Stammering i et nevrologisk og kognitivt perspektiv - fagkveld med OLL og Stine Brubak <i>Jannicke Vøyne</i>	s. 55
Referat: Disputas til Kari-Anne B. Næss <i>Marianne Klem</i>	s. 56
Referat: Det europeiske samarbeidet – info fra CPLOL <i>Randi Fosser og Anne-Lise Rygvold</i>	s. 58
Bokanmeldelse: «Da jeg døde. Kampen for et nytt liv» <i>Eli Anne Kjølborg</i>	s. 61
Yrkesetikk: Normal språkutvikling – noe for logopeder? <i>Erik Reichmann</i>	s. 62
Kognitiv tilrettelegging – hjelp i hverdagen <i>Gry Kristiansen, Anne-Margrethe Linnestad og Eva Hoff</i>	s. 63
Pedagogisk utvalg: Trening med forskjell! <i>Louise Rankin</i>	s. 64
Markering av den internasjonale stammedagen 22.10.12. <i>Alfhild Ingebrigtsen, Gerd Slaatsveen og Torunn Hovd</i>	s. 65
Kurs & Konferanser	s. 67